

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Struppo

30

613

Str 8 j

ΣΙΤΟΠΟΤΙΑΜΑΤΕΧΝΙΩΝ

SIVE

ANCHORÆ FA-
MIS, SITIS, VALETU-
DINISQVE MORTALI-
um Adumbratio.

**Welche Speißkammer
vnd Keller in Hungers Nöhten
Miswachs vnd Kriegs-
läufften/**

Dergleichen niemals vorhin publiciert worden.

Per loach. Struppium, à Geilhausen,
Doctorem.

IN ANCHORAM STRVPPII IOHAN.

POSTHIVS Germershemius, M. D.

Bella Ceres Bacchusq; mouent mortalibus egris,

Hic vinum, fruges subtrahit illa suas.

Hinc utriusq; malis vexantur corpora morbis,

Plurimaq; ante suum mors rapit atradiem.

Hocq; hostibus opponit tribus bus se Struppivm,

Et gratam affluens ferri sapienter open.

Hunc igitur profensq; etas, seriq; nepotes

Iure suum poterunt dicere aλεξάνδρον.

CVM MAIBST. CÆSARÆ PRIVILEGIO SINGVLARI
ad Decennium, Sicut & germanicum exemplar.

M. D. LXXXII.

Leuit. 26. Deut. 28. Haggai 1.

Comedent & non saturabuntur, &c.

Deut. 3. Non ergo ex solo pane vivit homo, sed ex omni verbo quod egrediatur per os Dei.

Tristius spectaculum est, graviorusq; pane diuina argumentum, vnum hominem fame mori: (quod circa septimum, ut & Gellius ex Varrone refert, vel nonum, vel ad summum, undecimum in die diem, naturaliter fieri omnino necessarium est:) quam si decem alij morbis intereant: Hi enim necessario victu & medicinis abundantes, naturali, ac propter peccatum, omnibus incurabilis lege: illi verò etiam fani, plane violentia morte exhausti personae eunt. Unde meritò HOMERVS, extremam, fame mori, supplicium, testatur:

Αἰ μῶ δ' οἰ τινος θαύειν, καὶ πότι μονέται ταῖς εὐ,
Dura quidem misericordia, mors est mortalibus omnis.

At perisse fame, res una miserrima longè est.
Sic apud Eusebium 3. Histor. Ecclesiast. calceos, quisquilias (etiam emptas) comedereunt, rem per quam suspendam, &c. Item Monasterienses sumo columbino carè empro, nee non foeno cocto, corioq; & cadaveribus, sese sustentasse constat, & sic vere, quod duro binc proverbio fertur. ἀλλοι βίον, ἀλλαντὸν ιατρού exegisse. Talem verò & similes publicas penas DOMINVS DEVS Paternisericordiarum, procul à nobis per & propter CHRISTVM delictorum nostrorum oblatus, auertere, & animas, corporaq; nostra, salutari ac salubri, temporibus ac aeterno alimento recreare atq; conseruare dignetur, Amen.

Proverb.

Πολλῷ λιπὺς γίγνεται διδάσκαλος.

Fames multa docet.

CHRISTIANO LECTORI S. A CREA, tore sempiternam.

ON extra calumniarum & obtrectationum pericula versatur, Christiane & candide lector, quicunq; his corruptissimis nunc senescentis mundi moribus, iniquisq; iudicijs, aliquid in publicum vium edere intendit: nam vel ab alijs dudum dicta, omnibusq; nota repeti, vel aliena, inusitata, ac à consuetis dissonantia, ceu nunquam curata à sapientibus ac doctis, pro absurdisq; habita, proponi, iniuste & peruersè opinantur maleuoli: præsertim si qua ab alijs ex professo nunquam tradita, prout sanè hæc nostra ἀρτονημα τε χνια, nec non εὐθεία, alicui videbuntur, in vulgus proferantur. Unde iusto tempore mecum deliberans, hesitare coepi, num quid harum meditationum diæticarum, quantumuis hodie pernecessariarum in publicu exire vellem. At in medijs deliberationibus implicato, extrema iam famis lethiferæ, caritatis rerum penè omnium, imminens & toties recurrentis necessitas, pauperumq; indigentia, & clamor, dubium hoc mihi quàm citissimè, quasi per vim ex- cuserunt: adeò vt citra moram, seposita omni vel propriæ laudis *buius insi-* ambigua, vel vituperij, & calumniarum maleuolorum, considera-*tuti.* tione, miserandam rerum faciem, in tam tristi ac insperata fame, contuitus, famæ etiam iniquæ impetum latus nihil curarim, morosa & iniusta μεμήμορων iudicia: quin dilectioni proximi, publicæq; utilitatí potius, piè & christiane, etiam impolita hac, ac mutila adhuc famis anchora nostra (*Ὥρα τὸ μόνον* hac vice potius, quam δογματικόν, ed quod in mora adhuc maius esset periculum) celerius consulendum, seruendumq; censerem.

A.

Σιτοτέχνιον.

I.

Cate.

A 1

AD L E C T O R E M

I I .   **C**æterum id negotij grauibus de causis, non suscepis sine singulari priuilegio Imperatorio: adeò ut quisquis hanc nostram victus rationem, quocunq; modo vel sibi rapiat, vel suis aut alienis typis alicubi excudi cureret, aut vñpiam excusam intra S. Imperij fines distrahere audeat: multam iuxta Diploma largitum soluat, partem quidem vnam Maiestati Cæsareæ, alteram ipsi auctori: quoruscunq; videlicet in vel extra annonæ caritatem, hisce proutisionibus nunc per necessarijs, vlo modo ad dolum, vel $\pi\lambda\alpha\epsilon\omega\epsilon\zeta\alpha\gamma$ & auaritiam suam, atq; in auctoris aut proximi prægrauationem abutatur. Ad quam fraudem magis præcauendam, sermonae pistoribus & molitoribus ignoto exemplar hoc primùm edere placuit.

I I I .   Volui verò hoc ipso tenui nunc conatu, ac ceu stipulis, omni Abortorio tamen auro, argentoq; quibus animantia nec vesci nec satiari possunt, magis necessarijs, penitus excludendis, doctiores excitare, quò huic communia cingenti malo, proh dolor indies vbiq; magis propter peccata nostra ingrauienti, mecum remedia aliqua, ac subleuationem, ex tot, tamq; infinitis, tum Sacrae scripturæ, tum ipsius naturæ thesauris, exactius, fideliusq; inquirant, nobisq; liberaliter communicent. Si quidem & à me plura iam iam inuestigantur, quæ aliorum adimplera obseruationibus atq; experimentis locupletiora paulò post prodibunt, eaq; omnia ad gloriam opulentissimi Creatoris nostri, etiam hac ratione illustrandam: tum ad proximi & omnium nostrum inopiam subleuandam, vtilitatemq; temporalem & sempiternam promouendam.

I I I I .   Neverò quisquam putet, ad solam nunc incumbenter certi cibis hominum necessitatem, victusq; angustioris pressuram hæc profutura esse: sed ut in processu aliquoties repetij, extra omnem annonæ caritatem, plurimum ac oportune seruire posse omnibus animalibus, tam nobis hominibus, quam & ipsis brutis: quibus vita nostra carere non potest, nempe in facilem largamq; pecudum saginam.

V.   Neq; hoc tantum, verum & ad rectam valetudinem melius.
Ad valorem mirandam, eò quod simul medicinæ, aut saltē illarum prioritæ, omnium corporibus gratiōres, ceu quæ dicta victus ratione per- ficiantur

CHRISTIANVM.

ficiantur, gratuitò & planè φιλανθρωπία sine precio, præmioque
hic monstrantur.

Iam vero ut ponamus, quod semper sani sint homines omnes, V I.
quod utiq; faxit Dominus etiam pro me meisq;, quodq; nulla pe- Ad recrea-
cudum arq; altilium educatione atq; sagina indigeant: quod de- tiones.
niq; nullam recreationem animi, nullam corporis refectionem
(qualia in Corollario per pescaturam, venationes, aucupia, hor- D. I. Chri-
tenſia, &c. amœna & frugi attinguntur) interdum expertant, ij *stus dicit:*
præfertim, qui grauiorum sapè pertæsi, ac varijs, pro cuiusq; offi- Pauperes
cio, negotijs atq; studijs defatigati sunt: quod phantasticī Stoici, & semper ha-
hominis non hominis esset diagnosticon: nihilominus profecto *bētis vobis*
ob hanc vnicam & grauissimam causam hæc exilia & reiuniasum scum, sic &
locum mieritò habent, quod nos de proficuo & salubri victu, vitaq; agros, iteij
per eundem conseruatione admonent. curis one-
ratos.

Turpissimum enim est, & quod sapienter ex ore D. præ- V I. T.
ceptoris Melanthonis accepimus, homine indignissimum, non
considerare, quibus cibis vescaris, aut perfueris: imò plus quam
bestiale est, cum illæ vel gramina sua, quin & sterquilinia, in qui-
bus se volant, dijudicent. Vnde verissime & grauissime à Plinio,
hance eandem barbariem, & rusticitatem taxante, dictum est: Eum
longè maximum naturæ opus aggredi, qui hominibus cibos suos
narret, illosq; fateri cogat, ignota sibi esse, per quæ viuant: nemini
nem tamen vilitate decipi, & ob id studium hoc paruum atq; exile
actumare debere: quod profecto (proh malum) omnes literati ve-
risimum esse experimur.

Sed ditissimo in omnes DEO, candidum LECTOREM per
CHRISTVM hisce commendo, cum iterata & amica hac obtefta-
tione, ut hoc honestum studium meum, dilectioni proximi, præ-
fensiq; necessitati, imò & valetudini atq; recreationi debitum ac
destinatum, sua prudenti eruditione ac pietate, pro talento sibi di-
uinitus concredito, iuuare, exornare, meq; ob festinationem, nec
mihimet, nendum alijs satisfacentem, amicè nunc excusatum ha- Eurip.
bere, & ut dixi, similia aut meliora (*εἰς γῆραν πέπονθόπερ*) fide-
lissimè nobis, totiq; hominū societati, ad quam, secundum Deum,

AD CHRISTIANVM LECTOREM.

creati sumus, impartiri ne grauetur. Id quod equidem non de exteris Calliz, Italizq; doctissimis Medicis tantum, sed & præcipue, de magnificis, Nobilibus ac celeberrimis Archiatriis Cæfareis D. D. Julio Alexandrino, olim hospite meo colendo: D. D. Iohanne Cratone, iam probatæ benevolentiaæ patrono D. D. P. Andrea Matthiolo, materiarum Medicarum illustratore illustri: nec non de D. D. Neujs fratribus, amicis: adeòq; D. Casparo Peucero. D. D. Iohanne Hermanno, compatre dilecto, Electoris Saxonici Augusti, Principis nostri clementissimi Archiatri. Item de Hassiacis, vt D. D. Mario. D. D. Thaurero, ac de D. D. Coloniensibus, & Iuliacensibus, putâ D. D. Echtio. D. D. Vuiero, D. D. Solenandro, atq; de collega meo D. D. Lonicerio, & alijs omnium locorum doctis viris bonis, mihi maximè pollicebor: idq; vniuersum ad omnipotentis Creatoris gloriam, temperiuam, creatu rarumq; eius salutem temporalem atq; æternam, Amen.

B. Ceterum PIE L E C T O R , consignatis iam hisce, cibandi famelicos, modis, Dei nutu varijs, fortuitò in mentem venit, ad vitium laudabilem, non minus potum conferentem, quâm cibum requiri, nec non tam morbis, quam fame ægris, medicinam domesticam deberi: vnde deprehendens, hanc cibi procurationem,

Γ. Iapuæ/Ex-viœ. in & extra famem, non solum necessariam: verùm etiam parem se penumero indigentiam esse potus salubris, omnis sanè generis, sicut & medicaminum, ad vite nostræ temporalis scilicet conservationem: illorum amborum penuriaz, et si forsitan duplicato labore, simul succurrere visum fuit, utile gratumq; fore mortali bus indigentibus: prout ex ipsa alma Natura, & illo Aëmilij id declarantis, carmine, tibi liquidiūs constabit.

Cum

Cum natura homini dederit potumq; cibumq;
Hic vt corpus alat, membras id riget:
Non postrema quidem esq; ad vitam cura salubrem,
Noscere, cum sifras, qualia pocta bibas.
Namq; dapes validam gignunt in corpore carnem,
Humores potus fluxilitate facie.
Et nisi susciperet commixtos esca liquores
Arida: nec membris distribuenda foret.
Ut nequit in lento procedere flumine nauis,
Fluxilibus porrò ni moueat aquis:
Sic etiam siccum descendere nescit in aluum.
Et reliquias partes, absq; liquore, cibus.
Temperat & siccum liquido moderamine massam,
Riuulus ve lymphis arida prata fouet.
Hoc sine defecto sub sideret, esca palato,
Nec sibi consuetum per gere posset iter.
Ventriculo quamuis acceptaq; massa fuisset,
Hic tamen immoro pondere staret iners,
Intestina sibi siccata, calore perirene
Nec foret arentis corporis illa salus.
Namq; alios potus per se natura ministrat:
& alios hominum sedula cura facit. &c.

Vides

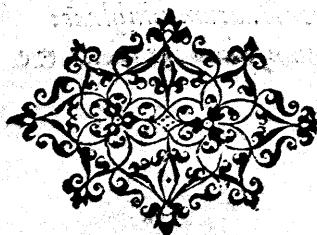

Vides præterea humanissime lector, conuiuaq; accep-
tissime, nostrarum septem vitæ sustentationum
hæc penuaria septem, eorumq; cellas seu apothecas
plurimas, tribus quidem lateribus clausas, at claves appen-
tas, imò & fores apertas, & planè ἀφθόνες θηρεας: idq; ob ge-
minam causam: vt tu pro exigentia famis, sitis atq; valetu-
dinis tuæ hinc viatum & recreationem non solum accipias,
& postea instar cuculi ἀστόργης, fameliciq; lupi βάλιμον καὶ βά-
ραχία tuam tantum expreas, nihil nobis à repletione nisi
sordidam ingratitudinem rependens: sed vt acceptis à te
necessarijs, etiam similia, vel alia ἀνίδωρα huic penui no-
stræ exoluas, ne vñquam exhaustiri, imò futuræ necessitati
seruire semper & promptè queat: quod tibi per lineas in
cellulis inferiùs reiectas notare volui, ne forte, ceu qui

Deo primùm datori, & post øconomœ œu prouiso-
ri fideli ingratus sit, hospitis iniustis stigma-
fronti inurantur. Quemob-

rem hisce

*Viue, vale LECTOR, si quid scis redditius istis,
Candidus imperii, si non, bis vere gratus.*

AD CHRISTIANOS. STATVS. &c.

QVOD FELIX
SALV BREQUE SIT IN NOMINE
ET VENERATIONE TRINITATIS SA-
CROSANCTAE, AMEN.

ROMANORVM ET
GERMANORVM IMPERATORIS
Augustissimi, Domini Maximiliani II. Reli-
quorumq; Regum, Principum ac Christia-
norum statuum omnium subditis
indigentibus.

VOD DE BELLO AC PE-
ste constat, Augustissime Cæsar,
reliquiq; Status Christiani Am-
plissimi, Subditiq; in Deo dile-
cti, esse destinatas à Deo, crescen-
tium delictorum pœnas, præsertimq; con-
temptus verbi diuini, ceu medelæ famis spiri-
tualis: idem de annonæ, nec nō vini, aliarumq;
rerum omnium caritate: fame tamen potissi-
mum: apud omnes pios ac intelligentes, nun-
B   quam

AD CHRISTIANOS STATVS.

quam fuit dubitatum. Quapropter & hisce pluribus aliquot grauissimis annis , quibus certè durissima (fermè vt olim Saguntina) fame , plurimi per vniuersam Europam populi premuntur, idq; penè præter naturæ cursum: minimè ambigendum est, D E V M magnis hominum peccatis, acerbiùs nūc irasci, quàm ferè antehâc vnquam. Quia verò, prout Sacra

Paul:Roma.

*s.Gratia ex-
uberat supra
dilectum.*

Psal. 30.

Psal. 103.

V. 8. 9. &c.

Psal. 34.

testantur, DEVS, in ira sua, misericordiæ recor-
dari aſſolet: & semen iusti nunquam fuit dere-
lictum : adeò vt etiam cœlesti pane Manna,
prius suos cibauerit Deus, quàm in deserto fa-
mē mori passus sit: denique, cum non ex fo-
lo pane viuat homo, &c. minimè nobis, præ-
sertim Christianis, despondendus animus est,
quin potius (secundum pœnitentiæ studium
precumq; affiditatem) cuique pro sua voca-
tione diligenter annitendum, vt quibuscun-
que potest, & piè licet, externis medijs, suæ ac
proximi egestati quàm felicissimè succurrat.
Qua sanè mutua nostra benignitate , & iusta
commiseratione ac *ευπατερίᾳ*, Dei quoque er-
ga nos

ga nos dilectio ac misericordia citius excita-
ri , ac quasi reduci : quippe qui hac miseri-
cordia magis, quām vlo sacrificio delecte-
tur, posset.

Idcircò (quod meam decere vocationem
videbatur , idque eò magis, quòd neminem
hanc præsentem materiam , egenti homi-
num societati pernecessariam, ex professo per-
pendendam suscepisse , scriptōue pertractasse
constaret) in tanta vſitatoris frumenti, nec nō
vini, & aliorum vſualium potuum, exitiosa fa-
nè, ac quāmplurimis mortali penuria : de alijs
etiam materijs non paucis, nec inſalubribus,
vnde non ſolum panis ac potus, ſed & Medici-
næ ex ijsdem ſimplicibus cibarijs domesticæ,
hominum naturæ longè gratiſſimæ , & ſimul
paratu facilimæ , vtiliter , ſalubriterq; , precio
etiā longè viliori , ac labore minori , in vſum
necessarium parari poſſent : noctes atque dies
cogitare cœpi: bona ſpe ductus , modò nos o-
mnes, in vera pœnitētia, præſentes famis, item
luis, & bellorum pœnas agnoſcamus : fore, vt

AD CHRISTIANOS STATVS.

*Deut. 8.
Matt. 4.*

DEVS, pater omnipotens, & in pœnitentes misericors, qui non solo pane & aqua, nedum solo frumento & vino, genus humanum alit atque sustentat: paternā benedictionem suam conferat, & ad maiorem sui nominis gloriam, his & alijs ~~et libet et modicis~~, seu panis, vini, & medicamentorū hactenus visitatorum, succedaneis, ceu nouo quodam miraculo, maximam saltem partem suorum, ex præsentibus famis & vitæ periculis cripiat atque consuet. Sicuti enim pro sua potentia & opulentia erga omnes se diligentes, manus nūquā habuit clausas, brachiaue decurtata, vt & testatur prædicta Manna in deserto cœlitùs data populo Israēlico, extremo vitæ puncto: ita etiamnū idem est, se timentibus, & quidem tam propitius atque benignus, vt pro vna maledictione, plures benedictiones, conuersis, fide petentibus, semper substituere potuerit & cōsueuerit: nec ad vnicum aliquod & alterum medium, ceu est frumentum, vinum, & violentiora Medicamina (prout hactenus, quod vtique mireris, pluri-

*Esa. 50.
& 59.
Exod. 16.*

pluribus ferè seculis creditum fuit) suam diuinam opulentiam astringi, alligari & coarctari siuerit: sed potius varia ac multiplicia semper clementissimè largitus sit media, & quidem *επόπεια*, hoc est, absq; magno labore ac sumptu parabilia, ad vendicandum nimirum ac seruandum homines, à tam exitiosæ famis, sitiis, morborumq; iniuria atq; virulentia: si saltem quis illa in timore Dei, piè, serio, atque altius fuisset perscrutatus. Cùm autem his cogitationibus occupatus essem, & de cibo potissimum iam meditarer: simul in mentem venit, parem sæpius, vini, cereuisiæque, ceu pótuum salubriorum, ubique esse indigentia: Eò quod vnum plaustrum antehac 14. vel 16. nunc 60. & 80 F. etiam in locis viniferis, vix coëmatur. Itaque simul *diversæ etiam modera*, seu vini succedanea, varia, & salubria plurima: simul etiā ex ijsdem cibi, potusque generibus, diætetica tam pro pauperibus quam alijs, præsertim *ιαφραιμίκοις*, auxilia, mortalibus indigentibus obiter nunc eodem studio ac fide monstrare placuit: Sine

*Vide Hipp.
Aph: Fa-
mem Vini
potio soluit,
&c.*

AD CHRISTIANOS STATVS.

enim sani sint homines, siue ægri, certè nec murium victu, nec anserum potu, tantùm cōseruari possunt: at vtrisque, verè etiam conferentes medicinæ debentur: his quidem therapeuticæ, illis prophylacticæ. Itaque ne quicquam alterutris deessent, paratu facilima, in gratiam piarum Oeconomiarum breuissimè nunc attingere libuit, tam ea quæ ex consensu celebriorum Medicorum, quam quæ propria experientia nunc probata habebam, eò quod experimentis, ut nunc sunt hominum mores, plus quam rationibus sæpè moueantur.

*Obiectiones
saturorum,
vel si manus
satytorum.* Cæterum in tanta perneciarij victus indulgentia, nequaquam curanda veniunt, alta atq; superba Epicureorum, aut Ironicorum hominum quorumvis supercilia, quorum penuria atque horrea, omni vſitatorum frumentorum genere onusta atque repleta sunt, qui sanè securè, extra hoc famis præsentis, & magis metuendæ indies, periculū vivunt, obijcierunt: vel iniuratum esse eiusmodi victimum, atq; ob id explodendum: vel minus salubrem minibus:

minibus: veletiam ijsdem sumptibus ac labo-
ribus eum, quibus alter, comparari oportere?
Item ad Medici officium, ista studia, & victus
curā, & per hanc curationes, minus pertinere.

Quām verò hæc omnia leuia, rudia, & pe-
nè nullius sint momenti obiecta, facilimè
ostendi euinciique potest. Ad primum enim
quod attinet, et si apud nos vsque huc in rece-
pto vsu non fuerit hoc nutrificationis genus, ac
~~oritur a ratione ex iusta~~, seu ars ista de pane lucrando, aut
saltem comparcendo: quæ tamen parsimonia
semper certum lucrum exhibet, magnumq;
vectigal: nihilominus cum Dei per naturam à
se conditam, amplissimū donum sit, quo sum-
mæ hominum & animantiū necessitatī suc-
currere voluit: grato pectore celebrandū cer-
tè est, minimeq; contemnendū: quin vel ideo
in maiori precio habendū, quod multa alia,
quæ cum minus vel sæpè nihil utilitatis in vita
habeant, ob solam tamen nouitatem, ac rari-
tatem, in admiratione esse cōsucuerūt. Quod
si ille Hispanus, impetrato à suo Rege nouo

Obiectiona
refutatio

I.

AD CHRISTIANOS STATVS.

priuilegio, ex Anglia multas attritorū & obsoletorum calceamentorum naues transportauit, & non tantū aliquot millia, ex re abiectissima & sordidissima lucratus est, pro se suisque: Sed etiā toti inferiori Germaniæ, et si vilissimo mercimonio, vtiliter seruiuit: Si etiam aliis quidam, qui ex putri sterquilinio, seu quisquilijs congestis, multas naues oneravit, sic & Marsupiū pecunijs repleuit, simulq; campos & agros iisdem excolens, toti Reipublicæ profuit, & ob id in aliqua admiratione fuit: (Lucri etenim bonus odor ex re qualibet: quod ipse Imperator Vespasianus, ex edicta lotij effusionis quæstura responsum dare haud erubuit,) Quantò magis hæc nostra in digniorē rem veniūt admirationem, vt quæ multò sint nobiliora, magisq; mortalibus necessaria &c.

Nec verò hæc opulentis & ventribus, omni voluptate atque affluentia saginatis, sed cum fame extrema ac lethifera conflictantibus, cōmuniçanda proponuntur. Quanquam nech illis hactenus vſitatoribus, quibus solis gaudent,

dent, frumenti potusque generibus, penuria sua referta haberent: nisi variæ hominum solertia inuentiones, naturæ adiutrices, præcessissent. An non enim frumentacei ac triticei panis ysus à talium ingenio ortum habet? Historiæ certè testantur, filiginem nostram (quæ à forma coli nomen *Xoden*/ apud nostros sortita videtur, vnde nostrum *Xodenvrodt*) ex Aphrica primùm introductā, & in usum nutricationis vulgatum, assumptam fuisse. Sed ex priscis scriptoribus multi sanè, primos homines glandibus vesici solitos affirmant, Sicuti inter cæteros, PLINIVS pluribus locis testatur: Item Ouid. i. Metamorph:

Contentiq; cibis nullo cogente creatis, &c.

Et quæ deciderat, patula Iouis arbore, glædes.

Longè post deinde, in defectu ac penuria glandium (quas satis constat, sicuti & alios fructus, non pari quotannis vertate, prouenire) usum frumenti esse inuentum, oriq; latorem additum, Virgilius i. Georgicorum

C tradit:

*Frumenti,
panisq; in-
uentio.*

AD CHRISTIANOS STAVS.

tradit: Diodorus porrō in 6. attestatur, Cere-
rem, quam & Isidem vocant, frumentū for-
tuitò inter cæteras herbas nascens, ignotum
alijs, hominibus monstrasse, eiusque usum,
præparationem & conseruationem edocuif-
se, vnde Ouidius:

Prima dedit fruges, alimētaq; mitia terris, &c.

Quanquam Iustinus frugum sationem,
sicuti & Aristoteles, Atheniensibus primùm
acceptam ferāt, ubi alter dicit, ipsos frumen-
ta legesque inuenisse: Verum eos frumentis
quidem uti, legibus non item. Eodem ferè
modo & Macrobius, Item Eutropius, homi-
nes initio semiferos, glandibus pasci solitos
esse, postea verò inuento frumento, Pilu-
mnum artem pinsendi instituisse: vnde Pisto-
Veteribus
*Pistores, qui?*res & Pinsores dicti fuere, tūm qui in pistri-
no farinam pinsabant, tūm qui panem para-
bant. Hæc quidē ita asseuerant Autores pro-
fani: Sicut etiam de vitis & vini inuentione
Baccho attributa, varia scribunt, &c. At sacra
volumina si consulamus, frumentum &
num,

num, à Deo ipso condita, & post lapsum, homini in nutrimentum concessa reperiemus: Dicit enim Dominus homini: Come des herbam terræ, &c. Genes. 3. Et mox cap. 4. Cain sacrificium D E O de fructibus terræ offert. Sic Noë vir agricola, exercere cœpit terrā, & plantauit vineam, bibensque vinum incibriatus est, Genes. 9.

Panis verò aptam conficiendi rationem haud multò pòst inuentam fuisse, verisimile est: Atq; vt maximè primis hominibus ignota fuerit: post diluvium certè, cùm carnium esus, Noë ac posteris fuit permisus, in usum venisse, vel inde constat, quòd Melchisedech Abrahamo panem & vinū ferens occurrit, Genes. 14. Ergo frumenti & vini origo antiquissima, & usus eius à Deo ipso mortalibus est ostensus. Panis autem & vini confection, à sanctis Patriarchis, tām cōmoditate, quām necessitate ita id suadente, inuēta est. Iam verò, cùm nulla Artiū aut sciētiarū ob ingenitā hominibus ex Originali peccato cæcitatem,

C a tām

AD CHRISTIANOS STATVS,

tam sit perfecta, aut absoluta, cui non semper aliquid addi queat: Inuentis enim addere facilè est, vt Iurisperitus testatur, nec vni dat cuncta Deus, siue homini, siue regioni, siue ætati: quò infinita, adeoq; inexhausta paterni pectoris sui opulentia, vel hinc quoq; perdisceremus: citra omnem controuersiam etiā huic nostro egenti ac misero mundi senio, conuenientem victum ac debitam vitae nutritionem negare amplius aut celare non luit: sed dudū, imò ab initio, varios vitae mortalis sustentandæ modos ac vias dedit: quas homines inertes, ceu stupore quodam, vel consuetudinis tyrannide constricti, ad vnum atque alterum tantum medium Dei inexhaustum promptuarium, necessariò alligantes, non, vt tamen decebat, & necessitas saepius exigebat, serio curarunt, aut penitus considerarunt. Itaq; illa & alia dona Dei amplissima, tandem altius expendere, atque explorare visum fuit, de quibus profectò magnis bonis, minus reuerenter sentire, vel contemptim

temptim iudicare, summum nefas atq; piaculum duco. Atque hæc ad primā obiectiōniem breuiter, vt præsens locus fert, respon-sa sint superciliosis, qui nihil, nisi quod ipsi faciunt, aut meditantur, rectum putant, temerè somniantes, parturire montes, nascendumq; ue murem ridiculū: quos tamen ipse euentus, atq; experientia paulò post volen-te Domino, facile ridebunt.

Ad alteram quòd attinet, vbi opponunt delicatores, hūc nouum & varium victum, nō æque salubrem esse: Quid prolixa respon-sione opus est? Quis enim intelligens materiam, ex qua hæc nostra *ἰντερόπισα* conficienda sunt, id affirmare audebit? Cum plæraque & præcipua, vltra quinquaginta numero, non tantum salubriora existant, & idonea ad famem & sitim tam hominū, quam animantium explendam atque sedandam: sed etiam plura ex his sint medicata, quæ ad ægros refi-ciendos ac recreandos permultū valeant: pro ut materias hasce examināti, per se se no-

II.
Objectionis-
solutio.

AD CHRISTIANOS STATVS,

tissimum reddetur, & suo quoq; loco, inferiorius aliquid de horum simplicium & compositorum qualitatibus ac temperamentis, attingetur. Taceo quod plerque iste nostræ materiæ per se, sine vlla penè præparatione, aut præcedente correctione, vel crudæ, mortalibus vñsui atque esui esse, vbi uis soleant, adeò ut metuendum minimè sit, hîc pro victu venenū, vel pro Charybdi Scyllâ, & sic pro vita mortem monstrari (aut sicut Saluator ipse Christus inquit, τίνα δὲ ἡμῶν τόρπα σίτε αἰτάσσει δύος ἀρτοὺς, μὴ λιθοῦ ἐπιδώσει ἀντῷ, ἐκ τοῦ ἰχθύος, μὴ αὐτὶ τὸ θύρον, ἔφη ἐπιδώσει ἀντῷ, ἐκ τοῦ ἐαυτοῦ αἰτάσσει ὁδόν, μὴ ἐπιδώσει αντῷ σκορπιών, &c.) Si saltem conuenienti prudentia ac industria, simplicia hæc exactè cognoscantur, & post artificiosè præparentur, ac corrigantur. Sin qui delicatioris palati, hæc fastidire, & nauseam forsitan prætendere non erubescant: illam sanè fames & sitiis, quæ optimum sunt condimentum, pauperculis potissimum, perfaciè discutient, atque emendabunt.

Tertia

*Objectionis
confutatio.*

Tertiæ porrò obiectioni, quā opponitur; hanc victus rationē, æquè atq; hactenus vſitata, laboriosam, nec minus sumptuofam futuram: per diutinam ipsam experientiam respondetur: Neminem ignorare, quot laboribus, quantisque sumptibus constet, consuetus hactenus panis potusq; parandi modus, qui certè nō nisi annua aratione, & quidem iterata, item fossione, stercoratione, seminatione, occatione, munitione, & id genus penè continuis laboribus ac sudoribus, vix, imò sœpè infeliciter, comparatur: vbi econtrà ex his, quæ hic monstramus, varijs quidē ac dissimilibus, pleraq; semel tantum feminata vel plantata, sponte sua deinceps, ferè in perpetuum, & quotannis, absq; omni prædicta cultura, proueniūt: vbi in pluribus præter solā collectionē, parū admodū laboris, homini reliquū sit: eò quod cæteræ operæ, molitori tantū & coctori, cōmittātur. Ad hæc nec tām citò ab iniuria aëris, & tempestibus illa nostra corrūpūtur, aut impediūtur,

*Collatio bu-
ius agricultu-
rae nouae
tiae ad veterem.*

AD CHRISTIANOS STATVS,

vt alia teneriora legumina. At quanti quæso
nunc sutores, nunc algores, per vniuersum
anni cursum, requiruntur, ad iam dicti vul-
gati frumenti & vini fruitionem? quanta fa-
milia in agris & vinetis? quot equi? quot iu-
uenci ad aratra? quātis quæso sumptibus per
annum aluntur? Cum certè tot equi ac bo-
ues illa ipsa consumāt quotidie, quibus mul-
ta hominum millia in tanta fame cibari ac
seruari possent? Quot ergò aureorum millia
in vna regione, aut parua etiā ditione, com-
parci possent? Taceo quanto auro, argētoe
ipsa arua, agri, noualia & vineæ, emantur aut
comparentur: Cum econtra hæc nostra plu-
ra quidem, facilè parabilia, in solitudine po-
tiūs, & in incultis ferè, ac aliâs in utilibus locis
plerumque proueniant. Sæpenumerò etiam
illa, quæ ferè maioris usus aut necessitatis
sunt in vita, vt syluæ fructiferæ, & horti po-
ntiferi, stagna piscifera, quorum fructus ad
hanc ~~agriculturem, non hortorum. Et ruris~~ in primis re-
quiruntur, inconsultissimè vastantur ac de-
struuntur.

struuntur. Quorum laborum, sumptuum,
molestiarumque omnium, ad hanc nostram
~~agitorumque exi~~ vix decima pars requiriatur, eò
quod sua sponte multa quotannis, ut di-
ctum est, nascantur: ceu sunt integræ Casta-
nearum, glandium variarum, syluæ: ampla
piscium, & aliorum innascentium stagna
atq; flumina: camporū, semitarum, ac sepiū
pruniferarū, tam agrestium quam horten-
sium copia atque affluentia, sicq; de alijs cō-
pluribus, &c. Quantò igitur minus sit asper-
nanda, sed maximi facienda, potissimum in
dura, ac ineuitabili rerum penuria, ybi vul-
gata frumenta ac vina nos destituunt, omnes
non vñsanæ mentis, ac imprudentis ingenij
homines, facilimè iudicare habent.

Denique sicui videntur hæc ~~agitorumque exi~~ IIII.
~~obviorumque~~ scu cibi potusq; defectum farciendi
studia ac meditationes, ad Medicum minus
pertinere, vt quosdam iudicare memini, pu-
tantes autoritatem artis Medicæ per hæc,
ceu nimis exilia imminutum iri: Ei respon-

*Obiectioñ
refutatio.*

D dendum,

AD CHRISTIANOS STATVS.

dendum, quòd potior Medicinæ pars, homini tām fano, quām ægro gratiōr ea est, quæ victu naturali seu Diæta perficitur: Et quanto laudabilius est Medico, à periculis futuri morbi præseruare quempiā, simulque gratiūs ac tutiūs morbū metuenti: tanto & gloriōsiūs & eiusdem Medici officio cōuenientiūs: ipsis deniq; non quidem morbo sed famē ac siti perituris hominibus, exoptatius, à præsenti morte, per & propter penuriā ineuitabilem, irruente, vendicare: Nec enim Medicī partes sunt, ægris solummodò seruire, & quidem per medicinam sanis sæpiissimè nocentem: sed etiā alimentis, per agriculturam, & similia ad victum requisita studia: prout & Celsus Romanorum Medicus doctissimus, rectè iudicauit. Et sanè, quòd si Medicus aliquis in vnius cura aut præseruatione gloriaatur: quanto magis in cura totius pagi: nec verò pagi, sed vrbis, nec vrbis tātūm, sed totius territorij, & regnorū plurium, idipsum laudabilius facere poterit. Itaque hoc à pīj Medicī

dici officio alienum neutquam est, nec ~~πολυ~~,
~~πραγματικη~~, extra vocationem suscepta, aestimāda. Cæterūm hunc recens conceptum fœtum, ad maturitatem iustā paulatim, ac perfectionem decentem peruenire, natura quidem hortabatur: præstiterat enim non concepisse, quam sobolem parte aliqua mutilā edidisse, aut omnino abortum abominabilem fecisse; Verūm iustum ad maturitatem tempus, ineuitabilis victus indigentia non concessit. Dum enim de his meditor pleniūs: præter omnium hominum, etiam prudentium opinionem, insperata ista, & ob id certè ex diuina vindicta immissa, nō tantū annona, sed rerum aliarum omnium vitæ debitum, caritas maxima ingruit, & indies sensibiliter quasi creuit: quo factum est, ut partum ante tempus maturare planè sim coactus: tūm conscientia propria, compassione iusta, ac in proximum egenum commiseratione, conuictus: tūm etiam adductus persuasione ac iussu, præcipuorum aliquot

AD CHRISTIANOS STATVS,

Dominorum, ac amicorum, quibus illa for-
tè detexeram: potissimumque gratioſo hor-
tatu, Illuſtrissimi ac clementissimi Principis,
mei, Domini Georgij, Hassiæ Landgrauij,
&c. Nec non Illustrium & Generosorū meo-
rum Dominorū, Comitum Königsteinen-
ſium, Solmensium & Isenbergenſiu: itemq;
rogatu consularium quorundam virorum,
Franckofurti, & Gelhusæ, dilectæ patriæ, ci-
uitatum Imperialium: quibus prædictis Do-
minis & vrbi, minimi Medici officio, nunc,
Dei gratia, pluribus annis, fungor. Inprimis
autem quoque, me ad hoc in opis plebeculæ
commodum atque auxilium maturandum
pertraxit, Generosus vir & inclytus bellator
D. Lazarus de Schv vendy, &c. Dominus
meus gratioſus, fortè hâc Franckofurto trā-
fiens: Simulque, Magnificus & Nobilis vir
Dominus Hieronymus à Glauburgo, I.V.D.
clarissimus, cōpater meus: & R. D. Matthias
Ritterus, insignis Theologus, affinis dile-
ctus: itemque prudentissimus D. Fœlix Rem
Senator,

Senator, atq; inclytæ vrbis Augustæ Prouisor, amicus obseruandus &c: Hac nimirum ponderosa ac graui ratione vtentes, quod iam etiam in proximis territorijs, valde fru-giferis, & quæ aliâs Regionibus pluribus cō-meatu annuo prospicere soleant, inusitata ac molestissima ingruat rerum omniū penuria, vt vel post messem statim, panem hucusque inusitatum, & miscellaneum, p̄fserē homines cogantur: Ad hæc, vsque adeò pū-blicum hoc malū inualescere, vt iam ex crudiſ & noxijs esculentis, (ceu à causa in actū posita) morbi simul immedicabiles sequantur. Nam & verum est illud: λαμοὶ μετὰ λοιμῷ, & Prognostici vim habet, teste non solùm Galeno πρὸς ἐυχαριστ. & Euagr. 2. Cap. 6. vbi ex vi-citus penuria pestem exortam asserit: sed & horum temporum, proh dolor, experientia. Itaque in mora illa iuste cōplendi hoc prom-ptruarium, periculum egenis futurū, omni-nō fuit auertendum. Quare ob dictam iam necessitatis considerationem, προφέτης φρεγάλης, καὶ

AD CHRISTIANOS STATVS.

τῷ περιτονέῳ συγγράμμῳ prolixè ab intelligentे Le-
ctore petere, si qua ex tempore, vel insuffi-
cientiūs, vel ineruditius, (quæ venter auri-
bus carens, minus nunc curat) posita sint, su-
peruacaneum esse iudico: illa ipse, Deo vitā
conseruante, statim iam conuenienter adau-
cturus, &c.

Quare durissima, incumbente hodie, &
toties recurrente egestate: quantam à cen-
tum retrò annorum decursu fuisse, vix me-
minerunt seniores: fideli studio inquirens,
miserandæ, morbiferæ & mortiferæ famis
remedia, subsidia, aut saltem subleuamina:
quæ sequuntur panum potuum & medica-
minum ex ijsdem domesticalium genera, na-
turalia quidē & artificiosa simul *μεταβαλόμενα*,
seu maius *απικαλόμενα* cibi potusque vicaria
seu locum tenentia: nō modò salubria, ma-
iori ex parte, sed etiam pro Medicina simul
& cibo vtiliter assumenta: omnibus famem
patientibus hominibus, nec non brutis ani-
mantibus hac inaudita (nam etiam ex Polo-
nia,

nia, quod nunquam factū à senioribus affirmatur, huc Mœni Franckofurtum, frumenta nunc sunt asportata) caritate, plurimos premente ex Christiana Sympathia, liberali, fideliq; pectore, dictione familiari ac populari (simplici enim populo hæc potissimū dicantur: veritatis quoque simplex solet esse oratio, & Medicus non auribus ornata verba, verū medicamenta & esculenta polita suis corporibus proponit) in nomine & spe benedictionis ditissimi Dei, crearoris nostri, quām fieri poterit breuissimè nūc, in posterū verò propter eruditos pleniūs, &c. cōmunicare statui: Si modò alijs gratū, & mihi, vt par est, & Iustitię regula hæc (*δέ τις καλλίτη*) ex postulat, nō infrugiferū fore spessit. Nihil dubitās me Deo creatori meo gratū officiū, nec nō pauperculis omniū Magistratuū subditis, rem gratissimam præstiturū, quæ in extrema ipsorum angustia, necessaria æquè sit, atque ignis, aqua & aér: sine quibus secundū Deū, vitam agere nemo mortalium queat.

AD CHRISTIANOS STATVS.

Vicissim autē confido me & filiolos meos,
pro hac sollicitudine & fidelitate, à pijs, & priu-
dentibus Magistratibus (quorum potissi-
mūm gratitudinem, iurē debitam in benē
meritos extare decet) conuenientia horum
laborum ac sumptuum præmia recepturos:
quò & hoc modo pietas illorum ac Iustitia,
non à me tantūm, meisque, sed ab omnibus
quibus hæc profutura sunt, conuenienter,
& vbiq[ue] apud omnes viros honestos cele-
brentur, & perpetuæ memoriæ consecren-
tur: Eaqué spe fretus (*χειρός νοῦς ἀνηρ, κοινῷ μέγαθῳ*) si-
ne inuidentia, hic nunc ordine singula, ut vi-
debitur commodissimū, proponam: (cùm
hac protestatione, quod *δινήσκω φροντίδες σοφίας*,
τέλους, prout fit in omnibus rebus, præsertim
deliberationibus nouis) adiunctis Canonis
ceu clauibus non paucis, ad hanc *αποστολήν*
τοτεχνίαν, seu *επαπολιαζόμενην* necessariō requisitis.
Atque hæc in præsentiarum, et si fortasse ru-
diori, minus tamen fucato fundamento, sed
firmo atque necessario, præfata atque præ-
missa

missa sunt, quo mihi metipsi & alijs aliquā viam monstrem, vberiūs de hac materia cogitandi: nisi fortè Deus prædestinārit, hæc & alia media omnia, propter mundi peccata grauissima, nobis auferre penitus atque denegare.

Hæc verò amplissimi status Christiani, nunc ex abrupto sanè, potissimum Cæsareæ Maiestati & vobis vniuersis, ceu patriæ patribus clementissimis, eorundemque in primis subditis fidelibus offerre, donare, & dedicare libuit: In subditorum quidem gratiam primò, quod sicuti egentes subditi, quantumuis nolentes, Magistratum parentem suum sæpè exugere cogantur inuiti: ita vice versa opulenti præpinguesq; suo Magistratu villa parte laboranti, parata ponderosa que manu quam citissimè in procinctu & numerato esse queat &c. Cū humilima hac atq; submissa obtestatione, vt hanc tenuem, at magni, vt confido, vsq; adumbrationem primam, clementissimo ac benignissimo ac-

E cipient,

*AD CHRISTIANOS STATVS,
cipiant pectore, memores illius Artaxerxis,
qui non minus regium esse affirmabat, prin-
cipem virū, parua promptè accipere, quām
magna liberaliter retribuere, &c.*

*D E V S opulentissimus, ac benignissimus
Pater æternus, per Christū omnis boni fon-
tem, in Spiritu sancto (in quo uno vero Deo
sumus, viuimus & mouemur) hisce & omni-
bus alijs salutaribus institutis, clementif-
simè benedicere dignetur, ad ipsius gloriam
sempiternam, nostramq;; atq; omniū Christi
fidelium salutem ac felicitatem perpetuam,
Amen.*

*Ex Musæo nostro à Natiuitate Christi, Saluatoris
mundi, viuiq; fontis omnis boni,
Anno M. D. LXXIIII.*

*Augustissima Cas: Maiestatis, cate-
rorumq; Christianorum Statuum, eo-
rundemq; subditorum fidelium, Subie-
cti: ac fideliss. seruus,*

*Ioachimus Strüppius à Gelhau-
sen. D. Medicus in Fran-
ckofurto Moeni.*

CANONES SIVE
CLAVES AD HOC
OECONOMIAE NOSTRAE
PENVARIVM.

14

Cæterūm initio certæ quædam Regulæ, in hac panis, item potus, ac Medicamentum ^{τυποεισωγ}, arte, propter formam, usumq; salubriorem, veniunt prænotandæ.

I.

MNES PANES ALII-
que cibi ex fructibus arborum,
presertim fugacibus illis humi-
dioribus, seu succi plenis, ac esti-
uis, qui propter matrem putre-
dinis citius corrumpi solent, confecti: primo quo-
que tempore, ubiuis locorum cibandi veniunt, ne
aliquem mucorem, situm vel noxam contrahat.
Reliqui solidiores, ut sunt ex seminibus illis com-
munitibus &c cerealibus: item ex Aromaticis va-

E 2 rys,

REGVLAE ET CLAVES

rijs, radicibus dissimilimis, eò quòd ratione sua substantia durabiores sint, reponi, ac diutius in usum futurum afferuari possunt & debent.

Porrò ad dictam putrefactionem profligandam, tām in pane quam in fructibus, commodissimum est, si vel ipso Sole, vel aëre calidiore, vel his deficientibus, furno ac clybano, probè siccentur, aut leniter torreantur: ita tamen ne adurantur: Sic enim minus nutrimenta, quin adustione sua, nauseam cientes, ignobilius quoque alimentum corporibus praberent: qua ipsa tamen in magna fame haud respiciuntur, sicuti nec preparatio molituraq; exactior & mundior, de quibus tūm alij tūm Galenus 1. Aliment. & 2. ad Galuca: qua quidem delicatis potius & agris debentur.

II.

II.
Ad causas
formales.

MNES panes, sive qui hactenus in usu fuere, sive hi nostri artificiales, aut etiam Medicati, duplo imò triplo plus, & nutriunt, & fami magis resistunt, imò & firmiores sunt, & ut minus etiam corruptibiles, diutius

AD HOC PENVARIVM.

15

diutius seruari possunt: si bis cocti sint. Varijs autem modis bis coquuntur: Primo communione. Secundo, frustatim secando et iterum coquendo, ut fit in bellis, terra marij, item in longis profectionibus. Sic Διεφθαρεται, est bis coctus panis seu Nauticus, qui coctus in partes rescinditur, et recoquitur, ne situm contrahat, et uberius simul nutriat. De quibus vide Pollucem et Calium et c. Reliqui usuales panes sunt ονειροι. Alij sunt Italis Buffeti, bis facti, vel eloti, ut Gracorum et Romanorum. Sin bis coqui quis nolit, saltem vetustate duriores reddit, largius cibabunt. Quod si ut fit in inferioris Germania et Vestphalia pluribus locis, cum pinsitur ac coquitur panis) in furno occluso diutius relinquatur, igne paulatim detracto, sic percoctus et in seipso refrigeratus, assumatur, tunc unicum frustum du placitam satiadi vim habebit: Quod ipsum tam magistra experientia, nos edocuit, quam sacra monumenta in miraculo ex exemplo, scilicet Prophetae Eliae 40. diebus, unicoto stope et aqua potu sustentati, et c.

E 3 Sic

REGVLAE ET CLAVES

Sic etiam omnis generis panis, triticenus & alius, super prunis mediocriter tostus, vinoq; post immersus, abundè satiabit. Hinc est, ni fallor, quod Gallis & alijs itinera longinqua conficien- tibus, huiusmodi ientaculum mane sumptum, in totum diem sufficere, famemq; sedare queat.

Porro & alijs quidam cibi sunt, qui exiguo ferè gustu famem & sitim sedare, à priscis perhi- bentur, ut butyrū, Hippace.i. casei solidi ex lacte equino & alio: item Glycyrrizon, ut Plinius 12. refert: de quibus et alijs, diversissimis plurimisq;, in processu considerationis, opulentissimarū Dei creaturarum paulò post ordine agetur.

III.

Etiā ad
causas for-
mal. Dio-
scorid.&c.

Sed semina molenda, ritè & moderatè prius torreantur, longè uberiū satiat, eo quod panes ex hisce, minius citò à ca- lore naturali conficiantur, sicq; famē nouā non statim, ut aliās succedes, inducetur, nimirū propter solidius obiectum, In omni enim fame ex- trema,

AD HOC PENVARIVM.

16

trema, non tām ratio nutriendorum, quām saturandorum aut replendorum corporum, habenda est: unde tempore famis (qua optimus est, ut coquus, ita & Medicus) de salubritate non disputatur adeo scrupulose, saltē adgit virtus naturalis diu saturans, fami, deiectioni, ac discussio- ni citiori, diu resistens: Etsi etiam tales panes, potius & carnes, videlicet grossioris substantia, co- citionisq; difficilioris, praebeātur pauperibus, pra- fertim laborantibus: illam tamen grossitatem, si Curiabō-
rantes mi-
nus infir-
mentur? qua insit, aut prauitatem, improba & vehemen- tiora exercitia, per facile, quod nimur in va- pores soluatur, emendabunt: De otiosis vero & ignavis aliud est iudicium. Nam & in Physis in illud Ethicum Comici verum deprehenditur: duos quidem id facere, attamen non esse idem: id quod & Galenus iuxta alios de Alimentis eru- ditè demonstrauit.

Caterūm panes ex seminibus illis teneris ac preciosis ceu ex oryza, milio & similibus, gemino modo parari poterunt: vel semina dicta integrè coquendo cū aqua, pultis forma, et post pinsendo:

E 4 vet

REGVLAE ET CLAVES

vel mola subsidio in farinam vertendo: Quia posterior ratio, ut pulchriorem panem, ita fere duplo plus farina præbet: sicuti in milio, & alijs secretioribus, ipse expertus sum domi mea.

III.

III.
Ad causas
efficientes,
&c.

IIRC A pisturam seu cocturam panū, omnis diligentia est adhibenda: eo quod etiam ex saluberrima farina non recte preparata, aut rite cocta, vitiosus panis necessario prodeat. Ergo in recta preparatione, plurimum situm est: quod etiam intermedia materia panum & ignobiliores, maiori industria preparata, longe meliores faciliter reddantur. Sic quoq; circa omnia legumina, censunt lentes, vicia, faba, et his similia, &c. Hic labor familia merito subeundus, ut cum paucō luxu affixa, & sic decorticata molantur, pro pulchriore farina & meliore pane. Et si enim qualitatem & colore famelici hand curant, minus certe, quam numerum Lupus: (qualem enim habeat in fame victimum querit nemo, quia oportet habere) tamen omnia sunt

sunt Natura grata, eidem etiā magis meliusq;^z
conueniunt. Et si nihil attinet, panem in tāta an-
non & caritate exornatiorem querere, cūm etiam
extra omnem famem publicam, in plurium Do-
minorum ac nobilium mensis, atrī panes, ferè hi-
scē nostris magis abominabiles, quotidie conspi-
cianter, veluti in Vestphalia, Vandalia, & a-
lijs pluribus locis: Ergo & hi nostri pulchriorēs,
minus aspernandi, &c.

V.

 Vandoquidem sepius, nunc ligna nunc IIII.
fornaces, seu fornī, omnibus locis ac Ad causas
temporibus, maximē vero in bellis ac instrumen-
tari, item in itinerationibus, haberinequeunt,
præstat, ex tempore & loco, consilium capere, ac
potius subcinericijs panibus, ad focum vel caca-
bum, aut ad prunas coctis, vesci: quam fame pe-
rire. Si enim Sarapientissima illa Matrona, An-
gelos Dei, imò ipsum filium Dei, ut Theologi sen-
tuunt, hoc modo cibauit, quid nos infimos & mi-
serimos omnū id imitari pigeret? Sic etiā citissi-
mē in laminis ferreis aut aneis, panes coquuntur,

F prout

REGVLAE ET CLAVES

prout usitatis est, & in Saxonia & alibi, vulgo
vocant, Die blienzien. Hinc porro Lixa etiam in
militia der trost/tales laminas, sicuti & farinam,
pro suo milite, in sacculis coriaceis, ne scilicet auo-
let aut euentetur, aque atq; aromata custodiētes,
secū ferunt, ut vel fugati, vel itinere defatigati,
cibū sibi in eiusmodi laminis quam citiss: parent:
Imo ut contra suspectū victū ab hoste crebrō in-
fectum, sic etiam tutiores sint.

Deniq; furnos subterraneos ad colles scilicet ac
montes citò fodere licet, præsertim in bellis, & ibi
ubi solū glebosū est, Bonzaimen oder Ledt/ Et si re-
ctè memini, Turci quoq; idē faciunt, foramenta-
lis fodina cespīte post obstruentes. Sic in bello quod
dicitur Protestantium, Illust: & Constantiss:
Dux Joān: Fridericus, & alij, fornaces cupreas
currules secum vixerunt, instar curruum suspen-
sium, mit zwen bōdemen/in dem vndersten die Rö-
len/im obersten/das brodt: Et sic etiam iter facien-
tes, suum pinsere panem citra impedimentū, po-
tuere.

Tales autem panes, verè aevitios à festinatio-
ne,

ne, quod subito parentur: sicut alij à delitijs: non
men sortiuntur: Possunt vero & à coctura dici,
vel Furnacei vel Cibarita, vel Subcinericij. De-
nique hodie etiam farinam crudam alicubi par-
cissime & extremis, ut aiunt, digitis comedunt
egeni, instar Salis saltē eam lingentes, et post suā
Malvasiam, fontanam, super bibentes: Quod
durum necessitatis telum, Dominus à nobis pa-
ternè auertat. Porro etiam celerius itinerantes,
sub ephippijs sibi non solum panes coquunt, sed &
carnes: uti Sarmatas & Moschouitas, Tartaros,
& confines Septentrionales, & alios populos semi-
feros in quotidiano ferè usū habere, praterquam
quod Historie dicant, etiam Illustris Germanie
miles Cesareus, Dominus Lazarus de Schwendy,
&c. idem apud me verè est testatus.

VI.

M V. N casu tāta penurie frumenti usitatio-
ris, paulatim assuefieri debet, et possunt Ad finales
causas. Mo
di hisce se-
curiūs vtē
homines pauperes, ad illos minus usi-
tatos seu artificiales panes, semper detrahendo di-
in septimanam magis magisq; de consueta farina
F 2 frumenti,

REGVLAE ET CLAVES

frumenti, vel tritici, vel hordei: Et ne miseri ex illa victus mutatione subitanea, vel in morbos, omni semper rerum caritate longè grauiores, vel in mortem ipsam, precipites ruant. Et sane his locum habeat Aphoris Hippocraticus, per se alias quoq; verissimus: Peiora consueta, inconsuetis melioribus meliora.

Porro hic obiter attingendum, infra tamen ad 6. vitæ sustentationem pertinens, quod etiam persuasio interdum eximit famem, ad tempus saltem, sicuti ille Gruningensis homo, famelicos liberos suos capite scabiosos, lxiij acris lotione sapius compescuit, Helfff was helffen mag / Fames miseranda certe multa docet: Sic coqui odore, et si nō satiantur, minus tamen alijs voraces sunt, magis vero bibuli, propter causam presentem. Sic gli res somno saginantur, imò Et alia quevis anima- tria, Et c. Hinc illa bona mater, tempore annonæ caritatis, famelicos liberos maturius surgentes, ad lectos repellebat, increpans nimis citò illos sur- rexisse, sicq; habuit ad tempus quietem. At de his plura infra cap. 6. ut d.e.

Si

AD HOC PENVARIVM.

VII.

Si quavis de causa dicti panes nostri, omnes vel aliqui, pinsi nequeant, vel ob lignorum defectum, vel forte ob pistorū imperitiā, vel propter alia obstacula: Tum utrū pluri-
mis, coqui poterūt, et sic informa pultis seorsim,
vel cum usitatē pollinis triticia aut frumentacea
particula, paupercula plebi distribui. prout nuper
ob famem in Suevia səpiùs factum esse constat. Et
profecto tales pultes, polentaq; ex paucō pane, tri-
ticeo vel frumentaceo, aut etiam ex horum fari-
nis cocta, cum aqua vel brodio carnium, etiā fu-
moto stalarum, vel cum lacte: largius cibant plures
personas, quam triplum siccī panis, nudè per se
esitati, præsertim si pultes in solidiorem massam
percocta sint, ex quavis farina, vel tritici, vel
auene, vel Saracenici, vel borderi: quibus sanè per
uniuersum fermè annum victitant pauperes et
rustici, et quidem tam salubriter, ut quam ra-
rissimè opera Medicorum indigeant. Adhuc ve-

VI.

De medijs seu miscelaneis, &c. Item succedaneis panum ciuitatibus saturantibus.

REGULAE ET CLAVES

ro firmius, et famim agis resistes, atq; adeo siat
alimentū prabēt: ne tanquā in Struthio ca-
meli stomacho euaneant citius,) si tales pultes
ex his cocto vel saltē percocto, vel vetustate exic-
cato pane, attrito, reparentur: Sicq; unico pane
uberius, quam duobus recentibus esuriētes ciba-
ri, & dimidium frumenti tutò hoc modo cōparci
potest: Idem fieret ex veteribus caseis contritis, et
ut d.e. Hippace Plini: item ex piscibus torridis,
ut salpa, ezoce, &c. Vbi hoc dignū relatione ex-
pendendū merito, quod ex odora radicea massa,
in Damorum ventriculis hyeme inuenta, ipsi Da-
mī ac capreoli tot mensibus in alpibus niue tectis,
sic se miracuolē à fame mortifera vindicat: Cre-
do autē ex Polypodio, Filicula, similibusq; duris-
culis & odoris simplicibus, illam massam in ven-
tre conglomeratam, diuina prouidentia singula-
ri, huic animalculo irrationali, in vita conserua-
tionem à Creatore esse monstratam, ideoq; ratio-
nalibus notandā, quō horum profecto natura mi-
raculorum, umbras obseruare, inq; necessitatem
hominum & animantium similia nobis excogi-
tare, atq; arte effingere discamus.

VIII.

Pane ac potus omnes Medicati, præsertimq; Aromatizati, etiam hoc insigne commodum, pacis & belli tempore, præstare possunt: quod in vini, vel laudabilioris cerevisia penuria (quorum aquæ atque panis, sapenum erò magna est indigentia) omnem potum tenuorem, frigidorem, & corporibus ob id magis noxium, imò & ipsam fontanam, sic alterare atq; corrigere poterunt, ut homines etiā vino securius sic carere queant: & vice versa, potus tenuior, panes quoquis exiccantes, ut etiam sunt Aromatici adurentes, itemq; in magno astu contemperabit, ut corporibus laudabilius, minusq; noxium alimentum substituant. Adeò ut hoc penuarium, non famit tantum, sed etiam siti simul sapè intolerabili, optimè mederi possit. Et profectò hac via, sumptuosioris potus salubrem simul & frigi compassionem, maximumq; inde economijs lucrum, quotidie, Dei gratia, hoc pacto facere poterimus, in alia vita necessaria impendendum.

II.
Bacchi Ce-
terisque
arriculatio-
nibus.

F. 4. Cum

REGVLAE ET CLAVES

IX.

III.
Aliavini a-
romatūq;
vicaria, &c.

*V*M pleraq; Aromata in Germania
nostracariora sint, minori precio para-
būtur panes aromatizati, si ipsum aro-
ma, ut Piper, Zinziber, Zedoaria, Galāga, Cin-
namomum, &c. vino vel aqua infusa ac mace-
rata, minutim prius incisa, aut conquassata, ad
satis lentum ignem calefiant, munitissime tecta,
ne virtus illorū uspiā euaporet: hac aqua farina
mixta, pro optimo pane parādo rite adhibebitur:
Tandem & ipsa iam usurpata sic aromata, ne
inutiliter pereant, puluerisata, cū sale farina subi-
genda quoq; inspergentur. Vel: ne virtus aroma-
tum aut vinorum immiscendorum coctura de-
bilitetur, aut corrumpatur, feruentifontana vi-
num vel aromata infusa iam iam, farina subigen-
da contemperari poterunt. Imo vino forsan &
aromatibus carioribus existentibus, calidiora
simplicia nostratia, cēu ex Lepidio, Armoracia,
Acoro, Arone, Caryophilata. Thymo, Iride,
Hyssapo, tanquam conuenientia succedanea, re-
cte substitui poterūt, omnia in pauperū gratiam.
Dei gloriā, &c.

Panes

X.

Panes hi & potus sapè dicti, omnes vel aliqui, extra magnam annonā caritatem, qua illis carere homines possunt, usum commodissimum præbebunt, in pecorum, anserum, gallinarum, porcorum sagina: quòd sic impensilabores & sumptus, quātumuis alijs usū receptis minores, nullo modo cœn frustanei sine fruge pereant. Vbi etiam hæc diuina prouidētia merito suspicienda, quòd cum omnia omnibus locis non tantum, sed nec omnibus anni temporibus pariter proueniant: **D E V S** paternè prouiderit hominibus simul & pecudibus, ut alma mater Terra, nec non aqua: vere quidem, frondes, radices virentes, flores, olera. ac gramma proferat, ex quibus utiles cibi, panes, potusq., & medicamina simul largè haberi possunt: aestate vero prima, cerasa, fraga, pisa, pruna omnis generis, & similia præcocia ac fugacia: aestate summa, messem ipsam, plenumq. frugum ac segetum cornu copiæ: Autumno, omnes fructus arborum, sylvestrium & hortensium, item vina, olea: hyeme, castaneas, **G** glandes,

REGVLAE TE CLAVES

glandes, acatias seu prunellas nostrates, aliosq;
salubiores fructus: ut sic D E U S, verè annum
tanquam sertum amoenissimum, benignitate sua
usque ornet & coronet, prout & scriptura Psal.
65. & alibi testatur.

XI.

V.
Satio quasi
spontanea.

Plures dictorum panum ac potuum
materia seminari ac tutò plantari pos-
sunt, in omnem euentum caritatis etiā
dubia. Pleraque enim, quod in hac meditatione
haud contempnenda utilitatis est, semel sata vel
plantata, ad hominis vitam, nonnulla ulterius
durant: Et quidem quod longè maximum, absq;
cura aut cultura multa quidem sponte sua pro-
ueniunt annuatim, locis etiam, quod adhuc ma-
ius, alias sterilibus, ut plurimum incultis, &
desertis: Non secus atque apud Cardanum Me-
dica illa herba sic dicta, que semel sata, annis tri-
ginta durare scribitur: illa quater, sexiesue sicca-
tur in annos: hac animalium, praterquam quòd
optime sapiat atq; nutriat, morbis quoque mede-
tur:

N Medicā
herbam.

tur, estq; trifolio ferè similis, sed geniculata, foliū rugas contrahens, semen lenti similitudine, gratum sapore, olim in Italia copiosum, nunc ultra montes ausfugit: opulenta merx, si non tam exacta cura indigeret. Hac Cardanus.

At vero circa hac, præstat ubique serere ac plantare ea, que & salubriora sunt, & durabiliora, minusq; sumptuosa, idq; propter pauperem plebeculam, ne minus consueta, palatoq; fortè ingratiiora carius simul comparare sibi cogantur: qua singula sicuti & alia, uberioris in specie, suo quaq; loco, explicabuntur.

Caterum hic quoque obiectioni morosorum
sciolorū respondere necesse est: cur inter viliores
hos panes, potusq; etiā nonnulli sumptuosiores ac
præstatiōres pro ditionibus monstrantur, ceu sunt
Aromatizati, Melliti, Sacharati, & similes? Dico hoc non temerē, sed ex industria fa-
ctum. Sicuti enim omnium pauperrimi sunt,
qui spirituali ac aeterno saluifici verbi DEI pa-
bulo destituuntur: Ita etiam datissimi quique,
quantumvis omnibus alijs opibus affluentest,

REGVLAE ET CLAVES.

si salubri ac necessario victu careant, verè egeni sunt, ac inopes. Quid enim quæso Regi Midæ opulentissimo, fatuum ēg̃ φιλάργυρον votum profuit, quo omnia quæ attingeret, in aurum verti petiit, nisi quod fame mori, ac auaritia sus dignas exoluere pœnas meritus est?

Ad hac diuites aquæ sunt heredes ac participes vita aeterna, ēg̃ approbantur à sacra scriptura, attestate etiā Salomone, Proverb. Quod diues et pauper simul habitat, utriusq; factor est DEUS. Ergo diuitum quoque in hac et si tenui mensa, ob dictas causas, aliqua ratio habēda fuit: ut maximè hoc nostrum promptuarium, pauperibus primò, unde ēg̃ cœū à posteriori nomen illi inditum, seruiat.

Omnes

XII.

 *M*n̄es panes ex fructibus vel semini-
bus vel carnibus, si sint vel ingrat̄i co-
loris, vel nauseabundi saporis: saluber-
rimē & citō alterationi conuenienti imbui, &
quasi aliter tingi poterunt: cum aut aliquid mel-
lis, aut sachari, aut croci, aut vini, aut aquæ stil-
latitiae odore parūm, (sicut antè de potu dictum)
farina subigenda aspergatur: aut piperis, præser-
tim albi, item Se: Anisi, Carui, Coriandri: Sic
quoque rectissimē prima iuscula decoctarum fla-
tulentarum materierum abiciuntur, ceu ra-
parum, caulinum, & parum vini vel butyri in-
coquitur, (in bello vero & fame ista haud curan-
tur, imo tota perna vel succidia longè foret acce-
ptior) aut saltem copiosiore sale & fermento
præparetur: Tum enim panes omnes salubriores
existunt, sicuti econtra azymi insalubriores. Hoc
pacto color, odor, sapor, naturæ gratores red-
dentur: ut si panis ex pyris, prunis & similibus
nigris antibus massis paretur dicto modo, sit iſi-

G 3 mē

Emendatio
nauseabi-
lium.

REGVLAE ET CLAVES

inē mutari posse in melius, & firmius corporis
nutrimentum. Eadem esse ratio potest, circa pa-
nes, qui ex leguminibus, sine seminibus, sine radi-
cibus, parantur. Quos si quis pulchriores cupiat,
excorticari illos curet: Sin uberioris nutrientes
velit, corpore toto sic molere potest. Huius generis
sunt lentes, faba, &c.

XIII.

De Pistori-
bus & mo-
lendinis.

Voniam vero DEI opulentissimi fa-
uore tot, tamque multiplicia utiliter
sustentandi mortales, media, viaq; hic
monstrabuntur: Necessarium etiam est, ut in-
uent & materia ritè quoque præparentur, inq; lau-
dabiliorem usum sic transferantur. Ad eam
rem potissimum requiritur fidelis industria pi-
storum, ne panes vel adurantur, vel imperfe-
ctius coquantur, aut alia quavis ratione cor-
rumpantur: Nec minus molitorum fides, pro-
dato iuramento, strenue urgenda, infidelitasq;
utro-

utrorumque grauiter mulcanda est. Et cum
hic in pistrinorum mentionem inciderim, de illis
ipsis studiosius cogitans, plurima utilissima &
quidem paratus faciliora pistrina inueni, que
pacis atque belli temporibus commode haberi
poterunt.

Nec enim solummodo hodie vbinis usitatissima Molendina
firma aquarum & ventorum molendina se nobis diuersa.
offerunt, quae magis sumptuosa sunt ac laborio-^{1. Wasser.}
sa: sed & alia ingeniosa & artificialia, ac quidem mulen.^{2. Winde}
vilia, ac expeditiora, nempe manualia di-^{3. Kostmū}
uersa, currulia, quale etiam habet Illustrissi:^{4. Handmū}
Holsatia Princeps: item molendina ponderum,^{5. Gewicke}
instar horologiorum, & molarum, quibus ve-^{6. Flüßmū}
rua vertuntur. nec non equorum, aut qua à len.^{7. Wagen}
mulis vel asellis, vel etiam hominibus calcan-^{mulen.}
tur.

In modo peculiaria duo certè artificiosa, nec con-
temnenda commoditatis genera scio, unum ven-
ti Hexagonum pulcherrimum, quod etiā duas mo-
las asinarias circuagit, cuius motus seu regulatio

G + vel

REGVLAE TE CLAVES

vel à puero administrari potest, & omni tempore etiam leui vento agitatur, cuius formulam habeo ab Illustri & Gratiose Domino meo, Ludouico Comite in Konigstein & Stolberg, taliaq; etiam Dresda Misnensium Illustrib; & Clementissimus Princeps meus Saxoniae Elector Augustus habere fertur.

Alterum aquæ molendinum singulare scio, nempe ut rotæ non ex alto, sicuti alias, sed in plano quasi iacentes in gyrum agantur, idq; vel ex leui affluxu, etiam ad piscinam, vel alium riuum, vixq; dimidiato structuræ sumptu constans. De quibus & alijs incundis & utilibus, artificiosq; inuentis, in bellis quoq; et obsidionibus necessarijs, plura, Deo vitam prorogante, in posterum.

Postremò

XIII.

Prostremò, hoc Lectori candido, pro memoriali esto, ut supra quoque attingi, quod Eutaxiè seruiens, item Lectori ac Typographo, ne huic labor sit grauior, alteri lectio molestior: materias quoad fieri potuit, sic coniunxi, ut unius & eiusdem simplicis materia, tam panis quam potus, una cum iumentis domesticis simul facie eadem representarentur: ut sic alijs seruiendo mihi ipsi omnino defuerim, eò quod materia utiles crebro fuerint precidenda, ne ataxia omnibus ordinatis ingenij molestissima, alicui maiorem in hac rudi adhuc adumbratione, nauseam moueret.

Atque hi sunt præcipui ferè Canones nunc publicandi, paucos enim propter causas honestas reticere me nunc oportuit, quos, cum sint magni usus, immò maioris quam hic explicari debet, fidelibus & gratis magistratibus petentibus seorsim, una cum reseruatis nonnullis secretis

H & G uti

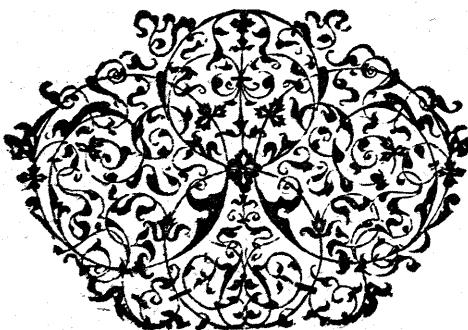
REGULAE OECONOMIAE.

Et utilissimis panibus, detegere potero, in laudem
sanctissimi Dei nostri, et mortalium commodi-
tatem, Amen.

I. Tu rege consilijs actus pater optime nostros
Nostrum opus ut laudi seruiat omne tuæ.

II. Συμβούληρ ἀγαθηρ. καὶ ἐφερμῆν. ἔτυχάντε
Συμβολευτὰ ἐμοὶ δός ταῦτα σκέπτο.

III. Christe potens animas medicari & corpora
verbo,
Da mihi ne medica peccet in arte manus.

RATIO

ORDO ERGO

MATERIARVM, ARTIFICII

*panis, potus, & Medicinarum domestica-
lium, à Deo largiti, sic iam propo-
ni commodius posse vi-
detur.*

INEFFABILIS, ATQVE
inexhausta Dei liberalitas, &
in miseros atq; egenos homi-
nes prouidentia, omnibus ne-
cessitatibus mortalium , præ-
fens mōstrauit auxiliū, dūm (eò quòd omnia
omnibus locis, omniq; anni tempore, pa-
riter non prouenirent,) varios ac multiplices
vitæ conseruandæ modos & rationes, non
cuius tamen dormitanti obuias, clementif-
simè ac benignissimè est largita . Illa autem
corporum nutricandorum ac medicando-
rum, tām quæ solidiore alimento ceu pani-
bus, quām quæ alijs modis omnibus perfici-

H 2 tur,

ORDINIS RATIO.

tur, varietas multiplex, in hæc septem ceu absoluti numeri capita principaliora, commode distingui posse nunc videtur: secundum subiectorum nimirūm, seu materiarum ex qua, diuersitatem ac proprietatem congenitam. Nam nō solùm hic numerus quasi mysteriū, omniū in sacris perfectissimus est, sed illo ipso Deus à creatiōe quieuit, eūq; sanctificauit, vt illo die, spirituali cibo homines nos reficeremur. Sicuti etiā sex millenarijs, mūdus hisce tēporalib. cibis ferè seruabitur: in septimo, viētu, vitaque æterna fruiturus.

I. Ergo sient panes & potus, item & medicinæ domesticæ, ex seminibus, tam frumentaceis, quam alijs varij generis sicut agricultura & Georgica vniuersa illorum maximā bertatē, Dei gratia, mortalibus exhibet.

II. Ex fructibus tam fugacibus, seu horarijs, quam durabilibus: item cū vel sine eorundem seminibus, quæ ex arborum hortensium & campestrium latis syluis petuntur.

III. Ex radicibus, item aromatibus, & his simili-

ORDINIS RATIO.

27

similibus, ut herbis, omnibusq; simplicium
salubriorum partibus: quæ ex plantarum &
fruticum plenitudine habentur.

III. Ex succis & liquoribus, hisq; cognati
fluxilibus materijs quibuscunq;, grossis,
concretis vel subtilibus, tam terræ matris,
quam plantarum, petrarumq; terræ ossium.

V. Ex carnibus animaliū, piscium, eorūq; III. Bx. o. 2.
partibus ac recremētis vtilibus, videlicet ex ^{ex. & c. o. ex.}
animantibus brutis, vbi & de venationibus,
^{peut. i. k. a.} & domesticis altilibus, &c.

VI. Ex alijs seu penè præternaturalibus, III. ^{ωρ. π.}
extremis ac inusitatoribus, ex varijs qui- ^{φυσικά}
dem & vix cogitatis, &c.

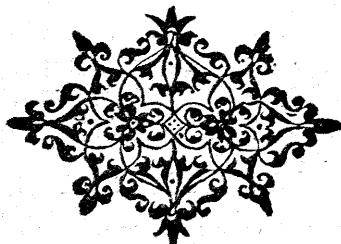
VII. De cibis & medicinis eternis, famisq; V. M. f. a. q. u.
spiritualis cura. Hāc methodū ipso Archidi- ^{σπλαγχνά.}
dascalō nostro Christo, nobis ceu ad vitā bea-
tiorē creatis, dictāte accepi, quando hominē
nō ex solo pane, sed ex omni verbo Dei, vitā ^{Deut. 8.}
habere testatus est. itaq; hūc ordinē, ceu diui- ^{Matth. 4.}
nitūs monstratū, & naturæ rei præsentis ma-
ximè competentem, hīc seruare visum fuit.

H 3 Cæterū

ORDINIS RATIO.

Panis quid? Cæterūm in genere, vulgati panes, sunt cibi solidi, ex farina seminum frumentaceorum, & aqua subcalida, cum vel sine fermento, vel loco fermenti fæcibus cereuisiæ, cum vel sine sale subactæ, moderato igni vel furno (vnde Clibanitæ κλιβανῖται & furnacei φορυτοι dicuntur) percocti, in solidius nutrimentum hominum & animatium, à Deo exhibiti: quorum genera & differentiæ, tam ex proprijs materijs congenitis, quam ex aduentitijs confectorum, ordine nunc sequentur.

DE

DE GENERI

BVS PANVM, POTVVM ET ME-
DICINARVM DOMESTICARVM, EX SE-
minibus frumentaceis & alijs , quorum
Dei gratia,sunt plura:distincta in cellulas,
seu capita circiter triginta : atq; ad ea perti-
nent omnia Georgica studia & labores,
qui amplissimum sustentandæ
vitæ campum iam no-
bis aperient.

APTO-
TEXNION.

CELLULA PRI^MA,

Ex Secali seu Farre.

I.
Eculen-
ta.

OMMVNIS AC VSI-
tatio vulgò panis, ex farre vt volunt , seu
Secali à secādo . & hinc nostrum Eyd sing/
omnibus nō o, primo ordine refrigeran-
te , & humectante , paratur , qui quidem
panis, etiā sanis non vniusmodi est. Nam
ex purissima farina pinsitur alius, ceu Sili-
gineus, σιλιγίνης, item σεμιδαλίτης, id
est, Similagineus (qui tamen rectius triticeis annumeratur)
alij ex impuriore, scilicet cum furfuribus suis, qui ἐν τῷ γοι, id
est, cibarij sunt pro familia, meliores quidem bene fermenta-
ti, & probè saliti. Hi panes delicatis Græcis & Romanis sordi-
di niustè dicuntur. Vtinam enim talibus sordibus horrea &
penuaria nostra plena nunc essent, Aegris porrò sàpè etiam
panis

Rocken
dröde.

I. SVSTENTATIO VITAE,

panis medicatus offertur, vel cimino, vel semine coriandri, vel nigella, vel alijs simplicibus, aut etiā fermento pauciore, vel largiore: Sic & sale copiosiore vel pauciore alteratus, prout salubriore, & exigentia illorum, qui illo vescuntur. Estque tetrapharmacum famis nunc vbiuis vstatissimum, ex his 4. farre, sale bono, fermento laudabili, & aqua simplici, eaque saluberrima, ritè & proportionaliter contemperatū & per coctum, cuius etiam odor corpora & spiritus reficit, sicuti Democritum 109. annos natum, eo recreatum esse legitur. Vnde gentiles omnes fatentur, nullum cibum, quantumuis preciosissimum, homini firmum ac stabile nutrimentū præbere absque pane, siue hoc, siue alio id perficiatur. Ac proinde merito petitur, & peti præcipitur à Deo, & pro eodem ipsi Deo max: gratiæ agenda. Vnde Palatinus Fridericus, Anno 1462. Iunij 30. captis aliquot principibus, prope Laudeburgum, illos splendidissimo exceptit apparatu, panem autem nullum præbuit: quibus ad reliquum cibum naufragiis & commotis, respondit: Illos potius forti manu belligerari, quam incendijs horreorum & segetum in innocentes subditos leuire debuisse, de quo Vrsinus in Prognost: Anni 72.

Sunt autem hi panes, vel simplices, vt superiores, vel miscellanei, hoc est, ex vna parte farrinæ farragineæ, seu etiam præstatores, vt Adoreæ, & altera Triticeæ, vulgo Semirocken. Quod si cui hi panes vel deficiant, vel displiceant, eò quod ignobiliores fortè videantur reliquis, minusque laudabili- ter nutrire, ob idque agrestibus hominibus rectius conuenire censeantur: ex sequentibus sese, si libet, reficere & satiare poterit.

Eutropisæ domesticalia quidem potiora sunt, quod panis destillatus optimū nutritiū & refectionū est, pro tabidis, & morbo exhaustis, ad omnem alium cibum cohorescentibus: vbi merito fit mentio de extractis nutritiuis, pro hisce videlicet, qui victu grossiore frui non possunt, vel senio, vel morbis, exhausti: nam isto modo subtilioris alimenti suauiter reficiuntur.

Porrò

Nota.
Tria omniū nobilissima simplicia:
I. Frumentum.
II. Vinum.
III. Aurū.

Es sieng ein
Pfelscher/
ein Jäger/
ein Wäder
und Selcher.

III.
Eutropisæ-
Tuncæ.
Hansbarsnei.

Porrò hoc frumentū per se coctum, & ab equis deuoratum, illorum tineas pellit: farina eius Emplastris commista, πεπίκνηται est, pus mouens in ulceribus. Ex eadem glutinū, librarium tenacius paratur: calmorum verò cineres aqua subat, pedum, manuumque fissuris, ut illinuntur, vt D. Matthiolus & alij in hoc consentiunt. Et hæc hic sufficiant, nec enim animus est nunc methodum curatiuam principaliiter instituere, quæ Deo propitio, in noua Therapeutica potiss: per vietus rationem cōplenda, paulò post, &c. Nunc enim principia saltem εὐπορεῖσθαι attingere vacat, iuxta hoc στοιχοτεχνιον breuius. Qui volet, & fidelis est sibi & proximo, sua quoq; impertiatur nobis, salutaria, in his & omnibus porrò sequentibus, consilia.

OCCASIO DE POTVLENTIS.

VONIAM, ut suprà demonstratum est, nutritio naturæ hominum, & sanè omnium animalium perfici sine potu cōuenienti, cibum digerente, ac distribuente, planè nequit: ne muriū victus hic propositus videatur, etiam de potu εὐπορεῖσθαι, instituendi sunt pauperes, in hac potus visitatoris, & naturalis, putis, vini & cereuisiæ, caritate, nec non aquæ salubrioris, pluribus etiam locis, penuria: potu enim corpora augmentur & pinguescent, sicuti Plinius 10. testatur: illum verò cum natura pluribus locis, ut iam dictum, neget, sapè etiā I. difficulter,

II.
POTUS EX-
NON.

I. SVSTENTATIO VITÆ,

difficulter, nec sine magno sumptu suppeditet mortalibus: necesse fuit artem naturæ æmulam strenuam esse, & alijs à natura negatis, solerti ad inuentione ac industria, in opia hominum succurrere, idq; rebus naturæ quoque acceptabilibus, & quām proximè suis qualitatibus & viribus ad consuetum viētum accendentibus. Quare in hac mensa nostra, ordo à Deo per naturam monstratus quoque seruabitur, sic vt cibi ac potus ex una eademque simplici materia præparati, sibi mutuò respondeant, aut succedat, ne coquus vel conuiua, vel œconomus, vel etiam lector in hoc turbetur.

CERE-

CEREVISA ADO-

rea & Farraginea.

X frumento ergo potus saluber, etiam extra penuriam hordei, & tritici, à què coqui potest, quantumuis hic minus sit vfitatus, eò quòd huius frumenti vsum, potissimum in panem contulit hominuni consuetudo, nimirum quòd cerevisia ab Aegyptijs primùm inuentæ, & similes potus aquosi, ex vilioribus ferè materijs parari potuerūt: vel saltem etiā propter saporem aliarum cerevisiarum, hominibus gratorem, cum jisdem ferè sumptibus constent.

Porrò ex repurgato frumento, halica quoque fiet, Granum. Item alia fluida esculenta, pulmenta & sorbitiones, et si in parua dosi, plures tamen citò & benè satiantes, vel etiam trito uno, atq; altero panis manipulo, cum iuscculo, fient polentæ, Brodtbrey/ quibus si aspergantur aromata, vt Pisper, &c. lautiores erunt omnibus, & magis quoq; satiantes, sicuti vulgo, Die Pfesser/ quæ abundè satiunt, &c.

II.
POTV-
LENTA.
Rockenbier.

I 2 SECVN-

CELLVLA II.

Triticei, πυριοι, similacei.

I. Esculeta.
Semmel.
weet.

ECVNDVS panis vulgatior est triticeus ex polline, ditioribus omnibus frequentissimus: qui sanè etiā suum locum habet. Et tamen pro diuersitate vtentiū, vel sanorum vel ægrorum, nunc magis his, nunc minùs confert, prout in exigentia Medicus prudens, suo loco iudicabit, quod hoc famis tempore non curatur. Est verò temperatum semen, calidum, vt sentiunt in primo gradu, non tamen exiccans, aut refrigerans, sed humectando nutriendo: quod si totum triticū cum furfure pinsatur, αντόπανες parantur, si mundissimè secretis furfuribus, filagineus & nobilissimus panis inde coquitur, isque velbuffetus, q.d. bis factus, seu elotus, & longè leuior ac salubrior, vel illotus & terrestris magis.

Cæterū si aliquibus nostri panes subsequentes, minùs vſitati hactenus, in superstitionem aut scrupulosam deliberationē ac disputationem cadere debeant, quod fortè insalubriores sint: illi sciant, etiam commune frumentū nostrū, quantumuis vſitatissimū, imò & triticum, zeamq; non pariter omnibus hominibus, etiam sanis, nedum ægris, prodesse. Eò quod in multis corporibus, opillationes viscerū principaliū, suo lentore, vſcositate, & grossitie, itemq; varia symptomata febrentibus, calculosis, podagrīcīs & alijs inducāt. Itaque hi panes, sàpè suo loco salubriores illis vſitatis, minùs contemnendi: quæ sanè in laudē huius penuarij reticuisse haud decuit. ¶ Porrò etiam hoc attingendū, quod segetes crudæ, quasi sine molendinis & pistura, famem & appetitum varium sedare possunt, vulgo Sangen/à leni adustione, Sengen/ic. Item Kieffen/ quod dentibus illa semina ex aristis ipsis eximantur. Omnia enim semina ista cerealia, seu fruges omnes, etiam nondū maturæ satis, vel sic per se, vel leniter ad

Alia Escu-
lenta.

CELLVLA II.

Cereuisia triticea.

SIC potus ex tritico, nobis bier/ (à *wvēdōs*, tāquām
pr̄stantiori fruge, nobis denominatus: vel etiā
ab igne, sine quo non paratur) pr̄stans est, ac
largiter nutriens, vt in Silesijs, Anglia, Belgico,
Miñia, Saxonija, &c. Cereuisia triticea laudabi-
lis, validos homines, ac sanos satis exhibens: sed propter cari-
tatem vulgo pauperculis denegatur. Sic ex hoc quoque sa-
luberrimæ pultes fiunt, ex farina & simila, vel alterutra tan-
tum, vt vel vnicum ferculum sic plura supplēre, & totā men-
sam cibare minūs sumptuosè queat. Weizenbrey/ oder Weck-
brey &c. Cæterūm & hi potus, pultesque ab ægris & opulen-
tis ritè usurpandi, quod omnibus pariter non æquè confe-
rant: vnde & proximè iam sequentes, collatione horum, et si
vstatissinorum, minūs quoque aspernandi.

RITICI frequentissimus vsus est, non solūm
ad sedādos dolores in varijs Emplastrorū tem-
perate emollientium préparationibus, sed etiā
in alijs, vt breui, quando magis otij nactus fue-
ro, in recognitione horum, & locupletatione,
addetur: Pr̄fertim autē de huius liquore seu extracto, item
de oleo sciendum, quod ad internas & externas exulceratio-
nes atq; fissuras, item ad arida exhaustaque fouenda &
nu-
trienda, pr̄stantis: est auxilium, &c.

Dignem crematæ, vel vino, lixiuioûe obiter macerataæ, aut
incoctaæ, aut cuius aquæ cinericiz immersæ, cibum pr̄bent
facilem, in bellis & fame, cuius per agros obuium citoq; sa-
tiantem, & satis nutrientem, vnde hæc nō negligenda fuere,
quaæ si cui displicant aut forsan denegantur, ad sequentia se
conferat, licet.

II.
Potulenta,
Weizenbier.

III.
Medica ex
bis.
Hausärznei

I. SVSTENTATIO VITAE,

CELLVLA III.

en Zéas, u Zantol, Speltacei.

I. Esculenta.
Spelken
brode.

III.
Euporista.

TERTIVS tritior panis est, ex Zea vel Spelta, & hic quidem sapidus & salubris, si modo fideliter ac ritè paretur, vt etiam experientia testatur. Et hi tres panes, vt alij, dupli modo parari possunt, puriores & impuriores, cum, & sine furfūbus, ut in elixi, & pisti, &c. vt sic largius cibent.

Zea autem intermedia est inter triticum & hordeum, minus tritico, & magis hordeo nutriēs, &c. Estque Zea duum generum, Simplex vna, altera Δίκοκκο, id est, in putaminibus bina grana proferens, ex qua optima conficitur Halica, solidius nutrimentum: Cæliacis, & dysentericis medicina, sanis cibus firmiter nutriens, boni succi: alijs liptica, in profundijs conuenientissima medicina domestica paratu facilis. De cuius Zeæ cognatis, ceu crimino, Athera, trago, infrà in alyra: de quibus vide consensum Medicorum certè per quam collectu circa omnia simplicia necessariū, quem meo tenui labore perlubens iuuare optarim, ne in tenebris & inexplicatis nocentissimisque disceptationibus usque hæsitaremus.

Cæterū his tribus vulgaribus panum speciebus, scilicet Siligineo, similagineo, & nostro communi, Græcis & Romanis delicatis contempto, non satisfacentibus, vt proh dolor sèpè fit, & nunc cum periculo etiam vitæ experiuntur pluri-mi, &c. DE VS alios quoq; panes, et si forte minus visitatos, egentibus est largitus: quos quidem extrema necessitas, in hac diuturna pluribus annis annonæ carite, indagare dies atque noctes coëgit, donec sic, DEO tandem volente, in usum publicum exponerentur. Inter quos sunt præcipui, qui sequuntur: ad quos si quis fastidiens nausect, delicatores, si habet, sub-situat,

POTVS

CELLVLA III.

Speltacei potus.

DO T V S, quoque laudabilis, triticeæ cereuisiæ similimus, ex hac confici potest, sed preciosior ferè, sicut & præstantioris, vt quidam iudicant, nutrimenti. Sic ex hac æquè, vt ex præcedenti, bus, pulmenta parabuntur: item decocta, citius solores intestinorum sedantia simul, & exhaustos, tabidosq; pulchrè & suauiter nutritiæ: præsertim cum brodijs carnium recentium, item gallinarum præparata, &c. Quæ domestica medicamina naturæ longè sunt gratiora, & minùs sumptuosa pauperibus: sicut etiam ipsi panes per se aliter atque aliter præparati, vt per elotionem, sunt salubriores, præsertim in obstru&tionibus viscerum, in apostematibus, in tabescentibus, in febricitantibus: sicuti vno ore Græci, Arabes, & moderni, Gal. 1. & Paul. 1. Auicen. 2. Canonis, Nicolaus quoque Auerrois, colligit affirmant. Sic Plinius: Panis aquaticus, leuis & spongiosus: Modus autem, vt ægris etiam & delicatis nonnihil seruiatur, hic est, quod bonus imò optimè coctus panis postridie in calida infusus, post illam macerationem reiecta aqua bis terue iterum irrigatur, per moram iustum: tandem reponitur esui, qui certè cibum & medicinam præstat infirmis, vt dictum est.

I 4 PANIS

II.
Potulentæ
Spelsbier

III.
Medica.
Haufbier

I. SVSTENTATIO VITÆ.

CELLVLA IIII.

Hordeati, K̄pi, ßivoi.

I.Esculenta.
Gerstenbrodt

Medicinae
ex his.
Haußarknici.

HANIS hordeaceus, temperatus quoque satis est, per se quidem moderatè exiccans & refri- gerans, bene nutritus: si vel miscellaneus, cum vulgaris frumenti farina commisceatur, aut per se etiam solus nudè pinsatur. Cæterum etiam pultes, polentæ & ptisanæ saluberrimæ, citò satiantes, hinc paratur optimè. Vide Dioscorid. 2. cap. 79. Et Galen. 6. Simpl. Med. de zytho, curmi, phuca, &c. de quibus paulò post in tra- c̄tatu de cereuisijs.

Conferunt verò panes, alijque cibi hordeati etiam ægris, ceu pleuriticis, febrentibus, tabidis, item tussientibus, & Nephriticis, additis frigidorum: seminum tremoribus: Tum enim suauiter refrigerat, cum debita nutritione, vt sit cibus laudabilis, & medicamentosus simul: etsi enim hordei plura sunt genera, quòd aliud sit binis, aliud ternis, & vt plurimum senis versibus natum, facultate ta- men seu viribus penè æqui- pollent.

NEC

CELVLA III.

Hordeati potus.

HEC verò in utilissimum cibum tantum valet hordeum, sed post & iuxta vinum, POTVM inter cæteros saluberrimum, & visitatissimū prærisque Germaniaꝝ locis, subministrat, si hordeum proportionaliter, cum vino, vel cruda aqua, quæ Zythus vocatur, κριθή οἶνος, vel cum lupulo, & aqua coquatur. Sunt enim cereuisiaꝝ potus, optimè nutrientes, & humectantes, sanguinemque mundificantes, ex sufficienti hordeo, vel consimili aliquo frumento, & paucō lupulo, ac aqua copiosa præparati: potusque sunt, non simplices, sed medicamentosi, & nutrimentosi simul, pulchra ac valida seruantes corpora, si recte usurpentur. De quarum laudibus ac differentijs, verbosius scribere, vt par erat, hic non est conueniens locus: cùm nunc visus frequens, ipsam satis superque laudabiliter commendet, præsertim Saxoniam, Misnensem, Belgicam, & similes, &c. De quarum præstantia, viribus, & differentijs, paulò post in auctorio huius tractatus: vulgi enim paupertas, nunc hæc breuissimè absoluī postulat. Quanquā illorum, quæ priuatim pauperibus seruitura sunt, nihil omnino reticere, vel celare possum: & vnde tribus quasi verbis, paulò post summè tantummodo necessaria perfstringam, quarum coquendi modū Cardanus refert, ex Nicolao Poll, Medico olim Cæsareo, ad quem tamen omnia territoria non respondent: Itaque pro cuiusq; regionis consuetudine ac opulentia, illæ cocturæ libertæ cuique relinquuntur.

*Il. Potu-lenta.
Gerstenbier.
Gerstenwas-ser.*

CELLVLA V.

Auenati, & vales, panes.

I. Esculentia.
Habent
brodt.

PANIS factus ex farina Auenæ melioris, pro parte media vel tertia saltem, frumentaceæ admixta quæ si forte adurere quem, vel nimis excicare, caputū ferire videatur, alijs humectantibus esculentis, & potu largiore irrigante, vel coctura pulmentaria, illa Symptomata coercere poterit. Et sanè Augustæ celeberrima in vrbe quidem in diuitum etiam ædibus, huius generis panis, ex vna auenæ, & duabus frumenti partibus annis proximis & hodie quoque paratur, estq; facultatis ambiguæ, pro modo, quo paratur. Etsi enim per se quidem calidum & siccum satis hoc genus à Galeno censeatur, vt sanè consentaneum est, ac proindè in extrema fame cibus hominibus esse posset: S. Sethi tamen id frigescere, & astringere opinatur: id quod rationi & experientiæ minus respondere videtur: quam disceptationem Medicis dirimendam nunc relinquo.

SIC

CELLV LA V,

Auenati liquores.

SI C quoque auenatus potus, vel auenata cerealia, modo quo hordeata, coqui poterit: minùs tamen pinguis, & tenuior, atque propter copiam aliarum, inusitatior: quæ tum laudabilior erit, si cum tritico, vel hordeo avena ipsa commisceatur, parte media: tum enim siccitas huius, & frigiditas illius iuste contemperabuntur, & conducibiliorē potū præbebunt. Atque hæ quatuor fruges, primarias præbent cereales, ex quibus secundariæ etiam pro familijs pauperculis confici solent. Ex alijs frugibus ac leguminibus intermediæ cereales, item compositæ parantur. Inter hordeaceas quidē Dantisca Regina dicitur: inter triticeas Hamburgensis & Lubeccensis: inter lupulosas & tenues, Embeccensis: inter aromaticas, Dorgensis optima, itemque Belgerana omnibus sana. De hoc potu (secundum vinum) maximè salubri, sequenti pagina, ut pollicitus sum, propter pauperculam plebeculā, tum diætetica, tum pharmaceutica quædam, dilectione proximi adductum, subiçere haud pigebit: ut doctiores ansam habeant, de similibus vtilibus materijs, vberiùs fideliusq; cogitandi.

Cæterūm hoc obiter hīc quoque monendum, Moschouitas, & alios qui vino carent, aquam ex avena destillatam in potum usurpare, quæ sic calefacit, ut etiam inebriet, nec mirum. Eadem industria Tartari è lacte distillato potum ferè inebriantem parare dicuntur: forsitan ex lacte equino, cùm instar Moschouitarum, esu etiam saniorum equorum valdè delestantur, at hæc inferiùs de lacticinij, sicuti & de laudabili salutari ac sapido Betularum liquore, hoc anno etiam à me collecto, infrà loco arboribus proprio.

II.
Potulenta.
Habenibicr.

III.
Medicamina
ex ysdem.
Hausarknei.

Aqua aue-
nata, item
lattis.

CELLVLA VI.

Trattatus de
cereuisijs.
ποεὶ ζεῦ
καὶ κούραι.
Bon dem
Dier.

VONIAM autem in his, tām naturalibus simplicibusq; panis & potus generibus, quām artificialibus & compositis, creberrima salubriū cereuisiarum, ac potuum cognatorum, mentio incidit, necessaria vietiū hominum penē omnium, sanorum ægrorumq; præfertim in hac vini caritate, & multis in locis defectu perpetuo: saluberrimum, utlissimum, ac gratissimum ijsdem facturum me iudicabam, si aliquos alios insignes vsus, & hoc ἐν πορφυρᾳ Cereris, potū simul monstrarem, idque quām fieri posset, paucissimis.

Constatitaq; non tām authoritate scriptorum veterum, & recentium, quām ipsa experientia domestica, non tantūm hos artificiales potus, ceu sunt cereuisijs, saluberrimos per se esse: verum etiam utlissimos præbere cibos, eosq; varios, nec non medicamina corporibus, longè gratiiora alijs violentis, hominum naturæ planè aduersantibus atq; exosis, sāpè etiā exitiosis medicinis.

I. Escalenta
cereuisacea.
Wittessen.

II.

Ex cereuisijs enim parantur sapidissima iuscula, simplicia, cum butyro, & pane tantūm pro plebecula: Composita verò, cum ouorum aromatumque, ceu croci vel cinnamoni, seminisque carui additione, butyro & paucō pane asperso.

Pulmenta seu pultes ex cereuisijs, & leguminū, ceu Pisorum, lentium, fabarum, cicerum, item ficuum, daçylorum, pyrorum ac pomorum quoque, imò & amygdalarum fiunt: micis panis, nunc ad orei, nunc triticei, copiosè intritis, & ad consistentiam percoctis, vel cum vel sine ouis. Pauperes verò hæc ex simplici primaria cereuisia, vel etiam ex secundaria, parat cum pane & butyro paucissimo, forma liquidiore quidem pro pueris, solidiore pro labrantibus & adultis.

AT

T verò, ne quid pauperibus etiam ægris desit,
pro medicinis quoque utilissimè adhibentur
cereuifia.

Nam si cum oleo dulci & butyro largo
hauriatur calida cereuifia, constipatos laxat,
vrinamq; benigniter omnibus, imò etiam calculosis mouet:
lenit enim oleum & butyrum, hordeum abstergit & mundi-
ficat, quod idem præstat & lupulus, præterquam quod simul
putredinem benigniter prohibent.

Sic cum pipere, zynzibere, mace, cruditates curant, sicuti
& cum calamo aromatico.

Cum seminibus carminatiuis, vt carui, anisi, cimini, in-
flationes, & ex his dolores colicos sanant, præmissa præfertim
alui euacuatione.

Cereuifia calidè abluta corpora, item fece eiusdem il-
lita, formosiora redduntur, & nitida, molliaque.

Dolentes pedibus, manibusq; vel ex violento motu, vel
alijs causis si insideant, vel foueatur in ea, dolores sedantur.

Sic calidè in ore colluta, cum aromatis percocta dolores
dentinum compescit.

Faciunt quoq; ex hisce & alijs cognatis emplastra *æviva*,
ad quasvis corporis partes dolentes.

Sic ex cereuifia pani affusa, citò saginantur capones,
gallinæq; Indicæ, & similes. Anno 1542. Ferdinádo Spiræ do-
nabatur duo miræ magnitudinis boues, cereuifia saginati.

Sic vel sordes, vt est fex cereuifia, fermentum pro salu-
berrimo & raro pane pinsendo, præbet pistoribus.

Ex ijsdem quasi cereuifia recrementis, vinum sublima-
tum, æque atque ex vino sed temperatus, longè conuenien-
tius omnibus calidioribus temperamentis extrahitur.

Potest verò optimum extractum fieri, seu spiritus, seu
quinta essentia cereuifia, ad omnia prædicta esculenta & me-
dicamenta longè efficacior, & quidem parua dosi: & tale
extractum superat omnia Tartarea, Sulphurea, & Mercuria-
lia, saliaque corrosiva, hostilia hominibus, & sapè noxia.

II.
Medicamen-
ta cereuifa-
cea, domesti-
ca et evwā-
gise.

Dicit arsney.

I.
II.
III.
III.
V.

VI.
VII.
VIII.

IX.
X.
XI.
XII.
XIII.

I. SVSTENTATIO VITAE,

C E L L V L A

XIII.

Sic optimè acetum cereuisiaceum fit, tūm ex rofis, tūm pulegio, & spica, pro mensarum intinētu, & roborandis debilibus.

XV.

Sic alios quosdam vsus domesticos præstat. Quemadmodum enim cutem fœdam mundat, sic aurea, argentea & ænea vasa impura, vix alia materia rectius purificantur.

XVI.

Et sicuti altilia ex illa Cerere subito & largius pinguescūt, ita ex ijsdem, tūm fecibus, tūm siliquis porci optimè saginantur, & minùs sumptuosē.

XVII.

Verū si has exiles horum potuum commoditates plebeculae referre libet, illam sanè eximiam laudem Cereris potuum, nequaquam hīc omittere conuenit: quod scilicet in cereuisarijs territorijs atq; locis non solū formosiora conspiciant corpora, sed etiam vegetiora ferē & valentiora, massa sanguinea minùs exusta, largiusque nutrita.

XVIII.

Adde quòd arthritides, podagræ, paralyses, lepræ, epilepsia, & similes horrendi corporū hostes, minùs ibidem sunt frequentes, id quod ipsem in Saxonia, & Misnia, annorū circiter viginti experientia habeo cognitū. Vnde meritò etiā in alia territoria, huius potus laudabilis vsus introducendus, quod pulchra viuidiora & salubriora exhibeat corpora, quorum officia posteā omnibus hominibus acceptiora sunt, iuxta illud Poëta:

Gratior est pulch' o veniens è corpore virtus.

Hæc tamen citra nostrorum & aliorum locorum vinifero-rum, inuidiam aut contemptum dicta volo: quòd hæc non de vini vsu laudabili, corpora magis profecto quam illus alias potus, conseruante: sed de abusu vinorum vera sint, quemadmodum ex abuso cereuisiæ grauissima symptomata æquè exoriuntur: ceu sunt febres, hydrops, facies morpheaticæ, asthmata, crapulæ valde dūrator, & similia mala. Itaque in vsu legitimo, naturis grato, & certè celebrando omnia ista consistunt.

Cæterū

VI.

Cæterum quia & cereuifia, ob frugum, ex quib[us] coquuntur penuriam seu caritatem, in sufficienti copia haberi semper nequeūt, &c; arq; vina: præstat illas ipsas, herbis, vel radicibus, vel seminibus, mudatis, & exiccatis, cōdire, quò sitim ci-
tiūs, & minori poculo restinguāt: Hinc sunt cereuifia apfin-
thites, stomachicis & epaticis vtiliores: saluiatæ, epaticis, &
cephalicis, item hystericis: Heleniaræ, pulmoniacis, asthmati-
cis, nephriticis & calculosis, item in contagijs: Scolopen-
driacæ, & Melissatae, spleneticis & melancholicis: sic laurinæ,
& iuniperinæ, venereis, calculosis, hydropicis, colicisq[ue]: ex
prunellis, siue acatijs nostratibus, diarrhæis, & æstuantibus,
conferunt, & sanè pauca dosi fitientes restinguunt.

Deniq[ue]; & hoc necessariò ex cōmuni experientia & cōsensu
doctorū, in vsum omnium hominū adijcere libuit, quod zi-
thū seu cereuifia, quæ Martij Luna paratur, toto anno ferè du-
rat, cùm alia aliás æstiue, præsertim vix vno, aut ad summum
duobus mensibus sapidæ & incorruptæ permaneāt: cuius rei
causa esse potest, vel quòd humidū hordeo & in lupulo tūm
magis absumptū est, propter diurniorem, etiā eorū & sic-
ciorem afferuatiōnem: tūm lupulus repullulat: cuius rei plu-
ra sunt in natura exempla: sic enim vina effervescent, floren-
tibus vineis. Vbi etiam hoc notandū, quòd in inferiori Ger-
mania & alibi, cereuifias super optimis vini fecibus parant,
tūm enim sunt quoq[ue] efficaciores, & pleniores, vini vsum re-
ctiūs supplentes. Sic etiā apud nos aduenæ Belgæ, & alij boni
œconomi, tenuorem cereuifiam secundò recoquunt, & est
certè salubrior ac durabilior, id quod propter infidelitatem
& auaritiam cereuifiz coctorum notandum.

Sic farina post messem seu Augusto mense mola confecta, toto an-
no firmius afferuari à fide dignis affirmatur. Quæ duo certè, tām pacis
quam bellū tempore, etiam extra famam in dignam cadunt obseruatio-
nem: quòd donis diuinis cum prudentia ac gratiarum actione feliciūs
perfruamur. Porrò alia tām exiliora, quam grauiora nostri instituti
ratio non admittit, ne extra septa longius excurram. Itaque amici ce-
reuifarum, quas & ego, si laudabiles sint, amo, hec in laudem eius-
dem boni consulant.

XIX.
*Comparatio ce-
reueifia.*

XX.
*Cereueifia
medicata.*

XXI.
*Conseruatio
cereueifarum.*

*Frumenta-
cia farina
custodia, con-
tra vim bo-
tilium ani-
malculorū,
als Kornwir-
bel varia ac
artificiosa cō-
municari po-
cerit.*

CELLVLA VII.

Saracenici, &c. aliquibus.

I.
Esculenta.
Heydenforn.
brodt.

ANES ex filagine sylvestri, seu Saracenico, seu
ocymo, ut quidam præter D. Matthiolum, vo-
cant, Heydenforn, &c. Cuius vel sola farina, vel
medie parti frumétaceaꝝ mista, præsertim cum
est ritè & mundè molita, separatis granorum
putaminibꝫ, salubrem panem præbet, tolerabilis substan-
tiæ, fami optimum condimentum, & quidem haud insalub-
re, eò quod temperaturæ laudabiliori, qualitatibus satis re-
pondeat, calidus panis nimis rūm, & humidus, eaque omnia
temperate: vnde sanguini gignendo, sicque corporibus nu-
triendis, satis idoneus, vt viua illorum quoque, qui hisce cre-
brò in Regionibus Septentrionalibus vescuntur, exempla,
abundè confirmant. Cæterùm præter panes, pultes etiam
seu polentæ ex his parant aliqua territoria, quas vel extra ca-
sum famis, aut omnis necessitatis, cibant, Heydengrufz/
quod ipsum magis & melius præstat, si buty-
rum & caseus aspergantur.

NEQVE

CELLVLA VII.

Saracenica cereuisia.

NEQUE verò obstat, quin in penuria alterius potus, vel ex huius mundata filigine cereuisia coquatur: Paupertas enim parit artes. Et sanè nostris syluani, & alij cum hordeo vtiliter hanc miscere, ac in cibum, potumque transferre dicerunt. Imò & ptisanæ vicarium in defectu hordei, exutis ipsis granorum putam inibus, laudabiliter hinc paratur, cum carnium iuscule: scilicet optimum nutrimentum, pro sanis & xgris, præsertim tabidis & febrentibus, exhaustisque. Est enim semen hoc, vt dictum est, satis temperatum, benè humectans, & calefaciens, quæ duo potissimum in omni corporum evpœsiæ spectantur. Verùm qui his & præcedentibus tam nutrimentis, quam evpœsiis destituitur, aut ijs non delectatur, ex sequentibus sibi propiciat, licet.

EX qualitate temperatè humectante & calefaciente constat, in quibus remedijs internis atq; externis conferat: nempè omni duritiei, obstructioni, inflammationi etiam, præsertim si cum infrigidantibus præparetur medicamentū: sed alia ex hisce auxilia laudabilia & temperata, Naturæq; grata, post maius otium adiicientur: Nunc hac ingenti necessitati sufficiant.

L PANIS

II.

Potulenta.
Heidenbier.
Heidengrüt.

III.

Euporista.
Haußärknet.

I. SVSTENTATIO VITAE,

CELLVLA VIII.

Pisacei panes. Λεκιθινοι πισόνια.

I.
Esculentia.
Erbesbrude.

III.
Euprista.
Domestica.

PANIS artificiosus ex pisis, farinæ frumentaceæ, pro parte media, vel tripla, immixtus: solidior quidem is panis, & laborantium ac famelicorū stomachum sufficienter replens, coctionique celeriori resistens, sicque famem retardans. Flatus vero huius, & subsequentium panum, labor & inedia facile dissipabunt. Tales, & sequentes leguminosi panes, si seminibus excorticatis priùs parentur, pulchriores, & ex hoc gratiore erunt, tūm etiam firmius nutrimentū præbebunt: quod diutius in alio morentur, famique potentius resistant, quod Medici uno ore omnes testantur.

Hic nota quoque cibum ex colatis & congelatis pisis, Rast Erbes/ quia famem benè sedat, estque cibus ut non sumptuosus, sic citra corruptionem satis diu durans.

Denique pisorum flatulentia, adiectis se:carui vel cimini absque sumptu ac labore maiore dissipata emendabitur, nisi forte frigidus aliquis, ijs per se se coctis, magis delectetur.

Frequens usus farinæ pisorum est in compositionibus ac preparationibus emplastrorum diuersissimorū, quia tamen exiccandi & refrigerandi vi pollent, contrarijs quoq; dispositionibus tām internis, quām externis vitijs, ex caliditate, ac humiditate ortis, debentur. Minus autem quām fabē aut cicera, quæ longè præstantioris usus sunt, abstergent: quorum tamen penuriam supplere in casu indigentia poterunt, &c. Alia domesticalia requisita vbe- riūs posthac subiicientur.

SIC

CELLVLA VIII.

Pisacea, Brodia.

SIC ex pisorum farina, si non integravasa potus necessarij, (quod tamen etiam fieri posset, cum ex leguminibus, & què atque ex frumentis seu frugibus parari cereuisæ queant, arte & industria adhibita) certè salubria iuscula, pro agris & ianis, vel ex uno manipulo, imò ex tribus pisis in olla pro brodio pugnantibus paratur. Et profectò plurimos, quantū s' agros, hisce offulis, cù mace, maiorana, croco vel similibus, persona præsenti, siue sanæ, siue morbidæ appropriatis, compluribus hebdomadibus potatos & refectiones in cura noui: quibus pisis, sicuti & fabis, reliquisq; flatulentis omnibus cæpas addi suader Galenus de Ali: facul: i. vt quicquid flatuum insit per has, calefaciendo & attenuando corrigitur. Quæ ipsa antidotus, persimilis malo curando videtur: vnde in disputationem cadunt, eò quòd ipsæ cæpæ valde sint flatulentæ: (De quibus tamen ego præceptoribus meritè parcens, alibi Deo propitio) vnde equidem se: carminantia, ut cimina, simpliciaque alia, ex herbis culinarijs seu rore marino, fatureia, hysopo, nec non aromata, caspis longè præferrem.

II.
Potulenta
vel pocu-
lenta.

Erbesbrū.
Rūnme-
brū.

L 2 PANIS

CELLVLA IX.

Cicerini panes, ἐρεθίνθινα.

I.
Esculenta.
Richem.
brode.

III.
Euporista
ex his.
Hauskarknei.

PANIS ex ciceribus & cicerculis, eodem modo fit, ubi plures feruntur & proueniunt, vel parte media, vel largius admista illorum farina. Est enim boni nutrimenti, & frigidis utilis, lac augens, vrinam ciens, ac melius, quam fabæ, nutritiens. Sunt enim calidi & temperatè humidi, scilicet in primo, Venerem extimulantes & naturam augentes: duorum nempè generum satiua & sylvestria, sponte in locis incultis nascentia: Item nigra & rubentia, quæ nigris sunt calidiora. Nigrum cicer venenis medetur, item calculum frangit, præsertim cum raphano & apio, in oleo amygdalino coctum: Istericos quoque per vrinam curat & cachecticos, lumbricos item necat, sex, septemue horis super ieiunando: sic eius pulles percocti, & crebrò esitati podagrīcis valdè prosunt, Reñius verò & utilius, medio aliorum ferculorum assumuntur. Quæ equidem, quia diætētica domesticalia, & ἑυώρησαι sunt, (De quibus methodum longè securissimam instituo) pauperculis & alijs sanis, ex consensu doctorum præcipue Dioscridis ac Matthioli, vsuque quotidiano communica-re simul libuit, eo quod ægri cibis, etiam saluberrimis, minus dele. Etentur.

SIC

CELLVLA IX.

Iura cicerum.

SIC & brodia, imò & potus largi ex ciceribus coqui poterunt, ex vno atque altero manipulo, mensuræ duæ vel tres, cōuenientissimi Nephriticis, & calculosis, item lactentibus: & alijs minùs rectè habentibus. Cur ergo in sanorum viuin non conferrentur? Cæterū horū iuscua potius præbenda sunt pro abstersione, loco lauaticorum, post viuum medicaminum catharticorum: non verò pisorum communiū, vt haec tenus vulgus Germanorum consuevit. Quia autē brodia ex hisce multò efficaciora ac salubriora sunt, etiam extra casum caritatis annonæ, laudabiles cibi ex iisdem solidiores parabuntur, præsertim in morbidis constitutionibus prædictis: sicuti & exhaustis, macilentisque, potissimum si cum fabis & alijs ritè nutrientibus coquantur: Tum enim bonam habitudinem corporum, pinguedinemque faciunt, quæ ad hanc nostram intentionem præsentem, quām maximè specent.

Porrò cicerum rubrorum decoctum valde diureticum est, & calculosis non tantum, vt dictum est, sed etiam hysterics saluberimum: prout scio exempla, quando verenda post partum extumoribus clausa, yrinæq; penitus suppressæ, hisce sunt restituta.

L 3 PANES

II.
Potulenta.
Sic Hern
transfoder
bruc.

III.
Euporista
alii.

CELLVLA X.

Pisorum Italicorum panes, opib; vol.

I.
Esculenta.
Welsch Er.
bes brodt.

PANE Sex orobis seu eruis, & similibus (sicuti nunc illa pisoru genera, etiam hinc inde per nostram patriam Germaniā, copiose seruntur, suntque duum generum vel trium, vt Galenus vult, cādidi, ruffi, & pallidi: Item sati & spontē nascentes, omnes calefacientes in prima, exiccantes vt sentiunt in principio tertij) lineosis & obstructis utiles, quia verò impinguant, & faciant, hic nobis nullo modo obliuioni tradendi, quicquid alij sentiant. Si qua enim est malitia illorum, ea famis tempore minùs est curanda, quòd bona pistura plurimūm coherceatur, præsertim reiterata cocta, & largiore fermento, saleq; adiecto.

SIC

CELLVLA X.

SI C etiam ex hisce prædictis, potus, instar cereuisiz, aut saltem iuscula conferentia, absque magnis sumptibus, parabuntur, potissimum his qui Nephritici sunt, vel ex calculo, vel etiam qui obstrunctiones viscerum maiorum patiuntur: ergo & valde famelicis nequaquam obesse poterūt, præsertim, ut dixi, reiterata coctura, qua meliores redduntur horum decocta, tūm enim magis siccando, firmius quoque nutrimentum subministrabunt: Nec enim hinc obstrucțio, vel constipatio viscerum pertimescenda, cùm nimis proh vacua sint tantoperè esurientium corpora, nulla tūm reseratione indigentia.

QVONIAM ERUA ex qualitatibus congenitis moderatè calefaciunt, validius verò siccant, frigidis certè & humidis cōstitutionibus, ceu cachechicis, cacoehymniciis pituitosisque omnibus melius conuenient: vnde & consimilibus affectibus præternaturalibus, ceu hydropi, œdematiibus, vti & verendorum bubonibus cum oleo & melle succurrunt. Diureticum quoque est Eruum, imò & antidotū contra venenatarum bestiolarum & canum morsus, quin sicut fabarum aquæ atq; pollines, cutem nitere faciunt, dum maculas rugasq; extinguunt, sed plura alio loco dicemus.

II.
Potulenta.
Welsch Er.
bes frang.

III.
Euporista
Hausartsnei

I. SVSTENTATIO VITÆ,

CELLVLA XI.

Smilacei panes, Σμιλακίον τούτο θερμοῖνος.

I.
Eculenta.
Welschbo-
nen brodt.

LXlupinis, item ex dolichis seu smilacibus hor-
tensibus, phasiolisq; eadem propè ratione, &
modo, farinæ & panes, pinsi, coquique commo-
dè poterunt, pauca dosi multum satiantes. Cæ-
terum excalefacere & humectare dicuntur pri-
mo gradu, vnde optimum nutrimentum, tanquam semina
temperatiora, præbent vescentibus. Fuluitamen, flavi, & ru-
bei, albis phasiolis calidiores sunt, vt color, semper ferè quali-
tatem prodens, attestatur, tam in simplicibus quam compo-
fitis, corporibus propè omnibus.

Cæterum talia durin scula semina, farinam, panemque
solidiorem, coctioni & fami magis reluctantem præbent, si-
cuti econtrà humidiora nutrimenta omnia de facili per-
flauunt, aut citius dissipantur, in famelicis atque laboranti-
bus: vnde hi & similes panes, præsertim bis cocti, famis & an-
nonæ temporibus, magis proderunt pauperibus, siue ex lu-
pinis, siue alijs quibuslibet seminum, frugum, fructuumque &
aliarum etiam materiarum solidissimarum, qualium
nonnullas reseruatas habeo, coctura aut præpa-
ratione artificiosa confiantur.

EODEM

CELLVLA XI.

O D E M artificio potus coquetur ex his, à quæ
ac ex alijs omnibus pisorum generibus, ut ilior
tamen his, qui solidioris & firmioris sunt tem
peramenti. Quæ quidem nec in fame, nec in
familiis (quibus hæc potissimum seruire volo) vn
quam curabuntur: Optimè conferunt iuscula lupinorum,
vel potus similes, contra lumbros seu animalia ventris.
Item ad scabiei, cutis et faciei abstersionem: Ergo et fameli
corum ventres sàpè crudis succis refertos, mundificabunt
quò validiores permaneant: Minùs verò illorum & consimi
lium flatulentorum seminum usus Oberunt, si percoquantur
satis, & vel cum sale, vel cum vino, vel oxygaro vel cum oleo
præparentur, quod quidem circa talia legumina in genere
notandum est, sicut & hoc, ne semicruda, vel nimis recentia
in esum rapiatur, quemadmodū vice versa, si nimis obsoleta
ac rugosa existant, tum enim & nutrimentū infelicius
præbent, quæ ut millies dixi, in saua fame
ne quicquam respiciuntur.

M PANIS

II.
Potulenta.
Welschbonē
Franc.

III.
Euporista,
Haußarknei.

I. SYSTEMATICO VITÆ,

CELLVLA XII.

Fabacei panes, κυανων.

I.
Eculenta.
Bouenbrode

FABACEI PANES ex fabarum variarum aridarū (quæ excitant, & refrigerant in secundo) farina admixta, firmius alimentum præbet. At corrigi potest, additis cæpis, ut quidem voluit cum Galeno Diocorides, sed in cumino, correctio plenior haberi videtur. Proverbiū verò præcīnens: A fabis abstine-re neutquam à nostris conuiuis consideratur, quod hanc legem non curet tabida atque rabida famēs, cui, ut pluries nūc dico, hæc nostra inseruitura, liberalissimè communicantur. Nota autem & fabas Aegyptias dictas seu ponticas, que spon-te nascuntur in lacubus: salubres enim pultes, & polētas præbent, cæliacis etiam & dysentericis curandis celebres, &c. Itaque in istis locis, locum maximè habebunt. At recentes seu virides fabæ magis laxant, minusque nutriunt, et si melius pa-lato sapiant: decoctæ ergo perfectiūs, & fressæ, inflationē deponunt, laudabileque corpori nutrimentū sunt, contra re-centiorum, & prisorum Pythagoricū opinionem: quod si non sanitatem, facietatem tamen præstant, nec non calcu-losis, item exhaustis, satis bene conferant.

Cæterū Plinius modum serendi eiusmodi semina fru-ctuosiorem & securiorem monstrat: quod si seras (inquiens) fabam luna plena, & lentem ac viciam à vigesimo quinto die ad trigesimum, à limacibus erunt immunes, sed pro pa-bulo quidam ita serunt, & pro semine, idque vere nouo aggrediuntur.

QVID

CELLVLA XII.

VID verò obstat, quò minùs etiam ex fabis potus tam pro rationalibus, quam irrationalibus animantibus fieri debeat, cum pluribus Germaniæ, præsertim inferioris, partibus illorum vius ferè quotidianus sit. Et certè non mirum, quia & hoc commodi præstat, quod frigidis, & malè calceatis, calcar præbet: immo & mollia grataq; efficit corpora, dum satis bene nutrit faba: carnemque leuem, tam ab extra, quam ab intra efficit: vnde faciei & reliqui corporis defædationes ac squamas, harum decocta, aut aquæ destillatae, pulchrè, minusque sumptuosè emundant: Sic & interiora corporis purificant, rectè percoctæ.

Aqua florum fabarum, nobilissimum doloribus & hebetudinibus oculorum Callyrium est, nec non variolarum morbillorumque ac aliarum cicatricum cutis neuos exterget. Deniq; phlegmonas partium mollium, ut vberum, oculorum, testiumq; curat, si cum alia pinguiori farina, cœuzez, item fenu græci, lacte oleoué temperatisimo aut etiam rosato applicetur. Cineres straminis fabacei in pulueres hydropisi medicantes utilissimè adhibentur, sicut & lixium ex arthemisia & fabarum cineribus, cum vino pleno paratum.

II.
Potulenta.
Bonenbier/
oder trancæ.

III.
Euphorista
Haußarkuci.

CELLVLA XIII.

Aphacini panes, ἀφάκινοι, & μυσίχειοι.

I.
Esculenta.
Wicken-
brodt.

VX vicijs seu aphace, ut vocant, post in summa fame, Wickenbrodt/ pinsi, sic ut certa dosis farinæ usitatæ admisceatur. Et illi flatulenti panes, facile corrigentur, addendo plus salis & aliquid seminis carui, vel anisi, vel foeniculi, vel nigellæ, vel herbæ maioranæ, vel seminis coriādri, aut alijs similibus. Verūm, ne hæc absurdā videantur: hodie ex vicijs, glandibus fagineis, farina & pomis, seu ex frumento Saracenoico, panem pinsunt sub comitatu Solmensium. Et ego sanè nunquam credidisse, viciarum semen, præfertim excorticatum, tam pulchrā & sapidam farinā præbere potuisse, nisi ipse expertus fuisset. Iam verò consentaneum est, ex laudabili materia, formam quoque non dissimilem prodire. Itaque fiat periculum ab egenis, meliora non habētibus.

AT-

CELL VLA XIII.

ATq; ex his (præcipuè additis alijs salubrioribus, & gratiорibus correctiis seminibus vel herbis) potus fitienti, haud laboriosè parabitur. Conducibilior quidem brutis: in penuria tamen potus nobilioris, non respuendus omnino. **C**ofert autē magis his, qui nō multū nutriti volunt, ceu sunt omnes obesiores, & præpingui corporis mole, qui sibi ob largius nutrimentum à suffocatione metuunt: prout sanè ipse plures habui in cura, qui planè plethorico habitu, à consuetis alimētis *ὑχύσις* studiosè abstinere coacti fuerūt, ne suffocationis discrimin subirent. Deniq; semen viciæ torrefactum, vt prēter alios, etiā D. Matthiolus habet, alui fluxiones sistit, vnde & famelicis cōuenientiūs, si fresum lentis more coquatur: At succum melancholicum quem sua natura gignit, fames optimus medicus optimè emendabit.

II.
Potentia
Wicke
franc.

III.
Euporista
Hauſartnei

I. SVSTENTATIO VITÆ,

CELLVLA XIII.

Indicivulgò Turcici panes, Ἰνδικοὶ ἢ τουρκικοὶ.

I.
Esculenta.
Türkisch
brodt.

PANIS etiam fit ex frumento Turcico, quod quatuor est generum colore tantum differens: scilicet, nigrum, album, rufum, fulum, nostrate tritico paulo calidius, & glutinosius, quod etiam nunc apud nos seminari in hortis & campis consuevit, quandoquidem frumentum hoc, sicuti & sequens ultra ducentuplum semen producit: sicuti ipse in horto meo experimentum feci, & ex paucis manipulis totum agellum conseminali. Vnde valde mirandum, nostros homines, qui omni lucro alijs inhiant, etiam horum seminationem non considerasse, præsertim cum securius, quam alia frumenta, tutiusque à grandine sit, & tempestatibus, ut quod solidiore culmo, propiusque terræ, proueniat: Ad hanc quod non ante hyemem, qua vel frigidiore, vel humidiore existente, reliqua vñstata nostrata sata crebro intereunt, sed securissime ipso vere seminetur, ut sic quoque arua & agri quiescant diutiis, coque in otio etiam commodissime stercorari queant, de quibus & alijs Deo iuuante, alijs plura, quæ huc iam non pertinent, eo quod margaritæ non temere omnibus sordidis obijcienda.

III.
Euporista.
Haushærceni.

SEMEN huius frumenti præsertim recens, lac præbet ac succum gratissimi saporis, instar lactis amygdalini: vnde aridis, tabidisque & similibus constitutionibns optimè confert. Farina verò exiccandi vim habens, ab extra & ab intra usurpabitur, prout de his & alijs locupletiis, Dei nutu, posthac.

QVIS

CELLVLA XIII,

VIS vcrò dubitat ex hoc semine laudabilem parari, potum, vel saltē miscendo cum communi hordeo vel tritico? Quod sanè delicatis, aut nauseantibus circa omnia alia inusitatoria panum & potuum genera cōmodissimè fieri semper poterit: tametsi hæc in pauperū præcipue vsum, à me scribuntur.

Cæterūm hoc & sequens semen, eorumque panes, eiusdem sunt generis, nisi quòd colore, vt dixi, differūt nō nihil: li-
cet ergo cōiungere & commiscere, vel seorsim pinsere, pro-
cuiusq; patris familiās facultatibus & arbitrio. Nisi quòd al-
bum semen pulchriorem farinam reddit: sicuti & alia, modò
excorticentur prius. Vbi hoc honestum agricolam haud ce-
landū, quod hæc valdè frugi agricultura exiguo sanè semine
vberrimam messem exhibet, & quidē ex ea farinam pulcher-
rimam imò etiam panem exigua portione multūm satian-
tem: At mustelæ, muresque campestres, semini huic tenerio-
ri, quando ferè adhuc in herba est, multūm propter eiusdem
ducedinem & suauem succulentiam, inhiant: Itaq; agri con-
uenientes & securi ad hanc sationem eligendi: & aqua salsa,
cuī vel ruta vel apsinthium fuerit infusum, salubriter & pru-
denter, illis bestiolis arcendis, semen ante sationem pro-
bè irrigetur quòd tutiùs enascatur: Induratū enim,
quod ipse didici, ab ijsdem minùs
infestatur. Ergo, &c.

M 4 PANIS

II.
Potulenta
Türkisch
bier.

I. SVSTENTATIO VITAE,

CELLULA XV.

Indici, triticei panes.

I.
Esculenta.
Turcica
Wheat.

PANIS ex tritico Turcico, albif-
simus, & solidæ substantiæ cōfi-
citur: sicuti cibabam Vitebergæ
in Doctorali promotione mea, anno 60.
Poteſt verò eius ſiccitas atque aſtrictio in-
fringi quām facilimè, pinguiori vel tritici,
vel zeæ farina: idq; laudabiliter: ſanè, qui
in Alpinis tractibus habitant, ex horum
frumentorum farinis quoq; pultes, quas
polentas vocant, conficiunt: & addito bu-
tyro ac caſeo auidiſſimè vorant, quia eſt
cibus ſuavis & ſolidioris nutrimēti, vnde
tempore famis non eſt obliuiscendus.

Cæterū inter haſ quatuor frumenti
Saracenici, ſeu Indici ſeu Turcici vulgò di-
cti, ſpecies, præstat hanc, quæ albo colore
eſt ferere, quòd hæc pulchriorem farinam
& panes meliores exhibeat, prout in colla-
tione piſturæ manifeſtè deprehenditur.

IAM

CELLVLA XV.

AM verò ex hoc vel solo semine cereuifiam, non modò salubrio-rem, sed & pulchriorem, citra o-nem controuersiam parare licet, præfer-tim cum pari fœcunditate etiā apud nos proueniat. Nam & hīc Francofurti natū, proximo authumno in magna copia pau-cis florenis emi, & ipſe in meo horto tan-tùm experiundi gratia seminatū ritè pro-duxi, Deo benedicēte, quæ proximo vere benedicente Domino, per agros integros seminabitur. Præſtabit enim his salubrio-ribus & pulchrioribus quoq; frugib; ar-ua excolere, in vſum hominū & brutorū longè nobiliorem, quam alijs vilioribus & grossioribus, minusq; vtilibus, ceu vi-cijs, fabis, & ſimilibus, vtriq; animantium minùs salubribus, nec eque nutrientibus.

Earundem ſunt propè & in nutricando & medicando vi-rium, calidiora tritico, &c. vim emplasticam habent, itaq; ad fluida ſordidaque ulcera & ædemata conferunt.

N PANIS

II.
Potulenta.
Türkisch
Weizenbier.

III.
Euporista.
Hansbarspeſt.

CELLVL A XVI.

Lenticei panes, φάκην.

I.
Esculenta.
Einsenbrodt.

PANIS ex lentibus, crassum quidem sanguinem generans, sed labore atibus & operarijs seu similia labra habentibus, non inutilis. Lenticula enim ut in prouerbio est, Diuiti placere desijt, ιωστα πλευται, ουκ εθηδεια φακη. Vnde pauperum cibus est lens, qui fasti ditur, ubi latius alimentum adest. Sunt autem lentes temperatæ, inter calidum & frigidū, in secundo ordine desiccantes. Circa quarum farinam, sicut & circa alia omnia similia, tam semina quam legumina & fructus. Hoc notandū, quod si qui cupiant exhibe farinam ac panem pulchriorem, illa prædicta omnia excorticare poterunt: Sin pauperes copiosiorem velint farinam, cum toto moli, ut suprà dictum, curabunt.

Rectificatio
malitia.

LENTIVM verò prauitas, mentha, vel betæ, & similiū adiectione facilè corrigitur. Nam & mentham pani, sicut etiam caseis miscere licebit. Imò prisana seu hordeum excorticatum, vel fatureia, aut pulegium lenti mixta, saluberrimum præbet edicium: Sic quoque panis farinæ visatæ mixta, quemadmodum plures in hoc consentiunt.

CELLVLA XVI.

 VI verò ignotum, ex lentium decoctione, potum fieri posse satis cōuenientem homini, imo etiam ditiones eo vtuntur: cùm non tantum si- tim compescat, sed etiam ḥęęgę, seu appetitum inducat edendi: cuius tamen cōciliatio ac provocatio famis tempore minùs vtilis. Sed varia etiam à varijs ac variè usurpantur, nunc pro cupiditate, nunc pro necessitate, quibus omnibus aliquatenus etiam est gratificandum.

Hinc porrò non tantum farinæ, panesque, sed & pultes ac polenta crassæ ac percoctaæ, in formam & consistentiam solidiorem parantur, quarum vna patina plures personas faciat. Quæ ipse si cum musto & sale, vel oleo coquantur semel, alio constipatis proderunt: sin bis percoquantur, laxis conueniunt, atque proflo, item dysenteria in festis, auxilio domestico erunt, ne preciosioribus ac carioribus pharmacis fit opus: præsertim & innoxie sunt his, qui phlegmatico, flacidoque sunt habitu. Calidis verò siccisque melancholiā & morbos ex ea adaugens, insalubrior, sicut econtrà castè victuris, aptior lens est, plura ex his probata ex-perimenta in posterum ad-scribentur.

II.
Potulenta.
Einsenwässer.
Einsenbrüe.
Einsengemü-
sc.

III.
Euporista.
Haufart.net

N a PANIS

I. SVSTENTATIO VITÆ,

CELLVLA XVII.

Miliacei panes, κεγχειοι.

I.
Esculenta.
Hirsenbrodt.

PANIS quoq; fieri potest ex milio, nam & hic nec inusitatus, nec insalubris erit, præsertim in ijs locis, vbi copiosius seritur, vt in Alsatia, & ali bi, pluribus locis. Est verò in primo refri- gerans, & exicçans vt volunt in secundo completo, vrinam ciens, aluumq; sistens, in panes coactum. Dioscorid. Vnde qui ventris exiccatione indigent, hoc securius cibo vtentur. Sin quis illam stipticā vim auertere velit, cum humectatibus panem reliquaque ex milio esculenta contempe rabit: veluti est omne brödiū præpingue, item lac dulce, & amygdalinum cum copiosis passulis, vel malua. Quia verò concoctioni resistit, paucaq; quātitate, copio- sam largitur substantiam (prout iam iam ipse domi meæ mola manuaria experimē- tum feci) nequaquam in fame nobis reti- cendus hic panis fuit pauperibus, &c.

POTVS

CELLVLA XVII.

POTVS ex his quoque parari posset: sed vsus horum & similiū seminū, nunc potius in pulmenta, & sorbilia iura transiit. Potest vero, vt videtur, qui probat, vel forma potabili, vel co mestibili, hilce simplicib⁹ nutrimentis vti. Be, nē siquidem nutriunt, aut certe multū faciant,

VSVS milij ferēaniculis pharmaceutrijs notus est: quid enim vsitatiū in doloribus hystericis, quām semen milij cum sale calidē imo ventri admouere crebriūs? Nos verò quoties utilissimē in acerbiss: colicis, item lumborum doloribus pro præsenti *ανθελέω* adhibuimus, semen cum floribus chamæmili, sale, aniso vel cimino, folijsq; maioranæ, rutæ, calidē frequenter applicando. Iuxta quæ & hæc utilissima culinaria œconomia proderunt, quæ infrà in corollario de carniū afferuatione dicentur: quia hoc semen omnem cariem & putredinē sua frigida exiccatione arcet: hinc carnes, hinc rhabarbarum in illis seminibus sepiuntur.

II.
Potulenta.
Hirsentrād.
Hirsentrād.

III.
Euporista.
Haußarhnci.

N 3 PANIS

CELLVLA XVIII.

Oryzacei panes, ὄρυζακίοι.

I.

Esculenta.
Reisbrodt.

PANIS potest fieri ex oryza, quæ et si pluribus locis carior & rarer, tamē haberi potest mediocri precio, etiā isthic vbi non prouenit, nempè ex Italia, & Turcia, Asia, Cilicia, vnde in maxima copia adfertur. Huius cùm exigua quantitas, copiosam farinam, (prout id ipsum domi iam per experientiam cognoui) & quidem multum nutrientem exhibeat, cur non in vulgatum usum traheretur, præsertim à ditionibus, & delicioribus, semine eius non decorticat, tempestiuè agro præpungi seminato, eò quod pulcherrimum, albiissimum, ac sapidū panem nobis exhibeat?

Aluum leniter sifit, vnde profluuijs ventris infestis, convenientius alimentum præbebit, cuius stipticitatem facilimè quis corriget humectantibus, & lubrificantibus varijs esculentis, præsumptis vel adsumptis. Habetur calida in proxima astrosaccis, sicca in secunda: vnde contrarijs affectibus præter naturam medetur, sicuti etiam cum mammarum phlegmonis cum anthemide & rofis initio confert. At præstatiō eius vis est in nutrientis calidis tabidisque corpusculis, præsertim cum amygdalis, laete caprino, vaccino & similibus.

SIC

III.
Euporista.
Haufbarscici.

CELLVLA XVIII.

SIC procul dubio, potum acceptabilem, & largè impinguantem præberet, nisi ut dixi, carior eius esset usus, unde opulentioribus ægrisq; ista relinquuntur parada, quibus si utrantur, vilioribus, quæ plebecula debentur, parcere poterūt.

Cæterum pultes ex hoc semine frequentissimè, ut iam patet omnibus etiam rusticis, parantur, cum brodijs, vel lacte: tūm etiam salubrior est, stipticitasq; eius infringitur, sicq; bonum corporis habitum, indeq; pulchrum colorem inducit, genitale quoq; semen conuenienter adaugens, quare aridis exhaustisque maritis, frequentius laetusq; coqui current hyrudines. Vbi hoc mysterium quasi attingendum, quid sibi velit, quod Belgæ, (sicuti & hac septimana hic aduenæ nostri id celebri solennitate obseruarunt) emortuo iuuenie vel iuuacula, omnibus in funus prodeuntibus Ryzum coquendum illo die & comedendum distribuunt, inquisita huius prisci moris causa, detegetur. Nec enim temere hoc, & non aliud semen aut ferculum quod-uis, hac occasione usurpari cœpit.

II.
Potulenta.
Reismilch.
Reiswasser.

N 4 PANIS

CELLVLA XIX.

Panicei panes, ελύμοι.

I.
Esculenta.
Welschhir-
senbrodt.
Item Fench
brodt.

DANIS quoque fieri ex panico (vnde & nomen fingere liceat, quasi vincens panes alios) qui multum faciat, ut miliaceus. Est verò semen dulce, vnde & à Diocletiano, mel frugum vocatur, quia dat corporibus utile & gratum nutrimentum, forma panis, veletiam pultis assumptum. Etsi aliqui diversum scribant sentianq; de illius siccitate, friabilitate, paucitateq; nutrimenti laudabilioris: quæ vt alia complura, ex tremis famis nihil quicquam curat, sed cibo præsenti, vt vt est inhiat, sicuti quotidie pröh dolor experiitur nunc pauperes.

Porro sorgum, frumentum seu semen huic panico simile volunt, cum gustu simile sit, & dulcem cibum subministret, Parisijs panicum Indicum. Fuchsius sorgamen / Welsch Hirzen nostratisbus dici autumat, vnde sorgum aquæ incoctum, anatibus & anseribus agrestibus citò & numerose capiendis idoneum scribunt Cardanus & alij: Itaq; notandum secutum, potissimum cum illud ipsum etiam ad culinam optimè faciat, & quidem cu voluptate ex illo quaestuoso aucupio.

Huic verò cognatissimum est semen milij agrestis, quod & ipsum Tiphæ species est, vulgo Fench/oder wißder Hirzen/porrestq; similiter in farinam pro parado pane assumi: Imò verè subtilius, ac ob id præstatius hoc semen esse creditur, vnde pa né eò magis acceptabile præbebit, quod minus sit sumptuosus plebeculae, & sponte sua absq; villa agricultura quotannis enascatur, quod haud contemnendilucri est.

CVR

CELLVLA XIX.

 VR verè non etiam ex hisce singulis, vel simul omnibus potus laudabilis fieret? Itaq; cui placet, & vacat illam degustet. Est enim grati & salutaris saporis ac nutritionis, prout scriptorū monumenta nobis referunt. Eiusmodi enim panes potusue mihi nondum degustare licuit: paulò post tam prælibaturus sum.

Porrò melaga seu sorgum, quod milium Indicum vocant, pulchrū semen est, cibus extra caritatem annonæ ipsorum altilium auium, gallinarum & columbarum, in Longobardia & Hetruria vñstatis. Cuius semen ipse habui Vitebergia ante annos quindecim: estque frigidæ siccæque qualitatis penè instar milij, sed fortè minùs alit: et celeberrimus Dominus Matthiolus testatur, ruricolas ex eius farina panes cōficere, & quidem contumaces concoctu: ergò conuenientiores erunt famis tempore, quod diutiùs inventre morentur & patient.

Præbet quoque medicamina facilia paratu: Nam cinis ex medulla calamorum cum pipere, & spongiæ vñtæ puluere vitello oui afflati excepti, propinatur septé diebus decrescente Luna ante somnum ad gutturis strumas: sic & florum eius puluis cum vino pontico, menstrua & dysenteriam curat: vt idem cum alijs contestatur.

II.
Potulenta.

Plura de
sorgi.

III.
Euporifta.
Haußarken.

O

PRO

I. SVSTENTATIO VITÆ,

CELLVLA XX.

Hæc sunt ex reseruatis salubrioribus sine cultura & labore omnino nascentibus, &c.

CELLVLA XXI.

Amylacei panes, *ἄμυλοι πάνες*.

I.
Esculenta.
Krafftmehl
brodt.

PRIMO ditionibus ex amylo id est farina citra molam ex tritico facta, solidior quidem & salubrior, cibus fit medicamentosus & tabidis praecipue & extenuatis atque debilibus, maximè conueniens. Paratur autem optimum amyolum ex tritico optimo, vel zea, sic dictum, quod sine mola conficiatur, non calefaciens corpora, quod cæteri vistati panes omnes facere creduntur, diuersorum tamen respectu, ut Galenus quoque attestatur. Cæterum in facultate nutriendi, panibus lotis, penè correspondet, de quibus alibi prolixius, nec enim hic locus, aut tempus, absoluto pertractandi singula.

HINC

CELLVLA XXI.

HINC in forma potus, dilutissima pulmēta, vel sorbitiones, rectissimē fiunt: imò & potus longe iauubrior illo pluribus locis vſitato, qui ex furfure ac lupulo paratur, **Klehen tranc-**
Nachbier/oder Jungbier/& facilè credo, quia
is est potus minus sumptuosus, egenis accommodatior.

ANTEA dictum est, quòd hi panes potusque seu re-
ctiùs fluida esculenta, pulticulæq; exhaustis probè nu-
triendis & citò reficiendis conueniant quām optimè, præ-
sertim etiam infantibus fluidam aluum sentientibus, quibus
sicuti & alijs perfluvia ventris leniter prohibet, &c. Dein-
de etiā adhibetur in lineis vestibus albedine pulchriore sub-
stantiaque firmiore imbuendis, vt nunc fit, das sie die fröse mit
stercken. Monui hos quæ amyla parant quæ alijs illorum vſum
etiam in peperis norunt, mundis enim virginibus,
etiam mundissima quæque iure
conueniunt.

II.
Potulenta.
Kraffiranc.

III.
Euporista.
Hausfarhne.

O 2 PANIS

I. SVSTENTATIO VITÆ.

CELLVLA XXII.

Loliacei panes, & ipatios, & legimi:

I.
Esculenta.
Brädtbrodt.

ANIS loliaceus: qui tamen cùm valdè exiccat
in secundo, & in tertio excalefaciat, minùs lau-
dabilis est, & pecoribus vtilior. Nam lolium in-
ter segetes noxiū magis quàm vtile est, im-
scens sese alijs, præfertim, tritico, hordeo, fatri:
ex quibus degeneratis nasci dicitur: vnde illorum comes in-
diuiduus quasi existit, iuxta illud Stigelij:

*Quotidie infelix lolium se frugibus addit,
Adserere tumesset, Christe benigne, tuam.*

IN summa tamen egestate hic panis nequaquam respuen-
ditus est: nam melius il quàm nil, culicem deglutiens, lupus
ait. Ad hæc ipsius malitia admistis salubriori frumento
fontanæque, ritè corrigi potest, vt propterea non sit penitùs
damnandum, præfertim cum in pinguendis gallis &
gallinis optimè conferat, & medicos usus,
vt dicetur, præstet.

HOC

CELLVLA XXII.

HOC semen, eiusq; farina, cū sint calidiora, magis cōferent omnibus vtentibus, si fontana probè diluta. ac contemperata , forma liquida potiùs, quām alia sicciore, assumātur, etiā à brutis. Nam sicuti Aegilops, & similes steriles fruges, in vsum pecudum , quibus æquè indigent homines, requiruntur : sic & lolium, aliæque ignobiliores , atq; alienigenæ segetes, in eosdem vsus, rectiùs conferri poterunt.

QVONIAM hoc semen satis calefacit & exiccat, contrarijs præter naturam dispositionibus, nempè frigidis humidisque, præsertim ab extra vtiliter adhibebitur: itaque putrida fluidaque cutis vicori, vlceraque cum melle & alijs cuilibet malo appropriatis, curabit: sicuti & strumas cū fimo columbino & se:lini in vno rumpere perhibetur. Item quando cum polenta, myrrha & thure suffit, sterilitatem arcet.

*II.
Potulenta
Brandt.
transf.*

*III.
Euporista
Hausbaronet.*

I. SVSTENTATIO VITÆ,

CELLVLA XXIII.

Panes ex seminibus Medicatis, πολυ-
χρυσοι, φαρμακευτικοι.

I.
Esculenta.
Ershneybrodi

 X seminibus papaueris, anisi, endyuiæ, carui, alkekengi, corian-
dri præpar:nigellæ, sed hi magis
sunt medicati, vndè morbidis, vel neu-
tralibus corporibus accommodatores
sunt, videlicet tabidis, asthmaticis, stoma-
chicis, nephriticis, & similibus, quorum
ægrorum cum tempore famis plures sint,
quàm aliàs, domesticam curam, aut præ-
fervuationem obiter monstrare, saltem per
diætam qualemcunque visum est, quòd
mali succi, vt dixi eodem tempore carita-
tis annonæ, coaceruati in corporibus,
præsentissima plurium morbo-
rum semina exi-
stant.

EX

CELLVLA XXIII.

Mix hisce seminibus, vt diuersarum sunt naturarum, ibi diuersissima quoque pocula mortalibus exhibentur. Ex semine papaueris, vilissimo pretio saluberimus potus conficitur, vulgo lac papauerinum: omnibus siccis, tabidisq;, atque vel morbo vel natura, extenuatis, item febrentibus, nec non qui in vigilijs diutinis ac in somnijs detinentur, vt phreneticis, paraphreneticis, maniacis, præfens auxilium præstans: imò & sanis, non tamen pituitosis & phlegmaticis, satis conueniens.

II.
Potulenta
Mah n.
milch.

AN verò non vinum vel aqua Alkekengi, præstantissimus potus est, præsertim calculosis omnibus, podagrīcīs, hydropticīs, asthmaticīs, quod sit optimum ὄργανον, illos morbos, motu vrinæ curans?

Juden Kör.
sche Wein.

Vinum verò vel aqua: decoctionis anisi, sceniculi, carui, an non omnibus sanis & ægris saluberimus potus, tām stomachicis, quām cephalicis in utroq; sexu?

Item verò ex hoc vuico capite, totus & utilissimus commentarius, pro sanis & ægris rectissimè colligi posset, quod hīc latissimum omnīm seminūm simplicium non hortum, sed campū habeamus ac theatrū amoenissimum, quod vt, Deo propitio, posthac ex consensu omnīm illustrorū Medicorum, cum nimis diu utilissimis D. Domini Gefneri operosis lucubrationib⁹ caremus fœliciter fiat, Deum oro.

I. SVSTENTATIO VITÆ,

CELLVLA XXIII.

Polinei seu volati panes.

I.
Esculenta.
Staubmehl.
brodt.

BX volatia seu polline, hoc est puluere circa molas & parietes hærente, cum semina teruntur mola, potest fieri panis satis laudabilis, in & extra annonæ caritatem, qui etsi minoris sit alimenti, etiam precij vilioris existit, & ob id pauperibus comparabilis: si saltem in maiore copia haberi posset.

Porrò cum hic pollen subtilioris sit, & ceu volatilis substantiæ, quō solidius firmiusque corporibus alimentum præbeat, alia farina crassiore certa proportione, tam pro facultatibus inopum, quam pro nutricationis intentione, ritè permisceri potest.

Huius confirmatio cum iam promptuarium sub prælo esset, fortuitò, Deo monente, incidit, ex eo quod olim legerā apud quendam Theodosium Bononiensem Medicum celebrem, vbi de generibus panis, paneque eloto in certis morbis adhibendo agit. Quare ne solus phantasticis maleuolis delirare viderer, illius magni & doctiss. viri au-

toritatem allegare visum
fuit.

POTV-

CELLVLA XXIII.

POTVLENTA ex his æquè vt ex alijs, facile parari possunt, sicuti præcipuè sorbitones, puliculae, item cereuisia tenues: præstanti ores tamen illis furfuraceis, vulgo vistatis, Kleyenbier/ oder dünbier / re&tiùs Kleyengetrenct, porcis saginandis magis, quām hominibus conuenientibus.

Pollinis vsus etiam in medicinis externis est, & esse potest: vt in emplastris, facellationibus, balneationibus humectantibus, & nutrientibus, item dolorem sedantibus: Quæ omnia, quia iam iam inciderunt, propter festinantem Typographum pleniū, vt statuerā, attexere, non dabatur, at proximè id fideliūs præstabitur.

CELLVLA XXV.

ST quoque vnus ex reseruatis, sed is, quia singularis & non temerè, tam propter commoditatem multiplicem, lucrumque si rectè usurpetur: quām propter dolum, qui per fraudulentos malitores & pistores infideles ignaris hominibus inferri posset, in vulgus proferendus, & sternendus, ne dolosi bene à me cogitata in malefacta transformatent. Fidelibus tamen & gratis seorsim communicandus, vnā cum alijs non paucis neutiquam contemnendis, præsertim quoq; in bellis, obsidionibus : & alias etiam in ocio & abundantia pro animire- creatione.

II.
Potulenta.
Fluida.
Staubmehl,
getrenct.

III.
Euporista
Haußbarskei.

I. SVSTENTATIO VITAE,

CELLVLA XXVI.

Furfuracei panes, *witwgrītauāfīcs.*

I.
Eculenta.
Rhenen.
brodt.
Dundis
brode.

FX solis furfuribus quoque pinsitur panis, minus nutriens, magis laxans, pecudibus utilior, extra annonæ caritatem, præcipue verò in aulis, & nobilium domibus visitatus, in pastum canum & altilium, quem tamen ineuitabilis famel, in eam hominum quoque transferri coegerit. Nec verò tam insipidus, aut naturæ aduersus est, præsertim ex tritici furture, vel si pars farinæ laudabilioris commisceatur. (qui similis erit pani, quem Cicero cibarium vocat.) Iam enim talēm furtureum panem per pistorem meum iuratū, sicuti & panes alios complures, paratos, gustauimus, imo largè comedimus domi, & foris etiā alijs Dominis exhibuimus: qui Dei benedictionem agnoscentes, in tali panis forma optimè acquieuerunt, præcipueque familiz, ac laborantibus optimū nutrimentum fore consenserunt. Cur ergo in tanta rerum angustia hominibus profutura, in brutorum alimoniam conuerteremus? cū propter hominem primò à Deo condita sint vniuersa, brutaque alijs vilioribus pasci queant, sin minus, & quiūs erit illa, quam hominem Dei imaginem, pessum ire.

POTVS

CELLVLA XXVI.

DOCTVS vſitatissimus in multis Germaniæ regionibus, maximè quoque in Hassia, & alibi, coquitur ex furfure, & lupulis, non insaluber, & pauperum ac rusticorum medo seu methum est: optimè verò fitim restinguunt, sed ne corrūpatur aut aceſcat, vna vice minus coquuntur, cum ſemper reſcens haberi queat. Extra caſum verò necessitatis, pro pecudi- bus utiſſime ſaginandis valet: quam vnicam ob cauſam, ſuā laudem, locumq; inter domēſticia lāvia meretur, quod macilenta atque tabida quaſi aſtilia vniuersa, insalubria, imo ferè nullius uſus & abominosa omnibus eſſe ſoleant: id quod vel ex vnicō capone arido (aliā ſi pinguis ſit ſaluberrimo) diſcere licet.

Hipanes potusq; et ſi ignobiliores, tamen etiam in uſum medicum aptiſſimè affumentur, eò quod parū nu- triendo, illis largiſſimiſ, præpinguib; ac vastis plethoricis corporib; (in quibus etiam ſtraminea alimenta laudabile, attamen noxiū ipſis, nutrimentum exhibent) longè me- liuſ ipſa nobiliſſima ac generofiſſima ſilagine, conueniat, ne propria pinguedine stragulentur, aut ſuffocentur. Vnde ma- xima clementiſſimi Creatoris prouidentia ac benignitas no- bis, etiam in rebus vilifiſimiſ & ſordidiſ diſcenda & celebrā- da proponitur. Ceterūm quām ſit multiplex uſus furfurum, in medicinis abſtergentiibus, humectantiibus, aſſuſiōnīs, noſum eſt, & tempus haud admittit illa etiam vulgo perſpecta, hīc pluribus repetere.

P 2 EX

II.

Potulenta.

Dūnbier.

Kleyentraet.

III.

Euporista.

Hauſbarsnei.

I. SVSTENTATIO VITAE,

CELLVLA XXVII.

Siliquacei panes, Kęptivo.

I.
Esculenta.
Träberbrodt.

EX siliquis cereuisiarijs, von bierträbern quoque conficietur panes, et si ignobiliores: Cùm enim filius prodigus in Euangelio, extremam famem illis paleis hordeaceis, (et si enim in textu est κεράτιον, tamen sequitur, quibus vescebantur fues: ergo verisimile est non fuisse ξυλοκεράτιον, de quo infrà) expleuerit: quid obstat, quò minus in extrema, ac mortali fame id alij mortales tentent? Charius enim vita nihil est, quodocunque illa conseruetur. Ad hæc lupulus admistus, sanguinem mundificans, putredinemque arcens, illam siliquarum foeculentiam, præsertim addita farina salubriori, facile corriget ac rectificabit. Quare etiam hic panis, tam propter extremam paganorū famem lethalem, quam ob uitilitatem ac comparandi facilitatem, pratereundus minimè fuit. Sin quis hunc respuat, illi meliorem, siquidem habeat, haudquam inuidemus: ne quis Hercules hospes in hac nostra pau perum mensa, conspicatur.

EPILOGVS I. SVSTEN-
tationis per semina.

Epilogus pri-
ma susten-
tationis buius.

TQVE hi circiter triginta vñ cum reseruatis sunt ferè præcipui, nec sanè abominabiles aut insalubres panes potusq; & medicamina dome sticalia, quæ quidem ex solis seminibus, varijs tam en, ut dictū est, uitiliter Dei benedictione in & extra omnem exitiosam caritatem, morborumque curacionem substitui inuicem queunt, ne vel tabida fame vel mor-

CELLVLA XXVII.

DO TVS, seu brodium harum percoctarū, suis
bus & vaccis potissimū debetur, cum homines,
vel simplicem fontanam huic præferat: Sed hæ
reliquæ hordei, & lupuli, aqua recenti affusa, si
recoquantur, statim post cereuisiam & colen-
tur, faciunt loram, potum tenuem, aquæ similiūm, verè Ge-
marteri wasser.

At d'evrēga seu secundaria cereuisia, seu lora, est alius po-
tus ex materia ipsius cereuisiæ, secundò cocta, affusa aqua se-
cunda, de qua suprà habuimus.

Ebis præmaturiùs mori quis cogatur. At si hæc necessitas
vel famis, vel ægritudinis haud exigat: certè in pecudum fa-
ginam, hominibus profectò pariter necessariam: quod si nec
hoc, saltem in animi recreations, huic ærumnosæ vitæ no-
stræ debitas conuertentur, ne tam nobilissima Dei dona adeò in-
consideratè ac planè absq; omni fruge pereat aut negligatur.

Et hoc sanè modo ex hisce ad triginta primi penuarij cel-
lulis seu repositorijs panes ac viñtus alij triginta, & ex ijsdem
iterum totidem alij, odore, sapore, coloreq;; immo & substâlia
distincti, parari poterunt, & ex ijsdem sexaginta alij plures,
qualitatibus differentes, citraprodigium (quod forsitan mi-
rabere,) ritè confici queunt, quæ seorsim docebuntur, ne te
merè singula ingratis prostituere iudicemur: quæ quidem
quantumvis tenuia videntur, Galenus tamen ipse resurgës,
non agnosceret sine admiratione, èd quod ipse tantum quin-
que panis genera in vniuersum tantum ponat primum Ali-

ment. Item 4. ait Glauco: Gratiergo Deo hisce pefrua-
mur, in laudem opulentiss. Creatoris Iehoua, Do-
mini nostri omnipotentis,

A M E N.

P 3 OMNIA

II.
Potulenta.

II. SVSTENTATIO VITÆ,

II. PENVARIVM
EST DE DIFFE-
RENTIIS PANIS, POTVS, AC
medicaminum, ex fructibus varijs,
utilibus & naturæ gratis.

Omnia autem hæc φυτικά, tām ex syluis, quām
hortis, Dei clementia, hominibus atque iumentis opa-
lenter proferuntur. Etsi ad γεωργικὰ quoque, secundū
Varronem pertinent, quod haud quicquam curemus,
modò illis ritè perfrui valeamus.

C E L L V L A I.

Pomati panes, μηλοπίνοι, μῆλοι.

7.
Esculenta.
Dysfelsbrodt.

Modi paradi

PANIS laudabilis, diuersarū temperaturarum,
optimè nutriens est is, qui ex pomis domesticis
quidē, & agrestibus concisis, siue excorticatis, si-
ue non excorticatis: vel elisis in forma pultis
grossi: vel furno tostis (quo minùs sit vlerosus,
& à superfluitatibus repurgator) sic vt farina priùs probè
fermentata & salita subigatur, & de mane media pars pomo-
rum præparatorum admisceatur, vel arefacta in possinem
molita addatur, Rectius tamen forma pulmenti, cum aqua
cocta coloqué traiecta, farinæ, loco aquæ, adjiciuntur, quod
Dei gratia felicissimè iam expertus sum: panem hinc sapidū,
subdulcemq; & ob id largius nutrientem, nec non solidum,
ac proinde citius facientem conficiens: qui panis pro diuer-
sitate pomorum assumptorum, diuersarum quoque qualita-
tum existit, eò quod ex dulcibus pomis ξυγμοι calidores: ex

CELLVLA I.

Sic ex pomis, potissimum sylvestribus, Vinum pomatum optimum fieri solet à plebecula. Nec enim est insuaue aut insalubre, sed benè nutritiens, sitimq; probè, præsertim ex acidis & agrestibus pomis, sedans, vt in Hassia, & alibi præparatur, i.epe additis etiā vinaceis, vel quòd salubriùs ac reæius paratur, expressis obiter autumno vuis in torculari, contusa poma immixta exprimitur simul cū vino, in vinaceis adhuc succulentis reliquo. Et præbet potum vt dixi gratum, atque salubrem, præsertim in summo æstu, item biliosis & valde siticulosis, nec infeliciter autrit, præsertim si ex hoc attritum fiat, cum tricis panum, tum enim cibum potumq; simul ritè præbet.

Nec verò medicamenta domestica ex his defunt. nam & Syrupum de pomis, quartanarijs, pleuriticis, & Melancholicis optimum, & vsitatisimum, nobis exhibent: Item Electuaria, omnibus tabidis, item quartanarijs, & similibus vtilia. Sic & pomata linimenta, ad omnes fissuras labiorū, & aliarum partium secretarum ex ijsdem facile parantur, quæ vide in dispensatorijs Italicis, Item in Pedemontani secretis.

Cæterùm hæc ex fructibus arboreis alimenta iam sic consignata, & prouincia ferè absoluta, confirmavit apud me quoque Polydorus, qui ex Eusebij i. de præparat: Euang. refert, à Seculo venti filia, ea primitùs inuenta esse. Vnde meditatio mea postea magis fisis, proximo egenti eò promptiùs nunc seruio, idque fideliùs vt præstem, rationem aliquam & modum (et si varij sunt) conseruandi fructus, nouisle expedit: de quibus Corollarij caput. 7. consule.

Mausteris ac acidis, frigidiores astringentesque panes producunt, ex utrisque verò simul mistis, temperatus. Vnde tot erunt huius panis differentiæ, quot & pomorū, vt **Dörfleß** brod, **Hartig brod**, & sic de alijs.

II.
Potulenta
Öpfelwein
oder most.
Öpfeltræk.

III.
Euporista.
Haufzargnese

II. SVSTENTATIO VITÆ.

CELLVLA II.

Citronini, Granati, Arantini panes, υπλοῖνοι
ἔξωτικοι, vel ξενομέλινοι ἄρται.

I.
Eskulenta.
Wesschöpf.
selbrot.

SIC quoque panis ex Exoticis pomis, illis saltem locis, vbi nascuntur, & citra sumptus maiores haberi possunt, vt ex granatis, arantijs, limonibus, citrinatis. De quorum afferuatione vide ali i, & in fratre in Corollario, &c. quia hi fructus nobilissimi per totum annum, vel in usum medicum saltem requisiti, dignissimi sunt, qui à corruptione defendantur.

III.
Euporista.
Hanskarnei.

HI sanè fructus præstantissimi per se sunt, tūm ratione seminum, quæ etiam antidota sunt, contra varia venena, iactusque venenatos: tūm corticum, qui contra co licam, atlique profluvia valent: tūm denique ratione carnium, & totius substantiæ ipsorum, qua suauiter refrigerant, corroborant, malignis febribus, item malaciæ muliebri, ac in optimè resistunt: sicuti & venenis, vino vel alio modo propinati, vel crudè commesti, vel quacunque forma as sumpti. Itaque cum euporista naturæ grata sint, non omittendi.

QVAESO

CELLVLA II.

 V A E S O verò quām præstans siti restinguendā vinum est, granatorum, arantiorum, & limonum succi, etsi pro diuitibus & ægris aptiores, maximè in febribus ardentiſimis, item in peste, & astuante ſtomacho. In primis quoque ſuccus acetofitatis citri, ſicut & miua, cironiorum: quorum pomorum peregrinorum liquores, item condituræ, & alia tam eſculenta quām medicamenta, ex his præparata, ſimiles propè operationes ac vires ſunt à natura adeptæ: niſi quod forma ac ratio præparandi, & etiam à diſsimilibus аſſumendi, diuerſitatem fecit maximam: quod plurimū differat, cum melle, item an à biliōſis ſumantur nec ne, tūm enim minūs refrigerant. Contrà ſi à pituosis, & quidem cum Saccharo condita ſumantur, hos magis infringidant: ut conſtat ex omni ſimili ſuo ſimili addito: quæ obſeruatio in cibandis & medicandis omnibus ſancte tenenda eſt.

Q EODEM

II.
Potulenta.
Granaten
Wein.
Pomeranē
Wein.
Cirrinen
Wein.
Simul Eu-
porista.
Haushartnei.

II. SVSTENTATIO VITÆ.

CELVLA III.

Pyrini panes, & nivis.

I.
Esculenta.
Birnbrodt.

Colorum pa-
ni, correctio-

ODEM modo panis ex pyris, tam domesticis quam sylvestribus fiet: & proutlibet, acida vel subacida, vel dulcia eligendo, secundum quod corpora cibanda offerentur. Hi enim panes dulces existentes laxant, alij stipant: tametsi haec in fame nihil curantur. Atque hi, sicuti alij omnes nigricantes, paucissimi croci, crætæne aspersione aut infusione, laudabiliori & naturæ gratiori colore imbui, sine sumptu maioriter poterunt, prout supra in Reg. dictum est.

Cæteram sicut pyra, ita esculenta & panes ex his parati refrigerant in genere (sicut ferè & poma,) & astringunt: magis tamen sylvestria & acida: dulces verò, ut moscatellini, & similes omnes sapidos cibos, item panes largè nutrientes nobis exhibent, sicuti hos domi pistos alijs Dominis gustandos feliciter præbui. Et profectò vel soli pomati panes & pyrati, hunc laborem nostrum ad inopem plebeculam satis commendabunt, vt ipsi grati fruantur, quo & nos sumptuum ac laborum impensorum non pœniteat, causamque de hominum ingratitudine conquerendi nullam experiamur.

Neque enim dubito dimidium frugum hoc vi-

ctu, quidem salubri, comparci

posse.

EADEM

CELLVLA III.

Adem præparatione, vel expressione, vel mace-
ratione ac infusione, vinum seu potus pyrorum
conficitur, magis infrigidans æstuantia ac siti
arefacta corpora. Et hi ex fructibus potus semi-
nutrimentum sunt egenis, præsertim si micæ
panis interantur, ut dictum est de præcedentibus.

Ex his etiam vtiles & sapidi succi, imò & vſualia vulgo
Electuaria ſtiprica, & infrigidantia quidem ex acidis &
ſyluestribus: humectantia verò refrigerantia, ex dulci-
bus: quæ electuaria, ſapissimè etiam casei & butyri vicarium
effe poſſunt, & cum pane edi, ſi qua illorum caritas incidat. Sic
ex pyris fit ein huzell pfeffer oder birn pfeffer/ nēpē succis expreſ-
ſis percoctis, & vel carnibus, vel piffcibus incoctis: quibus de-
litijs iūtopis gaudent etiam ditiores, rustici & in suis
Eucænijs triumphant. Eſt enim eius uſus pro-
batissimus, & ob id hoc secundo lo-
co dignissimus.

Q 3 PANIS

II.
Potulenta.
Birnwein.
Birnmöſt.

III.
Euporista.
Haußarknet.

Alia esculen-
ta ex pyris.

II. SVSTENTATIO VITÆ,

CELLVLA IIII.

Prunorum sylvestrium panes.

Κοκυικλοῖνος, ἄγριοι, ἀγριοκοκκινάλιοι.

I.
Esculenta.
Schlehen
brodt.

III.
Euporista.
Haupharznei.

PANIS ex acatijs nostratibus, Schlehenbrodt/ eodem modo, vel cum vel sine nucleis tuis pa- ratus, vberius replebit, & firmius nutrimentum corporibus addet: siue exiccentur & molantur, siue conquassata & cocta, alij farinæ immisceā tur. At hi acidi atque austeri panes, sicuti & omnes similes, vel paucō melle pro pauperibus, vel saccharo cinnamomoūe pro ditioribus, optimè alterari atque contemperari semper & vbique poterunt, vt hoc minūs sint à nauseabundis vel mo- rosis aspernandi.

CAETERUM prunelli isti astringunt, atque exiccant toto frutice fructuque: vnde magis faciant cibi ex hisce, item potus, nec non medica eorundem. Itaque flaccidis o- mnibus, oris & aliarum partium impuritatibus ac mol- litiei, leui sumptu, tutò tamen, medentur. Sic & dentium doloribus, cum vine collutorum.

ET

CELLVLA IIII.

ET sanè ex his, non tantùm pro apitijs & dominis cum vino fit nostrum Schlehenwein/siti & appetitui multùm seruiens, sicuti & ventris fluxionibus cohercendis: sed etiam rustici nostri, ex aqua, pyris, acatijs, sibi gratū potum parant, & ferè ad ebrietatem potant. De quo vulgò refertur: Post süssum saurū, post vinum bibimus laurum. Nec id prorsus præter rationem, cùm crapulam talis potus discutiat.

CAETERÙM aqua ex floribus prunellorum puerorū lumbrios pota necat: sicuti & aqua illa graminis, Queckenwasser/ Item lachrymantes sponte oculos exiccat adhibita. Quæ evāpisæ probata, haud sunt contemnenda, etiam à diutoribus, quod crebrò plus auxiliij quam laboriosæ alia compositiones, aut prolixæ R. formulæ præstent, de quibus in posterum plura.

Q 3 SIC

II.
Potulenta.
Schlehen-
wein/vnnd
Laurer/
vel Lora.

III.
Euporista
Haußärtncl.

CELLVLA V.

Cerasati panes Κερασοτίνοι, καὶ Κεράσινοι.

I.
Eskulentia.
Karschen
brodt.

Kirschmehl.

SI C vbi maior sit cerasorum copia, panis cerasaceus fieri poterit, æquè ut præcedens, citò saturās. Possunt autem exiccata per totū annum in hunc & alium usum optimum reponi, & postmodum recocta præbere, vel elecruaria farinæ miscenda, vel per se in pane triticeo, & pane placentarum pistata, deuorari. Nuclei verò sicuti & aliorū consimilium fructuum, cum cortice pistriño moli, ac in pollinem verti poterunt albicantem, farinæ subigendæ addendū, pro pane augendo, & largius exigua massa cibando. Nec verò tales panes noxij atque inutiles esse possunt, quod ciuismodi nuclei, etiam cum suis ossibus, vt medici vocant, contra calculos, colicam, & alia cognata symptomata, cum successu exhibeantur.

QVID

CELLVLA V.

QVID verò visitatus est, vino cerasaceo, vel cera-
forum, vnde nō opus erit plura addere, nisi hoc
quod calidiori aut obstructo epati ac renibus,
non æquè sit conducibile. Sed & pauperculi ex
fontana & cerasis illis salubrioribus quidem, pu-
trefactionique minus obnoxij, leniter furno vel sole exic-
catis, mustum parant.

CAETERUM & electuaria domestica salubria tam ex aci-
dis, quam dulcibus cum vel sine saccharo aut melle pa-
rantur: quæ etiam matres pro butyro & melle, sicuti & mir-
tyllorum nostrantium succos percoctos, pani illinunt.

Dulcia cerasa, præsertim recentia, aluum strictam sol-
uunt, austera verò, item exiccata fluidam fistunt. Sic acida,
subacida, item austera sylvestria, idem operantur. At cum-
mi cerasorum, quia cuius obuium, cum vino potum, calcu-
losis, rufientibus, visui appetitiique, & pulchritudini
inducenda confert, imo & serpiginem cum uno
sublimato curare volunt.

II.
Potulenta.
Kirschwein.
Kirschenmost.
Kirschenmus.
Kirsche Lat.
werzen.

III.
Euporista.
Hausarkene.

II. SVSTENTATIO VITAE,

CELLVLA VI.

Mespilini, Sorbini, Cytonini panes.

Mespilini, Sorbini, &c.

I.
Esculenta.
Quitten-
brodt.
Mispelbrodt.

SIC vbi plura Sorba, item Mespla, Cytonea proueniunt, ex eorum carne saluberrimus panis paratur: maximè tempore belli, & contagij, vbi dysenteriae, & similes epidemiales ventris fluxus grassantur: Qui his destituitur, velillos fastidit, eligat pro facultate, voluptate, ac necessitate, alias sequentes vel præcedentes.

AD

CELLVLA VI.

 Deadem valent, & facile parabuntur, vina cytoniorum, quia illa minùs putrefactioni subiacent: estque is potus stomachicis omnibus, item dysentericis, & similibus ventris ac intestinorum vitijs vtilis, item acrimoniæ vrinæ, & strangurijs. O. N.

Paratur verò communiter sic: cytonia decorticata intùs & extrà, sole vel furno exiccata, lino vel serico inclusa vasi, cù pondere immittuntur, seruata vini & cytoniorum proportione conuenienti, vi-noque saporem referente, eximuntur ne putrescāt. Rectius verò & sapidius vinum hoc, & omnia alia parabūtur ex extractis, sublimatis singulis simplicibus electis, tūm enim vnicus haustus totum dolium suauiter imbuere potest: Sic heleniata, hysopata, saluiata, zedoareata, cariophyllata, &c.

II.
Porulenta.
Quitzen
wein.

N. Facilem
modum pa-
randi vina
aromatica et
herbacea.

R SIC

CELLVLA VII.

Amygdalini panes. Αμυγδαλινοί.

I.
Eſculenta.
Mandelbrod.
Marcipan.

IC saluberrimus panis amygdalinus fiet , vbi copiosior amygdalarum prouentus fuerit: qui etſi non proplebecula, pro ditioribus ſaltem parabitur: Adde quod naturæ grata eſt varietas. Cæterū ſi quis cum corticibus molere velit, plus farinæ, ſed replentis magis , quam nutrientis accipiet: nec verò noxius erit panis, ſed multū cibans, & exiccās habitus laxos. Si enim ſilices in pollinem comminuunt homines, cur non etiam hos & ſimiles nucleos? Porrò circa hunc panē & cognatos hoc singulariter & ſolenne quaſi per quām optimè notandum, quod iam f. a. factō & expreſſo laſte amygdalino, reliquæ, & quaſi paleæ, quaſe aliàs abiiciūtur ceu inutiles, adhuc laudabilem & per pulchrum panem per ſeſe etiam, aut cum alia farina vel adorea vel triticea miſta p̄ſbent, vt nuper in familia mea experientia propria deprehendi

HINC

CELLVLA VII.

HINC optimus ac gratissimus potus paratur, lac amygdalinū vulgo dictum, quod omnibus tabidis, hecticis, phthisicis, & febrentibus, conferens simul nutrimentum, & medicamentum præbet, paraturque de facili, excorticatis amygdalis, atque in mortario cōtritis, cum fontana coctis, sine vel cum passulis. Estque *ευπόρισον* nutrimentum, ac medicamentum utilissimum: amaræ verò minus nutriunt, sed calculos & ebrios magis conueniunt.

II.
Potulenta.
Mandel,
milch.
Mandel
weck.
Simul Eupo
rista.
Haußarknei.

R 2 PANIS

II. SVSTENTATIO VITAE,

CELLVLA VIII.

Castaneati panes, Kæsavivat, vel kæsavatior.

I.
Esculente.
Ressenbrodt.

PANIS ex castaneis perutilis & bonus, nec ingratus est, præsertim ubi copiosius proueniunt, & vilius haberi possunt: ita vel ex dimidiata illarum farina, vel maiore dosi admista, durabilis panis comparari potest. Ex his vero breui tempore, utiles sylvae seminari possunt: in fame quidem pro hominibus, extra illam, pro pecoribus.

Hæ crudæ etiam comeduntur, sed salubres sunt tostæ, imò salubriores vino incoctæ, vel etiam cereuisiæ, vel aquæ & vino mistis, saleque asperso. Varietas enim delectat naturam, vrd. e. Cæterum hæ, sicuti & glandes, cum corticibus molli poterunt, pro farina illarum adaugenda, præsertim in sagina pecudum. Et post plura.

AD

CELLVLA VIII.

HX his & sequentibus nucibus cognatis, puta iuglādibus, fagi fructibus, auellanis, glādibus &c; atq; ex corticibus ac limaturis salubriorum arborum, quis dixerit pótum naturæ gratum aut salubrem fieri posse, credo non magis ac ex ovo rum teitis, quorū brodium ille sordidissimus Pfaff magnus, propter Deum in eleemosynam dedisse pauperibus dicitur.

At verò meminerimus posteriora cogitata pleniora esse. Nam non tantùm, vti expertus sum domi meæ, lac castanearum ferè vt ex amygdalis cōficitur, sed etiā panis quasi Marcius, vt vocant: qui etsi non sit tam suauis & grati saporis, paſſulis tamen, & ſaccharo optimè cōtemperari ac gratiō reddi potest pro delicatioribus, quod & Dioscorides in Euporistis, harum decocti meminit, tuſſientibus nimirūm optimè, tabidisque conferre, cum Plinio affirmans.

Quin & olea vtilissima, & liquores, de facili, vel exprimi
vel extrahi poſſunt, in magna copia, ceu ex materia
præpingui: quæ ſuum viſum peculiarem
quoque præbent.

II.
Potulente
Reſtentrāc.

III.
Euporifta.
Haufarknecht

R 3 PANIS

II. SVSTENTATIO VITAE,

CELLVLA IX.

Iuglandini panes. Βατιλικούνοι ἔρτοι.

I.
Esculenta.
Baumnūß
brodt.

Iuglans
quid et vnde.

PANIS quoq; aliquādo ex nucibus iuglandium, sed minori quantitate adhibitis, eò quòd caput feriant, ia ineuitabili necessitate, p̄nsi potest, pr̄sertim cum corticibus conquassatis & molitis, vt sic oleaginositas nucleorum contemperatur, & copiosiorem simul farinam pr̄beat. Sic quoq; expresso iam in molendinis oleo, illarum placentulæ vulgo comeduntur, Nuß Kuchen.

HIC tamen non tacebo extra casum necessitatis vsum & esum harum immodicum & intempestiuum caput maximè adfigere, vnde & quidam volunt κάρπως Græcis dici, quib. κάρπα Attico idiomate, caput significat. Sic à Latinis ob eandem causam à nocendo nux (vt opinor) nomen habebit: at iuglandē nuncupari volunt, elisis paucis literis, ac si diceres, Iouis glandem: quo nomine primo mundi æuo: appellata fuisse plures tradunt. Quippe cùm homines diu glandibus pasti, inuenta tandem arbore, quæ nuces ferebat, degusta toq; nucleorum eius sapore, dulcedine illorum mirum in modum illecti, nuces, Iouis glandes, ob pr̄stantiam & excellentiam, appellauerunt. Vnde conflat illas pro vſu & abusu, probari & improbari. Inter quas tamen omnes recentiores salubriores sunt. Seruantur verò, vel melle demersæ, vel arena testæ, vel paleis, vel in arca sui ligni, vel cepis permistis. De quibus plura in Corollario.

SIC

CELLVLA IX.

SIC quoque ex hisce, & omnibus nucibus, & quis rationibus, lac iuglandium, non dissimile multum à castanearum & amygdalarū iusculis, vel potu paratur, præcipue ex recentibus optimè nutritibus, imò & naturā ad generationem roborantibus. Sic quoque Marcipanis, ex ijsdem mundissime enucleatis, fiet, quod vel pueri nostri nouerunt, pani immiscentes tales nucleos.

Cacterūm an non utilissimus liquor olei iuglandini in cestum & medicinam simul comparatur, quo pauperes, imò & religiosuli, pro butyro vtuntur? Sic quoque Rob nucum; utilissima ad oris vitia medicina, ex his immaturis paratur. Eadē ratione nuces cum sale, cappa & melle, canū hominumque mortui auxiliantur, mamillarū tumoribus, itemq; & luxatis. Sic cum cortice crematæ, & vmbilico admotæ, termina efficaciter discutiunt. Item masticati nuclei calvis locis adfrieti creberimè areas vestiunt.

Porrò quod omnium est laudatissimum, vel cum theriaca pugnare audet, eò quòd in mithridaticum regiū, tempore infectionum vsitatisssimum, condominans ingreditur: cuius hæc à quibusdam forma præscribitur, præsertim à Cneio Pompeio (vt Mizaldus refert) qui in peculiari commentario ipsius manu descripto, hanc antidoti compositionem ponit, scilicet: è duabus nucibus siccis, ficis totidem, & rutæ folijs viginti, simul tritis adiecto salis grano. Qui hoc ieiunus sumit, nullum venenum illo die timeat, nec pestis contagium: qua de re nostrum & aliorum de pestilentis contagionis curabillos consulas. Sic & aqua destillationis nucū recentium, prid: vel circa natalem B. Iohannis, ad oris vitia confert: sicut etiam ad febres, præsertim tertianas abigendas propinata cyatho dimidio ante accessionem, miraculosa fertur.

R 4 SIC

II.
Potentia
Nussafft.
Nussöl.

III.
Euporista.
Daußartung.

CELLVLA X.

Auellanacei panes, πανελλαγηκαὶ προστιχαὶ.

I.
Esculenta.
Haselnuss
brodt.

SIC quoque ex auellanis dome-
sticis rubentibus, & albicantibus
sylvestribus, bonus ac sapidus
panis fiet, tabidis & cachecticis maximè
vtilis. Harum nucum, cum non sit vbiique
locorum tantus prouentus, & si sit, minus
curetur: tamen illarum tempestiuia colle-
ctio & vsus, eò quòd homines hac κανονίᾳ
ceu tyrannide non leuiter fascinati, visita-
ta contemnunt: nullatenus hic obliuioni
fuit committendus, quum insigne rob-
orationum & medicationū vtilitates præ-
stent huic tamen instituto nostro,
ad alia properanti, minùs
conuenientes.

EX

CELLVLA X.

EX his sanè potus nullus parari aſſolet, nunc quidem, ſed cuiq; liberum atq; integrum erit, hęc & alia vtiliora simplicia comestibilia, qua formalibet modoque, pro ſefe, ſuisq; nutriendis, aut medicandis, assumere: vel voluptatis gratia, ſi non alia cauſa grauiore.

Cæterū in forma ſolida aut ſicca qua cunque, conuenientiores, niſi quis forte extractum harum laudatissimum vſurpare malit, pro efficaciore vſu, imò & deſtillationes harū vtiliſſimè institui poſſunt, ad vtilitates dicendas proximè in maiori exemplari: vbi pleniū & quidem cū gratis figuris, ſingula exhibebuntur.

S TANDEM

*II.
Potulenta
ferē nulla, ſo-
lidior enim
forma vſi-
tator.*

CELLVLA XI.

Glandini panes, βαλανίνοι.

I.

*Esculenta.
Eichelbrodt.*

ANDEM in communi inedia, ex glandium farina, frumentaceæ addita, fiet panis bonus, vētrem satis replens & hydropicis vtilior, sicuti & fluxionibus ventris. Ante vsum enim frumentorum homines glandibus vesci solebant, vt tentantur hitoria. Quid ergo obefset ad illarum vsum in casu necessitatis confugere, quæ quidem quo pluribus annis seruantur, meliores sunt: Satiùs est ergo ad glandes redire: vt in prisco prouerbio habetur quam fame perire. Nam & Arcades βαλανόφρουμ à Luciano vocantur: vnde multi in Arcadia sunt quisi alimonia glandes, πελοὶ ἐν Αγκαδίζ βαλανόφρουμ ἀνδρεῖσσοι: vnde Balanistæ glandiarij, conducti ad querqus excutiendas. Atq; hīc monēdi veniunt Magistratus prudentes, ne sylvas fructiferas adeò miserè detruncari & penitus extirpari patient: sed loco vnius cæsæ arboris vetulæ: aliam iuuen culam educari curent: Sicuti in comitatu Hanauensi: & alibi rectè constitutum est. Imò & noui mariti singuli nouas arborum plantas syluis inserere tenentur. Ex glandibus varia parantur Medicamina vtiliss. & quidem vili precio: sicut inter cætera ex hisce puluis Hydropicus, à nobis tæpè probatus, cōficitur, addendo nucem Moschatam, galengam, se. & petroselini, & Rad: Irid: Illyr: &c. Nam & perse glandes vrinam mouent, comminuant calculum, & venenosis morbis profund, Ipsius autem arboris, ac glandium quoq; cortex interior potus, dysentericis, item sang: expuentibus confert. Aqua ex folijs teneris Epat: fluxus curat, item alba menstrua, aclaridem. Eadem folia recentia in ore masticata, ardorem stomachi tollunt, aqua in quericum marcescentium cavitatibus collecta, omnem scabiem vlecerat, sanat.

OMNIVM

CELLVLA XI.

 MNIVM optimum suibus saginandis nutrimentū, siue crudæ siue pistæ in pulmēto cum furfure glandes præbent Cùm etiam noa solo pane, verum & alijs esculentis, maximè verò carnibus, homines viuant: cur nō etiam in hac parte egenis, & alijs seruiretur, præsertim cum salubre lardum, plerosq; cibos sapidiores reddat, & optimè præparet, sicq; defectum butyri, cuius sàpè succedaneum est, supplere queat.

Mirum autem est, quod lege diuina v̄sus suillæ prohibitus fuerit populo Iudaico, cum tām gētes, quam Christianj illius esum non tantum in v̄su frequentissimo habent, sed etiam omnium priscorum & recentium Medicorum consensu, saluberrimum corporibus nutrimentum præbeat. Simile autem similj nutriti, omnibus in confessu est, quod nullum animantium quantum ad interiorem quidem constitutionem homini etiam tām simile sit, quam ipsi porci fōrdidi.

Porrò nemo hominum credat, quam panes ex hac farina, iam subacta, et si forma non adeò præstanti, odore tamen & sapore sati grati sint, vt DE VS quoq; in hijs merito celebretur: color tamen ex paucissimacreta, citissimè mutarj in me. lius quoq; poterit.

S 2

SIC

II.
Vicara pottu-
lentorum.
Gute Kuchē
Arzney.

CELLVLA XII.

Faginei panes, φυγινοί, vel φυγοῖνοι.

I.
Esculenta.
Bucheckern
brodt

SI C panis ex nucibus seu glandibus fagi: quæ cùm magis oleaginosæ à quibusdam iudicentur, minori dosi adhibenda erit illarum farina, & quidem cum tenuioribus tunicis seu corticibus, si cui libeat, pro corrigenda illarum oleaginositate, vt de nucibus quoque dictum est: suntque ferè species castanearum.

Cæterùm iam iam in comitatu Solmensium, etiam ditiores familiae, pane ex his nucibus, farre, pomis, ac ocymo vel Saracenico, seu frumento gentilicio mistis, vescuntur.

EX

CELLVLA XII.

PO T V S quoq; ex hisce, vt iam dictum est, & què atque ex amygdalis, atq; castaneis, & alijs, cōmodè fiet, præsertim pro frigidis, & cachecticis, sunt enim calidæ & siccæ: Imò oleū ex fagineis nucibus optimum fit pluribus locis, succedaneum butyri & laridi cariorum. Nam cum cæpis, & salvia mistum oleribusque & alijs esculentis aspersum, non solùm sapit satis benè, sed etiam optimè nutrit, præsertim frigidos & senes, cū semen hoc natura sit oleaginosum & calidum, vnde & in frigidis, vt iam dictum est, affectibus, tam ab extra, quam intra corpus, conuenienter adhibetur.

II.
Potulenta,
vel Fluida.
Büchectern
milch.
Büchendöle.

S S EX

modiop

GELLVLA XIII.

Ex fructibus Rosarum panes, & ḡtrotidz
ḡwðw̄ ū j̄odw̄.

I.
Eſculenta.
Hainbotten/
oder Rosen-
fruchtbrodt.

Tilissimus & saluberrimus panis
fiet, ex fructibus rosarum dome-
sticarum, & agrestium, cum ali-
qua farinæ particula contemperatis. Ma-
ximè verò calculosis, hydropicis, & cælia-
cis conferet: nec non voluptuarijs gratus
erit, ut sapidus per se existens.

Porrò in fame & extra hanc, vel per se ſe
absque piftura aut coctura deuorari ſolēt,
non ſine valetudinis commodo præfen-
ti: ſed de rosa, longè prætantiff. ac lippis
tonſoribusque notiſſimo flore, integer li-
bellus ſcribi poſſet. Hoc tamē addā quòd
ſi fructus eius eſitati, vel potu assumti, o-
mnes alui & præfertim cruentas deiectioni-
nes, ſicuti & gomorrhæas, item men-
ſium fluxiones immodicas,
cohibent,

EADEM

CELLVLA XIII.

ADEM industria vinum quoq;
seu potus , pro sanis & ægris ex
hisce rosarum baccis torridis, vel
succulentis parabitur, boni saporis , sitim
restinguens,nec non cæliacis,ac nephriti-
cis vtilis,prostratoq; appetitui.

II.
Potulenta
Hainrosen
wein.
Hunhese-
tern frantz.

TO T tantæque sunt nobilissimarum rosarum siue ru-
bearum, siue albarum, siue prouincialium, siue Dama-
scenarum vtilitates, quarum pleræque & aniculis notæ sunt,
vt hic nec spacium nec tempus sit omnia commemorare:
quia ex Melue & alijs, itemque experientia constat , illas
sic temperatas esse, vt ex omnibus penè qualitatibus par-
ticipent, certum inde est, omnibus penè viscerum & exter-
narum partium affectibus plurimū conferre , præcipue
cordi, epati, ventriculo, capitique calidioribus existentibus;
licet ergo vel in aquis vel conseruis, vel conditis, vel syru-
pis, vel zulopijs, vel decoctis, illas tutò adhibere, vt
posthac prolixius illa attexentur, vo-
lente Deo.

III.
Euporista,
Huiforinae.

CELLVLA XIII.

Ficulnei panes, Συκινοί.

I.
Esculenta
Feigenbrodt.

X sicibus quoque & caricis illis
præpinguibus , item passulis &
cubebis, de facili panes vtiles, &
farinæ, tubigi possunt, se cum farina triti-
ci, vel farris, vel piforū vel similiū, qui pa-
nes , ne pro natura ficuum, aluum citius
soluant, sicq; nouā famem celerius indu-
cāt, cum solidiore & stiptico additamen-
to contemperentur, vt ex pisis, glandibus,
nuce moschata, vel saltem aqua chalybea-
ta, vt vulgò vocant. Sin quis adstricto sit
ventre, illis per se cōfidentius vescetur for-
ma solida, fluidaue, quæ tamen multò ci-
tius leniunt. Nec verò grossities flatuosi-
tásue ex ficuum esu inducta, à famelicis
cūratur, Tum enim maxima illis ex fa-
me orta melancholia, ficuum esu tollitur:
aut si quid malitiæ inest, statim πνιαωρη pe-
tens reijcitur.

AN

CELLVLA XIII.

AN verò non ex ficubus saluber potus coquitur? Certè in omnibus pectoris vitijs, alui constipationibus, in abscessibus, ac apostematisbus interioribus, & exterioribus, item in variolis, & morbillis optimè valet vinum, seu potus ficalneus, præterquam quod sit multis gratus: ad hæc vomituris auxilio præsentí erit. Sic optimum quasi pulmentum, seu vt vulgò Germani nostri vocant, piperatum ficuum, *ein seigenpfeffer* / paratur vario modo, pro vario hominum palato sortibusque. Denique quam præsenti sint auxilio, ipsi ficus in omnibus externis ulceribus ac apostematisbus, tam experientia, quam sacris exemplis constat, quādo Esaias Propheta regi His-kiæ imposita ficu apostema curauit.

II.
Potulenta.
Feigerwein.
Feigetrancē.
Feigenpfeffer.

4. Reg. 20.
Es. 8.

T SIC

CELLVLA XV.

Prunati panes, κοκκυμέλιγοι.

I.
Esculenta.
Pfraumen
brodt.

SIC ex omnis generis prunis, cōctis vel tostis, optimè verò ex pruni Damascenis, item ex illis Bohemicis, & alijs nostratibus subacidis, farina quavis subacta, panem rectè nutriendem, & humectantem faciemus omni tēpore. Possunt enim, cum sint præcoccia, & vanida, commodissimè torri, & reponi pruna omnis generis, ut toto anno talis panis in promptu esse queat. Sunt enim omnium rusticorum agri & horti ferè his arboribus pleni, ut sine sumptibus in magna copia tales fructus exiccati reponi possint.

Porrò Generosus Dominus meus, in Königstein mihi vere affirmauit, quod in suo comitatu Rupefertensi, homines pruna, als Pfraumen vnd Spielling coquant, ex iisque electuarium solidum, prementes in corribus parent, quo loco casei vescuntur, præsertim tempore indiciieiunij: non secus atq; nostrates pisa colata refrigerataque deuorant, in der Fasten vnd sunsten.

SIC

CELLVLA XV.

SIC ex prunorum generibus non tantum brodia & iuscula salubria parantur pro ægris, & sanis laxandis & nutriendis, sed etiam potus ex his ipsis fieri potest, per totum annum, si torrent, instar Bohemicorum & Damascenorum, item Vngaricorum: quæ iura laxativa domestica, optimè purgare solent, ut ferè non opus sit alijs carioribus lenitius benedictis, sicuti & Diaprunis electuarium, quod verè plus milles in pauperculorum, non tantum constipationibus, sed febribus etiam ardentibus, felicissimè, Dei gratia, habeo probatum. Cæterum hæc medicamenta paratu facilia, etiam pauperculos, non semper sanos, & tamen sèpè famelicos simul, hoc loco celare haud decebat: nam dicta modò electuaria, ex prunis præsertim Damascenis & similibus præpinguis, (Diaprunis simplex, & Diaprunis solutui, dicta) maximum in arte medica, imò & in œconomijs vsum habent: eò quod simplex corpora optimè nutriat, ac refrigeret: solutuum verò, citra omne periculum, dosi vnius vnciæ, vna ante cœnam hora assumptum, aluum purget, choleraisque educat: prout in aliquot centenis hominum, vel vnico anno felicissimè, tūm in febribus, tūm aliàs expertus sum. Eandem vim habent brodia ex ipsis facta, ut in decoctis ferè omnibus illa intentione adhibentur quam felicissimè, at dulcedo eorum flatioque per adiectionem seminis carui & anisi corriguntur, sicuti & vtilissimè fit circa casiam fistulam extructam.

II.
Potulente.
Wtaumch
wein.
Questerraci.
Questen
brüe.

III.
Euporista.
Haupartnei.

II. SVSTENTATIO VITÆ,

CELLVLA XVI.

Vuacei panes, *σαφυλιοί*.

I.
Eſculenta.
Træbel-
brodt.

PANIS vuaceus, ex vuis maturis, vel immatu-
ris, cum azillis vel sine his, naturæ gratissimus
erit, vt qui plurimùm roboret totum corpus,
præſertim verò hyberno tempore, & in mari-
timo. Quia verò succus vuarum longè est non ſolū
præſtantior, ſed etiam fructu ſuo durabilior, factum eſt me-
ritò, vt liquor hic in vſu præualuerit, quòd ex eodem omnia
commodius ac felicius parari queant.

Porrò vuarum recentium afferuatio ſic fiet: ſi vel in Sac-
charo, idque optimè, coquantur, vel condiantur: vel in melle
optimè depurato. & rectius, ſi non omnino maturæ ſint, ſed
duriusculæ: vel ſi in racemis, aut ſtraminis fasciculis ſuspen-
dantur, ſcilicet in ſalubri ſiccoque aëre, vbi nec humiditate
putrefcere, nec frigore congelari citò queant: denique ſi in
aqua limosam immersæ, & ſic quaſi limo vefite, ſuspendātur.
Huius modi vuarum afferuatio, cùm toto anni tempore ab
ægris expetatur, non poterit non grata eſſe.

III.
Euporifta.
Haufhartnici.

MEdicinae ex iphis vuis facile præſtantissimæ ſunt, quòd
corpora exhausta, æſtuantiaque ſauiter recreant atq;
refrigerant, præſertim conditæ. Tum enim febrentibus, tuſ-
ſientibus, & hec tis magis conducent. At eárum vſum diui-
num atque multiplicem (tanquam vnius, ex tribus optimis
ſimplicibus in natura natis) h̄ic declarare, instituti nostri
ratio vetat: eò quòd vini historia ac laudes ampliſ-
ſimæ ſint, modò non in abuſum, ita ut proh-
dolor fit, transferatur.

VINVM

CELLVLA XVI.

VINUM seu potus meracior pro locupletibus & dominis, ex ijsdem botris præparari solet. Vinum *coquus* vulgo dictum, crassum ac forte, sapidum magis, quam omnibus salubre: nisi forte cum alio contemperetur, ut fiat minus opilatuum, magisque vreticum, sicut est *Ganßfüsser*.

Cæterum vuarum potus verè omniū est saluberrimus, cæteris tamen paribus: nam pro diuersitate cùm atatū, tūm corporum bibentium, tūm vinorum bibendorum, ista plurimū variant: quod noua vina circa primum gradum temperatoria sint: at yetustissima circa tertiu magis exurentia: bihorna verò vel trihornia intermedia. Ad hæc temperanter & tempestiuè bibenti, omnes corporis animique vires vina reficiunt, mœtoremque ac curas fugant: sic & frigidorum morborum medicus præsens est vinum, & quidem naturæ supra omnem agaricam, rhabarbarum, & colocynthida multò charior, scilicet moderatè haustum: aliás enim pro medicina morbos, ceu febres, hydropesque & plura mala præter animi morbos inducit.

Cæterum de vuarū succis medicatis, ceu est claretū. Hippocraticum, & similibus, inferius de potu Saccharato, & mellito plura, sicut & de herbaceis vinis suo quæq;
loco breuiter attingentur.

I.
Potulenta.
Beerwein.

CELLVLA XVII.

Vinacei panes εμφυλιοι.

Expressis in authumno vuis,
seu botrōrū vinaceis panis para-
tur, **E**resterbrodt/Estque vinosi sa-
poris, satians probè, & reficiens æstuantes.
Nec verò est, vt quis impuritatem ex ara-
neis, aut alijs, hīc objicat: Si enim mustū,
quod nondum deferbuit, in quo plus pe-
riculi est, ab omnibus in potū expetitur:
cur expresso iam venenoſo, vinacea in v-
sum panis non adhiberentur? Color verò
potest corrigi cretæ parum immiscendo
aquæ farinaceæ, sapor verò melle: si n
venenositas aliqua metuatur, iuniperi bac-
cæ, vellaūri folia, vel aliquid aliud
alexipharmaci, in casu necessa-
rij viſus horum, ad-
detur.

SIC

I.
Esculenta.
Eresterbrodt

CELLVLA XVII.

SHIC quoque ex hisce, præfertim recentioribus vinaceis, & quæ non omniñò , aut non exactissimè fuerunt expressa, potus, pro plebecula & operarijs non inutilis fiet, si salubris fontana iusta dosi superfundatur. Cito enim sitim sedabit, paraturq; vulgò additis acatijs nostratibus, & pyris vel pomis. Et vocatur ab illis *Lewren*, iuxta rusticum suprà citatum versiculum: Post sūsum saurum, post vinum bibimus laurū. Qui potus necessitatis potius est, quam voluptatis, quod satis parum sapiat, nutritaque, quæ tamen in extrema siti, præfertim à iuuenilibus personis & biliosis, nihil curanda sunt.

Hic pro Euporisto experimento, notetur usus vinaceorum aduersus dolores arthreticos, item hydropses, calculum, de quibus tum alibi, tum in practica Donati ab Altomari.

II.
Potulenta
Excessit
Excesserunt.

III.
Euporista
Haupartina.

CELLVLA XVIII.

Passulati, dactylini, pineati, pistacei panes, Item
olineati φωνικινοι, πισσακινοι, ελαιαινοι.

I.
Esculenta.
Pinenbrodt.
Rosengrodt.
Olienbrodt.

PANIS ex pineis vel pistaceis laudabilis est valde: ut ex palmulis, seu dactylis, itē passulis, optimus erit. Siquidem horum usus naturæ roborandæ & vegetandæ, laudabilis atq; probatus est, non cadens in disputationem. Nam præstantior est, quam is qui ex ficibus, & similibus grossis ac flatulentis materijs. Sic quoque panis ex oliuis maturis temperatè cælitus optimeque nutriens, ventriculo atque appetitui gratissimus est: sed ex immaturis parata esculenta, magis refrigerant atque astringunt, unde fluxilibus & æstuantibus corporibus accommodatoria sunt, de quibus singulis pleniū posthac, & in-

frā cap. 4.

EX

CELLVLA XVIII.

EX talibus nucibus seu nucleis æquè atq; amygdalis, sine multo labore, vtilissimus potus fiet, si non sint obsoleti, semiputres. Malè enim calceatis & frigidis, optimum inter cætera auxilium conferunt. Sic ex dactylis, æq; ac ex caricis pinguibus, brodia ac potus grati coquentur.

Itidem ex vuis passis, item passulis minoribus, item cubebis, optima decocta, potionesq; gratæ, vel seorsim, vel cum additione aliorum simplicium, siue hordei, siue anisi, siue glycyrriza, siue cichorei, seu acetosæ, petroselini, pro personæ vtentis ac indigentis qualitate & conditione.

At verò oleum oliuarum ad quot esculentæ & medicamenta quæso conducibile est? sed de hoc inferiùs capite proprio, nempe de liquoribus.

II.	
Potulenta.	
Pineen-	
milch.	
Datteln	
tranct.	
Rosinwas-	
ser	
Baumöl.	

CELLVLA XIX.

Myrtillini panes, μυρτιλλινοι, χαμαιμεγρινοι.

I.
Esculenta.
Heidelbeer
brodt.

PANIS fieri potest etiam ex bac-
cis myrtillorū nostratium, qui-
bus certè vel solis, nostri paupe-
res & alij se explere solent: satis verò benè
conuenit, præsertim illo, quo proueniūt,
calidore cœlo. Poterunt tamen hi ipsi, &
alij similes fructus, forma electuariorum
coqui & reseruari ad annum usum, ut sic
usque panes & alia esculenta grata hinc to-
to anno fiant. Sunt enim integræ syluæ his
refertæ, & gratis quidem datur omnibus
illa colligentibus.

III.
Euporista.
Haußarken.

Præterquam quod myrtilli nostrates frigida sua exicca-
tione corpora roborant, sicutque famelicis omnibus opt: ser-
uiunt: etiam hanc ægris utilitatem præstant, quod exiccatæ
deuorataæq; dysenterias, cæliacasq; passiones sine impensis
curant. Vnde & à nostris pharmacopæis pro veris myr-
tibaccis substituuntur, quoties infrigidante
stipticitate est opus.

POTVS

CELLVLA XIX.

PO TVS quoque ex horū succorū
vel electuariorū substātia, si quis
velit, sine labore parabit, quois
anni tēpore, dissoluta illa vel in aqua, vel
alio liquore potabili: optimē enim sitim,
etīā maximam sua grata aciditate restin-
guunt.

Cæterū extra rerū caritatē, nostrates
fœminæ & tinctores, & pictores pulcher-
rimū colorem cœruleū cum ærugine hinc
parāt. Qui color cùm debili visui, testante
id quoque Galeno, præ omnibus benefa-
ciat, & post cœruleū viridis, illius laudabi-
lis vsus, hīc prætercundus non erat, vt vel
hoc oculari *euπορισα* mēdicamine homini
quoq; seruiretur.

Nam ad certos vsus natura singula creata ordinauit, si
quis norit vti. Quod si quis nec in victum hominum, nec in
colorationem vestiū conferre velit, is in vtilissimam pecu-
dum saginam transferat. Hic iterum reseruati victus præstan-
tissi. & naturalissi. nōnulla taceo, ne quis illis temere sic
prostitutis abutatur. Pijstamen, dignis & gratis
nequaquam denegabo.

V 2 PANIS

n.
Potulenta
Heidelberg
franc.

II. SVSTENTATIO VITÆ,

CELLVLA XX.

Mororum & fragorum cibi *Διὰ μάζων*.

I.
Esculenta.
Brombeer/
und Maul-
beerbrodt.
Hunbeer vñ
Erdbeer.

PANIS ex omnis generis moris, tam domesticis, quam agrestibus, valde bonus atq; reficiens, maxime in anginis, febribus & epidemialibus fluxionibus, utiliss. & necessarius, sic etiam tam mororu omnium quam fragoru esus, ut gratiss: sic omnibus propè saluberrimi, præsertim biliosis tabidisque, item calculosis, febrietibus, caput dolentibus, epatis inflammationem patientibus, nec non dentium, gingiuæ noxis, item & faciei pustulis ac oculorum phlegmonis, de quorum grato vsu peculiaris libellus conscribi posset, eò quod tum fructus sint suaves & medicati, tum folia radicesq; vulnerariæ optimæ & probatæ, de quibus in maiori exemplari postea,

NVNC

CELLVLA XX.

NVNC verò ex Diamoris, quām saluberrimus potus, sitim quām suauissimè & saluberrimè extinguens, vili precio habebitur, cùm mororum iucci in aqua vel vino dissoluti, potabuntur, maximè in anginis, febribus ardentibus, & taucium, orisq; affectionibus, noxijs ac pericolo plenis. Sic grauidæ illis cum melicrato, item molam metuentes, laudabili experimento frequentiss. vtuntur. Imò & hoc opt. ac probatum ad dentium dolores habemus, quòd radix mori maioris vino optimo incocata & percocata, ne tamen quid effluat, ore colluto, illos dolores sedat & copiosam pituitā elicit. Idem cortex sic coctus aluum soluit, lataisque, vt cū Dioscoride alij consentiunt, ventris tineas ejicit. Nec non contra acenitum antidotus esse celebratur, vt etiā sic aliæ sumptuosis & laboriosis aduersissimisque medicinis haud sit opus.

Itaq; cum gratiarum actione etiam usurpandæ. Sic
aqua fragorum nunquam fatis laudata est
ob vtilitates multiplices.

II.

Potulenta
Moreth/ Zce
Mandreæ.

III.

Euporista.
Haufarengæ.

II. SVSTENTATIO VITÆ,

CELLVLA XXI.

Spineti panes, Item ex spinac eruina,
& vua spina seu crispa.

Διακάνθωμ.

I.
Eculenta.
Closterbeer
vnd Weg-
dornbeer.

ERTE si non panem vel potum ex hisce spinæ albæ, item oxyacanthæ & Berberorum, item ex ribes, baccis, coquere velis, in cibum aliâs trâsferre poteris, quod non tantum salubres sint, verum præter collectionem, nullo sumptu ac labore constent. Præstat autem plura famelicis ac egentibus auxilia & subsidia monstrare, quibus variè citravllum valitudinis discrimin, imò etiam pro medicamento affatim, & vbique frui poterunt, cum omnia spinetis, in campis & sepi- bus plena sint. Sic & carnes à nostratisbus recte & salubriter cù baccis spinæ, crispa scilicet, & alijs omnibus opt: coquuntur. Idq; proficuè pro ijs potissimum, qui à vœgeliç, (senilibus atque exhaustis, bilio squé corporibus familiari, maximè tempore æstiuo,) hoc est prostrato appetitu laborant.

EX

CELLVLA XXI.

X hifce baccis si non potus in vſu eſt, certe ſucci & electuaria etiam à plebeijſ coqui poterunt, cum vel ſine vino, vtiles pro ventre replendo, ſimul & ſoluendo, vel aſtrigendo, pro ut per cocta fuerint, chalybeata, vel non. Sitim ve- ro harum ipinarum liquores & cocturæ pulchrè & ſalubriter fedant, tam fanis, quam ægris. Itaq; ſolæ, vel cum ptiſana aut aquæ hordei aſſumantur.

Sic etiam vtiliſſimum electuarium paratur ex spinæ cerui- na baccis, cum ſaccharo vel zinzipere, pro euacuandis phlegmaticis, item arthriticis, & alijs, inſtar Diacatholicorū, opt: & probatum quoq; auxilium aduersus dyſenterias, item epidemiales, & alios fluxus cruentos & crudos: eſt puluis baccarum oxyacanthæ & ſimiliū. Optimè enim confert, præſertim cum vino chalybeato, vel pontico ſtiptico. Simili- ter harum baccarum omnium vel singularum vſu, cruentas reiectiones non ſolū, verū etiam cæliacos & *xitlapſeu* Malaciam grauidarum curant, potiſſimum spinæ vuæ ſeu cri- ſpæ aſſumptio. Spinæ acutæ verò ſeu *ðgvaðávþæs* vulgò *Hag*, dorn baccæ deuorat tam alii, quam vteri proſluuia ſiſtunt. Radix illita aculeos & ſpicula extrahit. Nuclei pulueriſati & poti cum aqua vretica aliqua, expellunt, vt Doct. Matthiolus cum alijs confeſtatur. Quia verò dyſenteriæ mentio facta eſt, non ignorant pauperes, præſertim etiā in militia, vbi plures hac ſæpè pereunt, quod duo vel tria cochlearia pinguedinis, renūm veruecis calidè pota tale proſluuium perfa- nant, probatiſſ; eſt.

V 4 PANIS

II.
Potulentia
Kloſter beer
Saſt vnd
Latwergen
Itē wegdorn
Latwergen.

III.
Euporifta.
Hauſartneſt.

CELLVLA XXII.

Iuniperini, item Laurini panes.

Δάφνινοι καὶ λαύρινοι.

I.
Esculenta.
Wacholdern
brodt.
Corbeern
brodt.

ANIS ex baccis Lauri, item ex baccis iuniperorum, saluberimus, frigidis hydropicisq; maximè, item in contagio vtilis, arcens putredinem, si mulque multum & citò satians, imò iuniperinis baccis alia quoque esculenta præter panes recte & salubriter condituntur, ceu sunt brassicæ conditæ sale, libistico, & semine carui: quibus si addantur iuniperi, salubrius olus exhibebunt, quo omnes Germani maximè delectatur, vulgo Kappes oder weiss groß köl. Sic carnes domesticæ cum his baccis, & vino vel aceto conditæ, sapidiores, imò instar ferinæ gratiories redduntur.

POTVS

CELLVLA XXII.

PO T V S laudabilis, si non ex lauri baccis, certè ex iuniperorum, à misellis rusticis vulgo paratur, addendo conquassata poma, vel pyra agrestia, item vinacea recentia, aut non penitus expressa. Estq; non ingrati faporis, ac tempore contagij magis laudatus. Cæterum quid celebrius est, vino iuniperino & cereuifia eiusdem, sicuti & laurina? Nam præterquam quod tales potus, vel ex aqua etiam cocti vel crudè parati, per infusionem aut macerationem, hydropicos calculosq; itē hystericos persanant, etiam temporibus contagij, vel appetitus quoq; gratia maximè celebrantur. Cur ergo memoria illorum hic prætereunda? Imò hoc iuniperi nostri lignum, præterquam quod ad suffitus pro aëre corrigondo, in & extra contagia saluberrimè adhibetur, & sic vel Benioinum ac Ambarum adulterinum, & tamen nimis carum superat: etiam xyloaloën santalaq; cariorq; viribus penè æquat, vt nō immērito santalum aut lignū peradysi Germanorū dici possit. Nec dubito quin vel Hebeni ac ligni sancti vices æquiparare valeat, in varijs morbis præsertim in cacheoticis, calculosis, contagiosisq; & similibus. vnde in posterum, Deo benedicente, in vsum laudabiliorem rectè transferetur. Quantum verò vsu tam baccæ, quam folia lauri præbeant, tum in culina, tum Apotheca, præsertim frigidis esculentis, & pituosis habitibus, item hystericis, tam in potionibus, quam suffimigis adhibitæ, & Medicis & mul-tis alijs notum est.

X

SIC

II.

Potulenta.
Corverfranc
Corvern vnd
wa. hholterz
wein.

II. SVSTENTATIO VITÆ.

CELLVLA XXIII.

Sambucini panes, *extivis.*

I.
Esculenta.
Holderbrodt/
oder Holder
Latwerzen.

IC bonum *τυρόφαγη*, pauperculis visitata antidotus est, sambuci & ebuli elecharium, quod paruo panis frusto affixum, vel farinæ commistum, citius famem sedat, estque rusticorū theriaca grata, cacheoticisque atque hydropticis & omnibus sudaturis utilior. Et hi panes ferè omnes, sicuti & plures alij humidiores, longè salubriores, & etiam valentiores, diuturnioresque erunt, si vel percoquantur, vel bis coquantur: quod notandum propter valetudinem firmiorem, & panum quoque asseruationem durabiliorem.

Cæterū flores sambucini, etiam ad caseorum saporem meliorem, imò & ad eorundem correctionem, rectè assumuntur, eò quod visciditatem & frigiditatem eorum ritè corrigan, & quasi medicum suum in sinu secum gerant, quod *τυρόφαγη*, longè sint salubriores.

POTVS

CELLVLA XXIII.

PO T V S ex ijsdem fambuci & ebuli baccis, vel saltem electuaria & syrupi fient, dissolutis in vi-
no, vel aqua stillaticia, vel aqua hordei, vel alijs: vtiles omnibus cachecticis, hydropi-
cis, scabiosis, & frigidis superfluitatibus
redundantibus, præsertim si mane in le-
cto, vel ante vsum balnei sudoriferi pro su-
dore eliciendo, calidè assūmātur. Est enim
vel Theriacæ vicarium. Idem præstat aqua
destillata eiusdem, quæ præsentiss. reme-
dium in curanda hydrope asseritur. Et
hi quidem liquores vel aquæ nunc ex flo-
ribus, nunc ex baccis, nunc ex interme-
dio cortice destillantur, aut ex-
trahuntur quàm fructuo-
sissime.

*II.
Potulenta*

*III.
Euporista.
Dauſtarhæc.*

X 2 PER-

II. SVSTENTATIO VITAE,

CELLVLA XXIII.

Perfici panes περσικοὶ.

7.
Esculenta.
Pferdigrod.

II.
Potentata.

III.
Euporista,
Hausarznei.

ED & perficorum fructuum ferè oblitus eram, quia ex his malis seu pomis, torridis præsertim, panis quoq; fieri potest, vt consueuerunt Bohemi & alij. Exhibit enim panem refrigerantem, conferentem aëstuantibus & calidis, hecticisq;. Sunt autem tūm longè salubiores, quando humidum putredinis mater, torrendo, vel ad solem exiccāndo, absumptū est, pro ut supra in regulis cognouisti.

SIC quoq; et si inusitatū est, potum ex perficis facere, tamen qā fames & sitis multa docent, etiam electuaria ex his pro anno v̄su, cūm ceu fugaces, aliās citissimē euanescāt, percoqui possunt, etiam à plebecula, quā vel post deuorari sic poterunt, vel in fontana dissolui, & pro vino, præsertim in magno calore & siticulosis dispositionibus usurpari &c.

VCLE I verò pesici, vino vel aquæ incocti, dysuria & calculo laborantibus, utilissimi sunt &c. Sicuti & se-cretissimū experimentum λύθοντα βοῶ ex ijsdem cum baccis lauri & iuniperorum, in fimo equino simul putrefactorum quasi, per sublimationem extillatur.

SIC

CELLVLA XXV.

Cucumerini, melonini panes, Κολοκυνθιακοί.

SI C non penitus obliuiscendum cucubitarum, vel cucumber, gurconum, peponum, melonum, ex quibus cibos vel pultes, si qui ijs delectentur, facere poterunt, quibus tamen illud Prophetæ notandum sedulò: Ne mors in olla, id est, Ne colocynthide pro cucurbitis vel gurconibus vescantur.

Est ergo intelligendus hic cibus, de esculentis & comestibiliis cucumber generibus, non de purgatoria colocynthide, aut alijs violentis speciebus: quia & comestibles non omnibus conueniunt, nisi forte Italicum stomachum habentibus, & nobilissima vina superbibentibus.

PO T V S si ex his nullus, certè aquæ destillatæ aut expresæ inde haberi poterunt, in omni æstu, ab extra & intra, usurpandæ pro ysu medico, vt proximè vberius de hisce & alijs agetur.

QVI horum fructuum esu capiuntur, securius illis vtentur, vel saccharo, saleue putredinem ipsorum arcendo: vel pipere, zinzbereue illarum frigiditatem cohercendo: maluasiāmq;, vt fit Venetijs & alibi, aut saltem vinum meracius superbibendo: Alias enim deuorantes de facili in febres incident, sicut ipse non sine vīte discriminē leuiter saltem degustans, expertus sum, dupli quartana inde corrēptus: Ideoque alios fideliter circa horū vsum, meo damno præmonendos censui.

I.
Esculenta
Kürbisspeisen

II.
Potulenta.
Kürbesträcf.
Melonenw./c.

III.
Securior
vīsus.

CELLVLA XXVI.

Xyloceratini panes: ξυλοκερατίνιοι.

I.
Esculenta.
Johansbrod
Brod.

III.
Euporista.
Haußartznei.

II.
Potulenta.
Johansbrod
pfeffer.

EX xyloceratio, seu siliqua, vulgo Johansbrodt/ quæ in Melita quoq; insula nascitur, panem pin- funt, vel sic crudam comedunt, tempore famis, milites Christiani Melitæs. Etsi verò nō æquè omnibus cōferat, tamen pistata, & cum visitata farina permixta, melior erit, & solidioris quoq; nutrimenti: vnde & tabidis eius usus, æquè ac famelicis bonus est.

SIC ex casia, qua domini aliqui crebriùs vescuntur, præsertim per Italiam, cibi potusq; parantur: magis tamen medicati, præsertim apud nos Germanos: videlicet in omni ferè cōstipatione alui, & renū affectibus, & calculo, præsertim cum 3 ſ. Hieræ ad $\frac{2}{3}$. casia, & ſe:anifi 31. Item in sanguinis mū- dificatione, & pectoris vitijs, laudatissima existens.

AT QVE ex hoc sapido fructu potus coqui poterit: Sin minus syrupus de siliqua, itē aqua stillatitiae de silique parabuntur. præstantissimæ omnibus tabidis, tuſicu loſis, hec̄ticis, & phthisicis, quemadmodum in ta- libus probatum hoc ſerapium, imò probatis: habemus.

SIC

CELLVLA XXVII.

Fungini panes, Mungitorum.

SIC ex salubrioribus fungis rustici & alijs pauperes cibos parare possunt, & panibus augendis vtiliter miscere scil. exiccatos, & in pollinē tritos. Cūm enim omnes syluae & syluarū claustra his referta sint, citius verò transeant, cur nō per exiccationē salubriores redditii in pauperum vsum transserentur, cum apitij, vel in delicijs eos habeant? Cæterū cautissimè colligendi sunt: quod illi qui mistam habent qualitatem, & putredini vicini existunt: quales sunt muscarum fungi, & similes, venenosī sunt & strangulantes. Itaq; parciūs assumendi, & non nisi benè præparati.

Cæterū ad omne tale periculum præcauendū: Itemq; vt omni anni tempore edules fungi habeantur: affirmat Medici & Philosophi, sicut & Dominus Matthiolus, ex nigrae ac albae populi cortice paulatim inciso, & fulcis stercoratis obtuso tales enasci. Sic alba populus humotenus secta, & aqua calida, quæ fermentum exceptit, persusa, quadridui spacio fungos esui gratissimos profert. Quod tām in vsum necessariū ad famem, nempē in syluis & solitudinibus, bellorum atque exiliorum tempore explendam, adjicio, ne vnquam cuiquā quid deesse videatur: quām in gratiā apitiorum qui hoc ferculo peculiariter delestantur. Memini enim ipsam illustriss.

Dominam nostram Agnem, Electorisam Saxonie,
Dresdæ & Coburgi sua manu fungos deliciissimè præparare solitam.

I.

Esulente.
Mürchen.
Reiften.
Schwem.
Pfifferling.

II. SVSTENTATIO VITAE,

II.
Liquores
Funginei.

POTVS ex his vsitatus nullus est, quod nunc sciam, sed optima & sapida fercula ex mundatis, & selectis, expressis probè aquosis superfluitatibus: deinde concisis, & cum pipere & butyro coctis: vel in sartagine cum horū aspersione totis, parantur. Attamen aquæ stillaticæ suauiter refrigerantes, hinc extrahi poterunt, ad varios mortalium usus.

SUNT QVE hi ex fructibus, panes, potus, & medicamina domesticaprecipua, utilia & bona ad laudem Dei, usumq; creaturarum eius, qui ipse aequè ac in prima sustentatione radum est, in triginta, & iterum triginta distincti, substantia & qualitatibus diversi exhiberi possunt. Restant tamen mihi adhuc circiter triginta ex huic penuarie cellulis reservati panes.

III. PENVARIVM,
E S T Q V E D E
GENERIBVS PANIS, POTVS,
ET MEDICINARVM, QVAE EX RA-
dicibus, herbis, aromatibus, & stipitibus
conficiuntur.

Hæc ex ~~quæ~~ quoque oriuntur, quæ
 ideò hoc modo in plura distinxí mem-
 bra, vt inexplicabiles thesauri Dei, in na-
 tura non satis eruta & perscrutata, cœcu-
 tientibus mortalibus magis, in speculo
 quasi exhibita, in vsum & admira-
 tionem maiorem deue-
 nirent.

X PANIS

CELLVLA I.

Aromatici panes, *ἀρωματικοί*.

I.
Esculenta.
Wurzbrodt.
Pfeffertuchē.

PANIS aromatizatus, vt ex zinzibere & pipere, vel cinamomo, preciosior quidem, sed non semper neque ubiuis locorum haberi potest. Nam aromata sèpè sunt in tolerabili precio, & certè pluribus locis vilius haberi, in nonnullis etiam educari possunt. Ad hæc, unus bolus panis aromatizati, non satiat tantum, sed etiam roborat, plus quidem quam tres vel quatuor bucellæ panis vulgaris. Potissimum verò panes aromatizati, frigido tempore, frigidis corporibus; vt senilibus & cacheeticis, item prelio nauali, plurimum valent. Nec enim hæc penuaria vni loco mundi tantum præscripta aut ordinata sunt. Ad hæc hi panes aromatizati quoq; vini usum (cum sèpè haberi nequeat, vt in bellis, in mari, & itineribus) supplerent salubriter, idque minori precio. Caritatem autem aromatum, nostratia simplicia calidiora facile supplebunt, vt est lepidum, garioiphylata, thymus, hysopus, absynthium, ruta, maierana, mentha, spicæ, ozymum, & similia ēuodū simplicia &c.

HIC

CELLVLA I.

HIC exoritur sylua, vel potius nouum vinetum variorū potuum medicatorum, tam pro ægris quam pro sanis, maximè ditioribus, ut sunt clareta, potus Hippocratici: quæ vina ne cui calidiora sint, vel fontana etiam, vel hordeo, passulis, aut feminibus frigidis, alterari ritè possunt.

Sed de his & alijs simplicibus maxima volumina scribi possent, videlicet de omnium simplicium salubri vsu, consensuq; super his Medicorum celebriorum: quæ iam diu à D. Gesnero, & alijs cepta, auidè expectamus, ne hunc utilissimum & necessariū laborem sufficere cogantur alijs.

Y 2 INTER

II.
Potulentas
Gewürzte
wein.
Claret.

III. SVSTENTATIO VITAE,

CELLVLA II.

Saliti panes, ἄλιγη.

I.
Esculentia.
Gesalzbrod.

NTER aromata sanè facilè principem locum sibi vendicat id, quo nostra dilecta patria Germania, nationum reliquarū celeberrima, nunc Dei liberalitate abundat, nempe sal, omnium aromatum vsu nobilissimum: quem Homerus diuinū ob id vocat, & Plato amicum Deo, quod Plinio teste, etiam sacrificia sine hoc Deo ingrata fuerint, & sale conspersa ceu immortalia, à corruptione vindicentur. Vnde sacra scriptura singulare præconiū huic aromati tribuit: Si sal infatuus fuerit, qua re condietur: &c.

III.
Euporista.
Haufbarsch.

Et verissimum est, corpora dulcibus ac non salitis pasta, non posse vegeta, valida atq; à putredinosa internecione libera esse, quod optimè notandum. Sic sal quoq; fœcunditati ac specierū propagationi seruit, vnde Venerem ipsam ἄλιγην, id est, ex sale & mari ortam, dicūt Poëta. Sic Aegyptij suos canes ad coitum frigidos, falsamentis extimulabant. Hinc Aegyptij sacerdotes à sale propter tentiginem istinc excitatam, abstinuerunt, vt Plutarchus habet. Et etiam hinc, quod fœminæ falsamentariæ & salinariæ luxuriosæ magis & fœcundiores: vnde nostræ à mola vterisibi metuentes, quotidie vescuntur sale, & pane cum folio scharlachia vel saluix agraria.

ἄλιγη

CELLVLA II.

Aug seu amurca maximi usus est in domesticis condituri, tam butyri, quam olyuarum, capparorum & omnium ferè esculentorum, item in mundandis vasis. At Medici etiam in dysenterijs, ihsiaſi, alijsque malis abſtergendiſ visupat. De quorū mdifferentijs, partibus, vtilitatibusque multiplicibus, vide Plinium, item Matthiol. in Dioscor. libro 5. capitibus quatuor.

HIVS aromatis, salis nimirūm usu, cum præ reliquis omnibus, carere animantia neutiquam possint, & tamē hoc 73. minoris numeri, anno magna, ac fermè inaudita caritas inualeſcat, vt unus modius decuplo carior solito, nempe 30. & 40. fl. vix coēmatur: eius succedanum conueniens quoque in dagandum fuit, ne vel huius penuria intereāt animata. Vnde verò in tali penuria, citissimè magna copia salis & quidem saluberrimi, haberi possit, fideliter bonis detegi proximè poterit: quò Creatoris mirabilis ex huiusmodi inuentione prouidētia cognosci suspiciq; & amplissima eiusdē in suos liberalitas celebrari posſit: nec non pro illarū artium ſecretarū donis, adhuc reſeruatis, æternæ ipſi gratiæ agantur.

Denique ipſius ſalſuginis laudes uſusque infiniti in arthreſticiſ, vt podagra, & cacochymicis ac hydropicis curandi integrum librum complerunt, ex quibus præcipua proximè.

Y 3 HIC

II.
Potulenta.
Salzwasser.

III. SVSTENTATIO VITÆ,

CELLVLA III.

Radicei panes, ἐπίκαιοι, εἰκόνων ἀργοῖ.

I.
Esculenta.
Wurtz
brodt.

IC ad nouos agros quasi excurrimus: nam pa-
nis radicularum, naponum, siferum, pastinaca-
rum, &c. utilis & corporibus valde conueniens
est. Sic pro pauperculis etiam raparum: item
ex petroselino, ex armoracia, raphano, cæpis.
Cur enim tales cibi non conferrent? Cùm vel ad facilimas
sternutationes ἀνακράτω citandas certò polleant. Taceo
quòd pectus aluumq; non solùm molliant, sed & concoctio-
nem iuuare vulgata fama credantur. Cæparum verò vel cru-
dum esum, milites famelici apprimè norūt, absque omni co-
atura ac fermento illas vorantes: nec enim talibus semiferis
obesse possunt, quòd præcordia iuuent simul & hypochondria: sic vt instar bombardarum strepitum & crepitum edere
valeant. Cæterùm panem raparum, scilicet ex rapis torridis
primùm, & postea coctis domi meæ, pistum, bonum depre-
hendi: Imò iam in Silesijs, atque alibi eundem faciunt. Quæ
panis confectio, cùm in publicis etiam concionibus subditis
sit proposita, quid obstat nostris, quòd minùs in penuria illas
farinæ addant? Sed & ex harum similibus, alijsq; que dictis ma-
teriebus idem fieri potest.

Eundem quoque panem ex vna parte frumenti, & altera
raparū parari in Suevia iam elapso anno 1572. ex fide dignis,
itemq; tabellionibus certò comperi: Naturam enim vietū
sibi querere necessitas cogit: Salubrior tamen is panis est si
cimino condiatur, vel anisi caruine seminibus

Porro in America panem vfitatissimum & sapidum pa-
rant ex radice mayzi, insipida quasi, pulchramq; farinam
præbente: itaq; inquire. Sic nostrates ex rapunculis fa-
cient, item ex iride, acoro nostrate, quibus sta-
gna & prata referta habentur.

D. Ioz. Kelli-
ner, consil.
Königstei-
nenfis.

POTVS

CELLVLA III.

PO TVS verò etiam ex his utiles & idonei parantur. Quid enim præstantius etiam in tussi violenta, quam brodium raparum cum saccharo, siue sale coctarum? quod & Imperatoria M. prædicavit. Quid verò visitatius cæparum offa, vel iuscule cum cæpis cocto, ut apud nos pro' ientaculo sarpatur, etiam pro crapulosis manè & serò? Et sic de alijs simplicibus item ut ex rad:Helenij, pro pectoralibus & reñibus affectibus. Ex china & salsa parilla pro arthriticis, podagrīcīs, cachecticisque & catarrhofis. Sic etiam de alijs simplicibus omnibus, varij potus, cibique, tam fluidi quam solidi, utilissimi, pro sanis, ægris, & neutraliter dispositis, semper præparabuntur. Sic tamen, ut illa minus salubria, ceu flatulenta aut frigidiora, suos adsciscant comites, veluti rapæ & cæpæ cimimum, vel semen carui, vel galangam. Alliata verò, contra venena, item aduersus cachexiam & pro frigidis fo- cijs valent, ut hoc Iudæi & alijs impuri apprimè nouerūt.

De quibus simplicibus, quemadmodum dixi ali-

quoties, volumen hic conscribi

posset.

Y 4

SIC

II.

Potulenta
Rübenbrü.
Wurzeln
fränkē.
Zwibelj ge-
fränkē.

III. SVSTENTATIO VITAE,

CELLVLA III.

Ethic est panis unus ex reseruatis: fidelibus gratis non celandus.

CELLVLA V.

Acorati, gladiolati, arundinei & alijs panes.

I.
Esculenta.
Schwartzel,
lenbrodt.

SIC saluber panis parabitur ex radicibus acori, tam vulgaris quam veri, ite gladioli, & arundinum. Ex quibus non nulli etiam diaconum, eleuctuarium stomachicum, parari volunt. Sic ex Iride traque sapidiorem & calidiorem quis fecerit, citiusque tariantem. Sic ex ipsis stagnis arundinetis pulchrum & album panem, non male nutrientem in necessitate quis sine maioribus impensis faciliter parabit, rem Dei gratia, nunc primum peruestigata, cum pluribus alijs. Sic quoque Aegyptij suam nobilem arundinem, papyri radices nimurum, ut quae alimentum in se habeant, teste Dioscoride, Plinio & Matthiolo, crudas coctas, in cibum assumperunt: sicut etiam in plures alios usus domesticos, ceu scriptiones, vela, naues: pro qua nos nostris arundinetis, nostroque calamo odorato, acoro scilicet, recte & vilius utemur, cum gratarum actione. De papyri vero dignitate & usu vario, vide librum nouum Guilandini, item Plinium.

III.
Euporista.
Haußartnei.

NEC vero hic prætereundum, quod in omnibus Chronicis δυσλύτοις seu diuturnis morbis, gratius ac salubrius est, in quotidiano usu, aliquod a morbis præseruans, vel illos curans assumere: quam molestissimis ac natura aduersissimis medicinis, corporis vires affligere potius (vt aliqui nunc suis largissimis & crudissimis decoctis assueuerent) quam iuuare aut curare. Sic in podagra & alijs arthriticis dispositionibus, infusio, decoctum, vel ἐκχύλωμα ex salsa parilla,

CE LLVLA V.

DO T V S verò etiā ex his saluberrimi et si medi-
cati parabuntur, vt ex auro pro stomachicis &
nephriticis, ac colicis: ex iride pro hydropicis,
asthmaticis. Et vt fideliter etiam egenis ægris
hic seruiatur, poterunt commodissimè ex taliū
medicatorum panum ac potuum vſu, seipſos sine sumptu cu-
rare. Sic decocto ſuæ papyri Aegyptij præſertim Nilani, pro
potu & medicinis vtuntur: non fecus atque Tartari alijq; po-
puli betularum aquā ex perforato caudice, pro potu & phar-
macis felicissimè vſurpant, de qua infrà ſuo loco plura. Sic
ex radice storzoneræ, quæ planta Tragopogono persimilis
eft, vel coctura, vel exiccatis radicibus, piftura, panis faluberri-
mus, parabitur, haſtenus inauditus, de quibus poſthac plura.

Ex radic. chinæ: in paralysi, bethonica, pæonia, ut iliffi-
mè alij farinæ ſubigetur. In maligna ſcabie, fluxionibus, lue
Hispanica, ex decocto ligni ſancti: in calculo, ex Eryngij radi-
ce. Sic ex storzoneræ radic. cocta, condita vel molita, cibi po-
tusq; medicati ſaluberrimè parabūtur, tūm pro antidoto pe-
ftis, venenorūq; tūm pro cephalicis, comitialibus, & cardia-
cis: item pro melancholicis exhilarādis, & ſuauiter nutriendis
omnibus ſiccis hac dulci planta, de qua vide Medicos, & do-
&tiſſ. D. Matthiolum.

Et ex hac noſtra, vt ſic vocem ἀγηποῖαμενίχνια, occaſio-
nem nouæ medicinæ, quæ diæta præſeruante ſimul & curāte
perficitur, ſumere viſum fuit: vt quæ naturæ longè ſit gratiōr,
nec non falubris magis. De qua, Deo dante, breui plura.

Sic ex maziacan radice noſtra noua, decocta, infuſa velex-
tracta medicinæ ſolutiua, maximè verò hydragogæ, parabun-
tur: ſicut ex ſucco recentis iridis in hydrope præſentiflum
medicamentum. Dei gratia, ſapè parauimus: quemadmodū
etiā ex extracto rhabarbari epaticos, Hellebori verò, ſenæq;;
ſpleneticos morbos curamus, de quibus alibi pleniūs.

Z POTVS

II.
Potulenta

III. SVSTENTATIO VITÆ,

CELLVLA VI.

Herbacei panes, *Cotarivoi.*

I.
Esculenta.
Kräuterbrot.

II.
Euphorista.
Hausbacknei.

SIC panis herbaceus, est medicatus magis, ut ex cichorijs, ex acetosis, ex scabiosis, ex betis, seu blitis, ex brasicis, ex buglossis, ex lactucis, & similibus *τολυχησις* simplicibus, quibus etiam vel crudis seorsim vesci coguntur famelici, & temporibus sanè contagiosorum morborum magis valebunt. Inter cæteras autem herbas, grambæ seu brasicæ, sacra habitæ sunt à priscis. Sicuti enim cocta, optima est, & inter alia contra ebrietatem celebris: Sic recocita naturam penè exuit. Itaque etiam viuum rerum usus rectus, & præparatio, permultum valet. Sic ex malua possunt fieri pulmenta, electuaria, panes præsertim cum prunis, pro fccioribus scilicet corporibus & constipatis, vnde Hesiodus: *Noa nouerunt stulti, quantum commodi sit, in malua, & asphodelo.* Οὐαστοῦ, ὅσορ ἐφ μαλάχην καὶ ἀρφοδελωμέγ' ὄνειρα. Sic ex mentha, maiorona, optimus & saluberrimus panis medicatus fiet, pro stomachicis, & item hysterics. Sic etiam in Aegypto pastores ex lotometra, id est, loto sata, panes saluberrimos, aqua vel lacte subacto, simili milij seminis farinæ parare, quique hisce vescuntur, nullis intestinorum torminibus, nulla dysenteria nec tenesmo, aut similibus vreticis symptomatis affligi legimus. Ergo & nobis absurdum non erit, ex herbis panem pinsere, præsertim medicatum, agrisque & sanis saluberrimum, in quem locum hoc anno, fortitudine incidens, in mea proposita στιχοτεχνίᾳ animosius pergendum esse censui &c.

POTVS

CELLVLA VI.

PO T V S verò, imò vstatissima & necessaria decocta, potionēsque medicatæ, & aliæ, ex herbis, acalejs simplicibus parantur, sicut in Polonia & Lituania potum sibi familiarissimū, ex brancæ vrsinæ herba, & paucō fermento quasi cereuisiam parant. Sic ex succis herbarum seu florū, vt violarū, roſarumq; præcipui syrupi fiunt, qui fontana misti, zulapia gratissima, seu iulepa exhibēt, vili sanè precio: quòd ex vnicā ferapij vel sucī illorū tribus cochlearibus, duæ vel tres mensuræ suauiter pro siti restinguenda præparari queant, sic vtiliùs ex syrupo cicherij endiuię, petrofelinij, pro viscerum referatione, &c.

II.
Potulenta

Z Z SIC

III. SVSTENTATIO VITÆ,

CELLVLA VII.

Frondei panes, φύλλιναι ἄρτοι.

I.
Esculenta.
Wetter oder
Laubbrot.

PLANIS ex salubriorum arborum folijs, maxime verò pyrorum, pomorum dulcium, vitis viniferae, aut etiam in insperata fame, ex fagorum & quercuum folijs, succulentis vel torridis, in pollinem contritis, vel pistrino molitis, confici potest. Nec verò tam aliena prorsus sunt ab vsu hominum, cum sæpè numerò vel utilia medicamenta, etiam à morbidis assumenda, ex hisce & similibus parari sit necesse. Vnde in maiorum nostrorum memoria habetur, ante hac tempora etiam in fame homines teneriora quercuum folia percoxisse, & deuorasse, vt in finibus Hassia: imò hoc mense in confinibus palatinatus, yffm Odenwaldt/pauperculi pueri gemmis, & immaturis fructibus arborum sylvestrium, sese à fame mortali salvarent, sed an ex morbis illam diætam subsequuntur, satis incertum est.

Liquores

CELLVLA VII.

Iliquores seu potus ex ijsdem ritè parabuntur, si vel destillatione, vel decoctione, aquæ, aut vina, cereuisiaue his imbuantur, ad certos hominum usus medicos, pro exigentia usurpantium, & correspondentia ipsorum simplicium, ut pampinorum astringentium & refrigerantium, in dysenterijs, & alijs fluxibus biliosis. Sic præstantiss, sunt lauri folia, omnem impurum & suspectū potum corrigentia: imò quasi antidota, vnde etiam haud imprudenter anguillarum satis per se salubrium assaturæ affiguntur. At omnes syluæ, campi, hortique hic examinandi, & ad nostrum institutum trahendi essent.

Itaque &c.

Z 3 SIC

Liquores ex
frondibus
franc.

III.
Euporista.
Hauskarnei.

CELLVLA VIII.

Fœnati panes, x̄ḡt̄.vii.

I.
Esculenta.
Hewspeis/
oder von ge-
fräutig.

SIC ex fœno, cordo, & herbis ex-
iccatis, coctis, nuper miselli rusti-
ci suos famelicos liberos aluerūt.
Sicuti etiā Hierosolymis factum, à Iose-
pho scribitur: vt non sit absurdum, aut pe-
nitūs inauditum, talium pœnarum Dei
mentionem saltem facere, pro excitando
in Dominum timore. Potest verò rectius
fœnū salubrius in tām ineuitabili necessi-
tate pistrino moli, & cum farina laudabi-
liore vſitata commisceri, ne tām sit abo-
minabile naturæ hominum, minorique
precio, sine scilicet butyro, sic vſurpari
queat, quod malum paternè mi-
tiges, aut auferes ô cœli ter-
ræq; Creator,

POTVS

CELLVLA VIII.

PO TVS seu brodia, ex his, bobus, quibus quoq; carere nequimus, potius quam hominibus conserunt, quod ditissimus Deus nobis præstatoria, ceu creaturæ præstantiori, similesq; labris lactucas, prudentissimè adordinauit. Nec verò absurdū in hoc œconomico statu videatur, etiam iumentorum victus necessariā mentionem fieri, eò quòd hisce ipsis, ceu quæ lac, butyrum, caseos, & carnem præbeant, æquè ac pane potuque carere homines nequeant.

Suprà tactum est, quòd volumen de hisce & alijs culinarijs, integrum ritè consignari possit, quod breui quoque locupletiùs addemus.

Atque

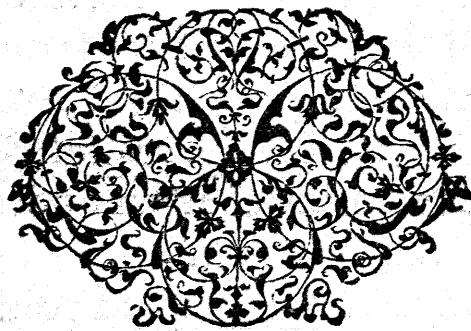
II.
Potulenta.
Rüpfiden/
oder suppen.

III.
Euporista.
Haußartung.

III. SVSTENTATIO VITÆ.

AT Q V E hi fuerunt precipui vietūs, tertij tertiae sustentatio-
nis promptuarij nunc hic notandi & ignariis hominibus pro-
ponendi, ad celebrationem Dei creatoris aeterni beneficentissimi, &
ad nostram aetorūmq; vita conseruationem, quos si pro rerum abun-
dantia, simpliciumq; salubriter assumptibilium numero extenderet
voluissim, cui libet nobili plantæ pecularis panis, potusq; potuisset at-
tribui, ut sic in plures centenas hoc tertium promptuarium cel-
lulas excreuisset, qua à doctis & industrijs per se ex-
tendi atque accommodari po-
terunt.

III. PE.

III. PENVARIVM,
D E V I C T V S A-
L V B R I E T V T I L I , N E M P E P A-
N E , P O T V , E T M E D I C A M E N T I S D O-
m e s t i c a l i b u s , e x f u c c i s , l i q u o r i b u s , v i n i s , & h e s-
a g n a t i s s i m p l i c i b u s .

Vbi & tractatus de aquarum delectu,
 vsu salubriore, & corruptarum emenda-
 tione, vt in frā distinctione sexta. Et hæc ad
 Georgica præsertim *q u a r t u s t u k à* pertinent,
 ac ob expeditiorem usum, sic sunt
 subdistincta.

CELLVLA I.

De panibus vinosis.

I.
Esculenta
Weinbrodt.

PCANIS vinosus, seu ex vino fieri potest, videlicet vna vel pluribus mensuris farinæ pinsendæ admixtis, prout intētio est panem calidiorem, ac firmiorem parare. Et profectò talis panis vicem vini (præsertim quādo adest vni penuria, vt sāpē est pluribus quidem locis, maximè verò Septentrionalibus) comodissimè ac salubriter supplere poterit, adeò vt vna atq; altera mensura vini meracioris, quæ sāpissimè vno prādio exhaustur à paucis, totam massam pluribus hominibus cibandis, per integrum septimanam, subministrare feliciter possit: faciliùs ac viliùs etiam, quām panes aromatici.

Porrò quæ ad vina, vitesque pertinent, plura legē in Corollar. capite proprio.

VINI

CELLVLA I.

VINI potus, inaudita hac eius caritate, suppleri poterit salubriter, vilique precio, huius vinosi panis, & similium, ut aromaticorum vsu, ne corpora vinis affueta, ex eius parentia valetudini aduersae expositi in morbos incident.

Cæterum vinorum accidentia sic corrigantur: Origanū austera vina sapidiora facere, Aristoteles certò affirmat. In odore corruptum, herbaclarea seu scarlacha, orminio simili, restituitur. Sed plura infrà in Corollario in situ digna pro felici œconomia.

Ex vinis tot medicinæ, præsertim confortantes, parantur quotidie, ut hic omnes recenserit nequeat: omnibus enim frigidis & exhaustis optimè conferunt: Taceo celeberrimum vini Spicitum, aliaque ex eodem extracta nobilissima, pro aquis vitæ etiam substituenda, &c.

II.
Potulentas

Vinorum
morbis.

III.
Euperista.
Hausfartung.

III. SVSTENTATIO VITÆ,

CELLVLA II.

Panes Acetati.

I.
Eculenta
Essigbrodt.

SIC quoq; ex acetis omnibus panes facilimè & vtiliter parari poterunt, exiccantes, & refrigerantes vtcunq; vbi duo triaue aceti cochlearia totā propè massam grato sapore, odo-req; imbuere valent. Sic pinsi possunt ex aceto rosato, panes rosati, sicq; de alijs, vt vel voluptas vel necessitas id suadebunt, sanis ægrisq; his gratificādo ac seruiendo.

III.
Euporista.
Dauifartnei.

Vbi verò vſitatum fuit vnquam, tam gratos suauesque pinsere panes, & quidem precio adeo vili? qui profecto tam salubres sunt, præsertim in febribus ardentibus, in dysenterijs & alijs alui profluijs, vt medicinam simul præstent, corporaque exhausta vel morbis vel fame suauiter reficiant.

Alias infinitas aceti vtilitates hic recensere nec tempus, nec pagina admittit &c. Quare proximè.

EX

CELLVLA II.

X paucis acetii guttis, totum poculum, pro arbitrio, placitoque alterari atq; utiliter imbui poterit, pro ægris, sanisq; volentibus, & à dulci potu abhorrentibus. Nam sic & aquas hordei, vi-

numque dulcius ac impurius, sicuti sunt musta,

non solum sapidiora faciet acetii parū, sed & salubriora, quod fœculentiam turbidorum potuum, itemque viscidorum ritè emendet.

Denique cum acetii maximus sit, in culinis & pharmacopolijs vsus majorque etiam sèpè illorum caritas, imò & penuria: facile & citò ex quo quis vino parari potest, si vel in Sole vinum ponatur, vel retrò fornacem, vel in fimo sepultum, aut fœno feruente, parū fermenti iniicendo, vel amaris amygdalis, vel chalybe candente, vel si ab acerba fœmina, imò ab œconomica bona præparetur. Sicuti autem ex syn-

cerissimis amicis exacerbaris atq; offensis, irreconcilia-

biles ferè hostes fiunt: sic ex optimis vinis, præser-

tim degenerantibus & corruptis, acetum

præstantissimum paratur.

II.
Potulentia.
Effig.

Aceti confi-
ciendi modi.

CELLVLA III.

De cereuisiaceis panibus.

I.
Esculenta.
Bier vnde
Couentbrot.

III.
Euporista.
Haupzartknecht.

PANIS cereuisiaceus similiter fieri potest, ex cereuisia, bona quidem, pro ditioribus nutriendis, præsertim macilentis atque exhaustis, quod pleniū nutriat: Tenui verò aus Nachbi:r oder Couent/pro pauperibus: & vnum certè frustum talis panis plus quoque cibabit, quam duo panis communis. Nam saginat probè:quod Belgæ, & alij quoque apitij apprimè nouerunt, qui capones suos, pane cereuisiæ misto, præpingues reddunt, ex quo etiam tempore. Et sancè optimè conferunt tales cibi, quod illorum hominum corpora vasta & præpingua in locis cereuisarijs facile demōstrant: vnde hi cibi, neutquam fastidiendi, præser-tim ab infirmis ac tabidis hominibus.

DE

CELLVLA III.

DE vſitatiore (post laudabile vinum) potu, nempe cereuſia ſuprā in farre, hordeo, & tritico, di-ctum eſt pleniūs, itemque ibidem in peculiari tractatu breuiſimè addito, ex vſu multiplici cereuſiarum, & ſimplicium coctorum potuum, quæ videre licet ſuprā loco iam citato, ne hīc cum tādio ea-dem repetantur.

Porrò etiam alia eſculenta, famem ſitimq; compescen-tia ſimul: nec non malē habentes, ceu in febribus, & ſiti into-lerabili curantia, ex hiſce & cognatis potulentis citō & facili ſumptu parabuntur, ſcilicet in tritis micis in poculum cereuſiæ meracioris, vulgo *Wirtfubel* nostri vocant, quæ cibum potum & medicinam ſimul p̄fstat: ſed longè firmius nutri-mentum ac medicamentum exhibet talis cum vino & pane in tritio ſeu mixtio. Ein *Weinfubel*: vbi vnuſ d̄i panis in vni-co poculo vini, magis reficit & nutrit, quam ferè cantha-rus cereuſiæ cum pane toto: quod in bello etiā optimè locū habebit, eō quōd plus roboret militem, & non tamen ine-briet: ſic quoque in fame. Quantum verò quæſo hoc paſto comparci poterit? p̄terquam quōd sobria validaq; pauca doſi exhibeat corpora, in operarijs mili-teque penitus requiſita.

II.
Potulenta.
Wirt Couēt.

Nota Ca-ſtrenſia.

CELLVLA IIII.

De mellitis panibus μέλινοι.

I.

*Esculenta.
Honigbrodt.
Königkuchen.
Eetkuchen.*

*Nota Ca-
strenia.*

Ellitus fit etiam panis : qui etsi in delicis est, ceu carior & inusitator apud plebeculam, id quod faciunt aromata magnò constantia: Tamen, cum Dei gratia, vel rusticapiastra soueāt, & sic melle pluribus, præsertim septentrionalibus, & orientalibus locis, imò & nostris terris abundant: quid prohibet etiam ex hoc panes pinsi, sine aromatis quidem, quo minoris constent. Potest verò ex vna mensura tota massa imbui, grato nō solùm sapore, sed etiā saluberrimo: pluribus malè affectis, vt sunt pulmoniaci, asthmatici, tuisientes, frigidiq; omnes. Ethūc panem nouerūt rusticī Speshartenses, omnibus apothecis præferendū, quoties malè habent, super bibentes maluasias suā, vini sublimati scilicet, haustum, sicq; similes labra habent lactucas. In bellis etiam solent profutura penuria assumere panem mellitum bis coctum, multum cibātem, præsertim hyeme & in mari. Sicut in Galliam iturus fecit D. D. de Schönberg per patruum Egenolphum &c. Item ego səpiùs ab illustri & generosa domina mea Königsteinen- si cognoui expertum, quando fractos ac con- tritos illos panes mellitos refinxit, & pulchrè recoxit, in solidius nutrimentum.

EX

CELLVLA IIII.

PO TVS verò ex melle an non præstantissimus ac pluribus Germaniæ locis, maximè Septentrionalibus receptus, videlicet methum? item aqua mulsa, hydromel, oxymel: potus tenui sumptu sane saluberrimi, qui vbiuis terrarum citò coqui possunt recentes: vt homines hisce, item cereuisijs potati, non tantùm probè nutritur, vt vel vino penitus carere queant, sed & largissimè his vtentes, cibentur simul atq; pingueſcant. De cuius liquoris, mellis scilicet eiusq; potu, viſuq; multiplici totus liber conscribi posset, (sicuti etiam de ſequentijs, melle aëreo, item de ſaccharo) ſed breuiter, præcipueq; neceſſaria h̄c, ne quid defit, pauperi ſimul & diuiti extra loca vinifera degenti, propter vires, viſuq; ſaluberri- mos adiucere libuit: eò quòd priſci ſapientes illo potu ſaluberri mē viſi ſint. Inter quos Pollio Romulus fuit, qui cum cē- teſimum ætatis annum excedens ab Auguſto interrogatus fuſſlet, qua arte acratione illum animi, corporisq; vigorem conſeruasſet, respondiſſe à Plinio fertur: intus mulſo, foris oleo, certè nobis prætereunditam ſalutares potus non ſunt. Quemadmodum autem cereuifiarum plures ſunt differētiæ, ſic quoq; mulſarum ac mulſorum, quod mulſa ſit Hydromel seu melicratum, ſeu medo, potus ex aqua & melle, certa doſi ſeu proportione coctus, ſine vel cum exiguo lupulo, aut fermento inſperſo, durabilitatis cauſa: Qui potus locum tenens ſeu vicarius eſt, ipſius Bachii ſeu vini deficientis, magis in locis non viniferis, at melliſteris viſitatus. Mulſum verò eſt ēivō- uel, id eſt, ex vino & melle paratus potus.

Cæterū mulſæ ſeu melicrata, vel ſunt ſimplicia, id eſt, cum ſolo melle decocta: vel composita ex aromatibus, potiſ- ſimū cinomo, croco, & galanga, aut herbis additis: idq;

Bb pro

II.
Potulenta
Meth/item
Honigrānc
Tractatus de
Medone, ſeu
Metho &
Mulſis.

III. SVSTENTATIO VITÆ,

Hippocratici
potus.

Nota par-
moni. œco-
nomica.

Diagnosticæ
Medorum:

I*I*.
Euporista.
Hauskarke.

pro arbitrio, pro palato, aut etiam necessitate personarum vtentium, tam sanarum, quam ægrarum, & vocantur vulgo hippocratica pocula. Possunt autem ex vna mensura mellis, sex vel septem grossis constante, nouem vel decem mensuræ aquæ, in aheno ad lendum ignem, probè despumando ac defœcando, decoctæ, pro potu pauperum & aliorum, sufficienter dulcerati & contéperari: cum decem vini mensuræ, aliâs in potum necessariæ, vix uno thalero comparari possint. Ergo hoc salubripotu, vini succedaneo conuenienti, semper tres quadrantes thaleri comparci poterunt, hoc est, vbi potus 3. co. florenis emptus requireretur, hic centum vix opus esset. Qua ratione quanta quæso summa, per vnicam regionem, hoc solo potu naturali comparci potest? Quare hanc apud nostrates nouam victus rationem, frugalem simul & salubrem, in usum transferre, prudentis sanè œconomi erit officium.

Porrò nec hoc potu, sicuti nec vino, nec cereuisia, intemperanter, & incircumspectè vtendum. Abusus siquidem etiam rei optimæ, pro nutrimento corpus conseruante, morbos mortemq; præmaturam attrahit, iuxta illud tristissimum: Si res immodica est, mel quoque bili's erit. Itaque in rerum bonarum vsu, & non in abusu homini pio confundum, si Deo Creatori, sibi ipsi ac proximo utiliter viuere, & tandem pro voluntate diuina piè mori velit. Est ergo mulsa, vinum arte factum, sicut & Plinius lib. 14. cap. 17. ait: Fieri vinum ex aqua & melle, adeò, ut quidam Nectar Deorum, per hoc intelligent. Huius verò salubritas æquè ac vini, cereuisiæque, ex colore, odore & sapore laudabili ac Naturæ grato indicatur: quod propterea scire oportet, quod crudæ mulsa & corruptæ, tormina atque viscerum obstrunctiones inducant.

Denique sicut cereuisiæ & vîna condita vulgo, tam prodigula, quam pro necessitate parantur: Sic quoque mulsa & mulsa,

mulsa, herbis vel aromatis alterari poterunt, sed parcius, vt ex zedoaria, pro cordiacis & frigidis, item venenis: ex enula vel hysopo, pro pectoralibus: ex cariophyllis, qui potus Cæsar antiquus Septentrionalibus dicitur, pro omnibus passionibus frigidis. Quæ pocula parcius tamen assumenda, præser-tim à calidis & iuuenilibus personis: quod mellii calido per se, & sicco in secundo recessu, caliditas aromatum accedat. Quod vero mellita flatulenta sunt, exactiore coctura, vel car-minatiuorum seminum accessu, facile corrigetur: vnde etiā à melle crudo abstinentū. Omne autem methum seu mul-sa durabilior est, si diutius percoquatur: Item si aromate vel herbis putredinem arcentibus conditatur: Item si post defœ-cationem, in tertium mensem occluso probè vase, non degustetur. Prodest verò omnibus frigidis ferè, item sénibus, item podagricis, calculosis, cephalicis, pulmoniacis, vertigi-nosis, hystericis, cō quod longè sit vino melius. Atq; hæc de-mulsis hoc loco, tam pro fitientibus, quam pro morbi-dis, sufficiant: De quibus aliquando plura, iuuante
Creatore omnipotente.

L
II.
III.
*Cæsar anti-
quus.*

III.
V.
VI.
VII.
VIII.
IX.

Bb 3 SIC

CELLVLA V.

De panibus Mannatis.

I.
Esculentia.
Himelbrodt.
Mannen
specie.

SIC panis ex melle rorido, seu roscido, Manna scilicet, hodie vsita in medicinis potius quam culinis: sed quia eius ante mentio incidit, non transeunda, ut quæ phthisicis, constipatis & tabidis, nephriticis, potissimum pueris ac grauidis, nec non delicatis ægris alijs, cibum humectantem ac medicinam simul præstet.

Nec verò hic tantum ^{euwēgīs} pro pauperibus ponere libuit, sed etiam diuitum, & malè habentium saltem obiter rationem aliquā habendā duxi: quoniam vtriusq;; diuitis & pauperis factor est Deus, ut supradictum est.

Dignatio
Manna.

Porro de Mannæ electione ac collectione dislentientes sunt opiniones, quæ refutat Donatus ab Altomari cap. de Manna: Illa verò optima est, quæ candida, dulcis, pinguis, ac pura existit, seruaturque talis ad quinquennium, postea senescit: alijs coloribus & saporibus prædicta inutilior est, &c.

SALV.

CELLVLA V.

SALVBER ex Manna potus, pro
prædictis dispositionibus maxi-
mè, parabitur, vel ex fontana, vel
rectius ex rosata, porraginata, vel alijs, per-
sonarum ac corporum ratione variandis.
De qua quia apud nos est precij maioris,
quam vt nostris œconomijs, præsertim
pauperū usui esse queat, ægris ditioribus
illam relinquamus, nos nostrate Manna
liquidore, puta melle optimo contenti,
pro cuius abundātia, Deo gratiæ agendæ.

II.
Potulenta
Mannen
trāndē.

VS S huius mellis roridi suprà in esculentis est dictus.
Estque benedictissima medicinalenitua, corpora sine
notabili perturbatione aut violentia humectando sol-
uens simul, atque humectando nutriens. Vnde tabidis,
exhaustis, item nephriticis ac tussientibus præ-
fenti auxilio est, &c. Plura
posthac.

III.
Euporista.
Haufarknet.

Bb 5 PANIS

C E L L V L A VI.

De sacharatis panibus, Σακχαρίαι.

I.
Esculentia.
Buccherbrodt.

III.
Domestica.
Haustorū.

Nota.

PANIS sacharatus præstans & carus quidem, sed si domini & ditiores, hisce cibētetur, egenis ignobiliores panes relinquere poterunt absumentdos: nec verò tantum pro voluptuarijs hi parantur, quin pro infirmis, extenuatis, & per morbos chronicos exhaustis, sicuti & Augustissimus Imperator Ferdinandus non cœnans, huius panis bucellam vnam atque alteram, cum Cæsareo & sux Maiestati consueto haustu assumer solebar, sicuti ipsem et id vidi etiam hic Franckofurti.

Cæterum sacchari historia integrum commentarium hic requireret, cum enim sit quasi Diacatholicon, tam pharmorum quam esculentorum penè omnium præparandorum ac conseruandorum hic nullatenus negligendum erat. Etsi enim sit pro ditioribus potissimum: pauperibus tamen reficiendis saltem, non denegabitur, quod sit omnium ferè nutrimentorum temperatissimum, primo ordine humidū, calidū q; lcniter purgans, discutiens humectans, non sicuti mel sitim inducens, pectori, renibusq; primò conferens, pro suo comite sese instar Polypi varians, calidis eam commixta facchar. calefacit: aqua diluta, refrigerat sua. uiter,

POTVS

CELLVLA VI.

PO T V S ex saccharo & què ac melle fit, sed multis nominibus præstantior, videlicet varijs modis, vel vino & oinosachar, vel aqua & hydro-sacchar, vel aceto oxy-sacchar vocatur. Estq; hic potus optimus atq; innoxius vini vicarius, præsertim si cum aromatis, potissimum tamen cinamomo, vel canella præparetur: Quod Turca & Saraceni (abstemij; vt plurimum) perquam optimè nouerunt. Non enim ceu vi-num caput feriens, mentem perturbat, simulq; optimè nutrit humectādo, putredines arcendo, fordesq; abstergendo, vt in huius visu vino carere homines quæant. Sic pauperculi de facili possunt hypocras fontis, ex saccharo vel melle & aqua fontana parare, vel coquendo, cum aut sine aromatibus aut herbis odoriferis: vel crudè colando per sacculum: magis enim tales potus conferunt in æstate, item æstuantibus ho-minibus, quam vini, aut pleniorum cereuisiarum pocula: De quibus plura circa finem de fontana eiusque correctione, ac potu clareto &c.

II.
Potulenta
Zuckerwas-
ser/ Zucker-
trank.
Eauterrancé.
Claret/ oder
Hypocras.

Nota.
Varium et
landabilem
vsum.

CELLVLA VII.

Depanibus sublimaticijs, seu ex vino exal-
tato, ἐκχυλόμενοι, λειτόμενοι.

I.
Esculentia.
Brätenwein
brodt.

Note Captra.

PANIS ex asperso farinæ vino adu-
sto, vt vulgò vocant, vel sublima-
to, præsertim hyeme, itē in mari,
ac locis Septentrionalib⁹ potest parari. Et
hīc panis citò replet, imò & inebriat, vt
quoq; vini penuriā supplere possit. Maxi-
mè verò senibus, frigidis, & cacheēticis,
item his, qui fructuum, pisciumque carni-
bus ex ijsdem vesci coguntur, maximè cō-
ueniens, sicuti & hydropicis, asthmaticis,
calculosis. Temporibus verò contagij, &
estate præsertim, & iuuenilibus personis,
ab eius esu abstinendū, ne quis pro victu
ac medicina, mortis causam ceu in-
flammationes & febres, sibi im-
prudens accersat.

HOC

CELLVLA VII.

HOC vinum, maluaria rusticorum est, sed quam
frigidis est salubre, tam calidis regionibus &
corporibus venenosum, præsertim vero tem-
pore contagij. Potest tamen eius exigua por-
tio, plures vini mensuras, item cariora aromata,
coparcere: cacheoticisq; ac nephriticis, vel pro salubri medi-
cina prodeesse: debili tamen capite caueant, item hectici, & fe-
bientes, nec non calculosi iuuenes: quales memini hoc vinu-
ex suisu Iudeorum medicastrorum ad regionem renum cum
oleo iuniperino crebro illeuisse, & tantas infiammationes ac
dolores induisse, ut multo labore postea vix illa exitiosa me-
dicamina corrigeret, & agris rectius consulere potuerim.
Aliud verè est, si senibus frigidisq;; illa topicata tempestiuè &
prudenter non solum adhibeantur, sed etiam intra corpus
propinentur, præsertim cum aq. hæderæ terræ, geranij mi-
noris aut veronicæ: quæ etiam lapidem frangunt ac eij.
ciunt, præsertim addita nostra probata tragæa sy-
rupoq; & balneo, certo certius Dei gratia o-
mnem calculosum curantibus nec
non præseruantibus.

Cc PANIS

II.

Potulenta.
Brandwein.

Nota.
Vini aro-
matum q; com-
parific.

Nota.

CELLVLA VIII.

De exoticorum vinorum panibus.

I.
Esculenta.
Weisschwein
brodt.

Nota.
Parsimonia.

DANIS etiā confici potest cum vinis exoticis, vt maluasia, vel vino Cretico, item moscatello. Vngarico, Hispanico, Clareto, & similibus, quorū vinorum vel dimidia mensura, totam massam suauissimè imbuet, ita vt fiat saluber simul ac palato gratissimus panis, sed non pro mendicis sanè, verum pro dominis, terra mariq; sano ægroue corpore existētibus, frigidis tamen magis. Sed & alia esculenta, vel vno atq; altero cochleari istorum præstantium liquorum imbuta, mista, aut præparata, non solum generosissimorum vinorum vicem, sed & omnium cariorum aromatum penuriam pensare posunt: plurimum sic comparcendo, & simul expeditiùs, vilius ac salubrius, bello paceq; terra mariq; degendo, item peregrinando. Hinc solent Itali. Galli, alijq; itinerantes de mane vnam buccellam cum maluasia, vel consimili meraciore vino sine alio victu, totius diei iter absq; noxa valetudinis conficeret, eò quod calida ventriculū relaxando & debiliorem reddendo, famem impedianc, sicut & aphorismus Hippocratis testatur. 2 aphoris: 21. λιμός θάρηξις λύει, id est famem vini præfertim meracioris potio soluit. E contra frigore ventriculū constringi, & famem seu appetitum causari Physicis notum est.

HAE C

CELLVLA VIII.

De vinis exteris.

DAEC generosa vina per se sunt potus laudabili: inter quæ tamē præstantiora habentur moscatellina: posthæc, maluasia: tandem Reualësia, Hispanica, Italica, Vngarica: quib: sanè prudenter fruendum dominis, cum vix ex alia manifestiore causa, in tot dolorificos morbos incident, ceu podagras calculos &c. quam ex illa crebra ingurgitatione largiorum istorum potuum, ex qua adustio humorum, inflammationes, facilitas ad iracundiam & incontinentiam, ceu ex vna copula, ipsis exurgunt. Hinc fit merito, vt pauperes ολυφόροις vinis contenti, imò vix tenui cereuisia, aut limpida fontana refecti, à talibus symptomatis libiores & securiores plerunq; maneant. Vnde hæc & similia preciosa æquè ac palato grata, pro ægris, exhaustisq; recreandis rectius, quam sanis ac voluptuarijs replendis, usurpare conueniebat: præsertim cum sumtuosis illis aquis vitæ sapè efficacia præualeant, nec non omnibus corporibus gratiiora existant, quam illæ ardentes atq; exurentes medicinæ per tot reiteratas destillationes extractæ. Quibus tamen, si qai delectentur, vel etiam propter valetudine illis vti cogantur, facilimè & saluberimè eas corrigit, cū saccharo diluedo, boloq; panis optimi, tosti & per se percocti, ne cerebrū vel epar calidius plus aduant, assumendo: tum enim omnibus phlegmaticis, obesis, & frigidis, præsertim hyeme & in mari proderunt, illos ab apoplexia, lethargo, hydrope, asthmate, præseruantes &c.

II.
Potulenta.
Welschwein

III.
Euporista.
Haufhartenti

Correccio
adurentium
potuum.

III. SVSTENTATIO VITÆ,

CELLULA IX.

De oleaginosis panibus, ἐλαιῖνοι ἄρτοι ἐλαιῶδες.

I.
Esculenta.
Delbrodt.

PANIS oleaginosus quoq; ex his vel alijs oleis admistis parabitur, salubrior tamen ex oleo oliuarum dulcium. Si enim aliâs quotidie in mensis vescimur oleatis, & quidem puerperæ atq; infantes illis feliciter vtuntur, præsertim in constipationibus, ac doloribus internis: cur illo vel famelici non vterentur, præsertim cum citò faciet, ac pleniùs nutritat? Et hîc notetur pienissima Sareptana, Prophetam Eliam pauc simila & oleo pascaens.

Cæterùm æquè poterit etiam ex alijs oleis, facietatem citò inducentibus, panis parari, vt ex oleo nucum, ex oleo lini, ex oleo papauerino: scilicet pro egenis. Nam & monachi, monialesq; alijq; his similes, si ex deuotione, & singulari téperantia vel ieiunio, illis vescuntur, & sic famem explent: quid absurdî erit, si in casu necessitatis, præsertim ijs locis vbi nascitur, vel alibi, vbi minori precio haberi potest, in cibum assumatur?

Et sanè de præstantia ac multiplicitate comestibilium saltum olcorum vsu, plura hîc addi possent, nisi absurdis animis absurdâ viderentur. Porrò nostratis illa olea, vel optimi butyri locum supplent: cum illud ipsum sapissimè tam carū, vt etiam haberi nequeat, iam & illud egentem proximum haudquaquam hîc celandū videtur, quod ex Auicenna Mizaldus refert, quendam peregrè prefecturum, libram vnam olei violacei, vel alterius cum adipe mixti bibisse, & in diem absq; vlla fame decem dierum sustinuisse: quod & oleum amygdalarum, adipemq; vaccinum sua visciditate præstare posse, probatum est. Id quod sanè exercitui sapè aliquot dies in acie ac præcinctustanti, nec nō in mari diu, sapè oberrantibus, maximè obseruandum est, præterquam quod in com-
meatu necessario plurimum hoc pacto
utilissimè comparci queat.

POTVS

CELLVLA IX.

PO TVS vtilis & laudabilis est ipsum oleum, vel solum, vel alijs admistum brodijs, aut potulentijs: quod puerperæ & alij constipati, fiscijs; habitus homines, vt dictum est, norunt. Sic etiam colicis ac calculosis vias intestinorum ac vrinarum lubrificando, doloresq; mitigando, optimè conferunt olea dulcia, tam oliuarum maturarum, quam amygdalarum dulcium ac amararum: itemq; anetinum liliorum alborum, chamomillinum, præsertim cum vino truui, & aqua menthae aut bethonicae ac maioranae tepidè ante cibum vtrunq; haufta. Christallinum verò oleum contra lithiasin singulare habetur à Paracelticis: sicuti iuniperinum hydropicis, nec non venenū frigidū sentiētibus, quod celebre ac probatū habeo. Porro rosarum oleum, sicut & earum acetum, aquaq; ex illis destillata, hæc tria simul mixta proportionabiliter, oxyrhodon constituunt, vtilissimum omnibus calidis visceribus epithema, vt épatis, cordis, capitis &c. aestuantibus dispositionibus, vbi hoc quoq; de oleo notandum maximè, quod vinis & alijs liquoribus super infusumne corrumpātur vel vapescat, impedit. Nam halitus putredinosos, vna cum aëre extero, ceu quodam fectorio excludit, teste Plinio.

II.
Potulente

III.
Medica ex
bis.

CELLVLA X.

De extractis & stillaticijs panibus.

I.
Gebrantwas-
serbrodt.

Nota.
III.
Panes medi-
cati.
Hausarzni.

SIC si quis velit, vel pro sanis aut ægris, panis farinam, aliqua aquarum stillaticiarum contemperare, optimè fieret ex aqua rosarum, porragine, buglossæ, melissæ, pro corporibus roborandis, aduersus varia cordis symptomata, vel ex maiorana, mentha, absynthio, pro ventre, epate, ac capite: vel ex alijs, vt ex aqua petroselini, ononis, pro calculofisi. Et hi ad ægros curandos ac reficiendos potius, quam famelicos sciandos ponuntur. Neque enim sani tantum, verum etiam ægri, qui æquè atque pauperes semper nobiscum habentur, vt Christus ipse testatur, sibi victum cōuenientem exposcūt: ideo & horum maior cura habenda, ceu qui magis indigeat. Quare nequaquam hui victus medicati paratu faciles, in gratiam pauperum ac ægorum, quorum causa hi labores potissimum suscipiuntur, tanquam inutiles ac ignobiliores fuerunt reticendi.

POTVM

CELLVLA X.

PO T V M satis congruum, ægris præsertim, ipsæ aquæ destillatæ præbent: quæq; tamen suis corporibus ac dispositionibus appropriatæ, sicuti iam de pane & esca dictum est.

Cæterùm illarum aquarum usus, longè conuenientior & securior naturæ est, si vel vino, vel aliquo liquore grossiore, ceu syrupo, aut electuario, vel tragæis, vel pane, assūmatur: ne cōfertim ad viscera principalia delabentes, plus obsint, quam profint. Sed hæc ad medicinam spectant domesticā, de qua, vt ante dictum alibi, methodum curādi securissimam, paulò post pleniūs, volente Deo, pauperibus, alijsq;
μισοφαρμάκοι sum monstratus, ne limites diætæ famelicorum hīc excedam.

II.
Potulenta,
Gebrantewaf
sertrāne.

CELLVLA XI.

De fœculentis panibus, τρούχωσις.

I.
Esculenta.
Hesenbrodt.

Hesensauffe.

EX fecibus vini panis calidus & siccus, at flatuosus, ex fece cereuisiæ, parari potest comodissimè. Illæ enim aliæ pluribus locis, etiam pro fermento admiscentur, quòdrarum, ac ob id salubrem panem præbeant: Nec verò hi panes insalubres sunt. Nam si vulgus vino ex fecibus sublimato, pro maluaria ac aqua vitæ, vtitur: quid obstat, quò minus primam illius adurentis vinimateriam naturaliter coctam, usurpemus? Quare non videantur morosis ac fastidiosis adeò absurdi hi victus monstrati, cum nec insalubres, nec planè invitatæ existant.

HIC quoq; notetur vulgatus in hac vicinia, vt Vrsellis & alibi, cibus pauperum, & præsertim mulierum grauidarum in kittæ seu malatia, qui fit hoc modo: sumunt fecum vini, vel etiam cereuisiæ dosin, quacum farina triticea atq; aqua subacta, brodia crassiuscula sibi parant, in cibum vtilem. Alii ditiores addunt cremorem seu pinguedinem lactis den. & ham. & cum butyro cæpas frixas inspergunt, pro sapido cibo, præsertim nauseantibus, & in prostrato appetitu. Itaque prædictæ feces utræq; in fame quidem ad nutricationem hominum potius, quam saginam pecudum conuertenda erunt.

POTVS

CELLVLA XI.

POTVS, ex fecibus vini & cereuisiarum, sublimatis, nonnè omnibus notus, sepissimeq; salutaris, tam sanis, quam ægris plurimis paratur? est enim maluaria rusticorum, vt iam dictum est, cautiùs tamen potanda.

Medicinæ domesticæ ex fecibus plures parari poterunt, præsertim verò vbi exiccare, abstergere, & penè adure-re velis. E veteri autem vino ac generoso fex magis laudatur, eaq; abstergit, sanatq; cum abstractione & absumptione ac exiccatione superfluitatum, præsertim omnium frigidarum. Cum alijs frigidis ac exiccatibns, vt myrtinis, omnes tu-mores coërcet: ijsdem viribus omnes alii vteriq; fluxus co-hibet, doloresq; illarum partium sedat, calidè locis affectis dolorosis apposita. Vsta fex capillitum rubore tingit simul, scabrosq; vngues abstrahit, præsertim cum oleo lentissimo ac resina apposita diutius, crebriusq;. Sed elota, oculorum cicatrices ac caligines instar spodij aut thutia curat, vt Dioscorides & alij probatè referunt, experientiaq; nostra & plurium testatum est.

Dd SIC

II.
Potulenta.
Gebrandeter
Wein.

III.
Euporista.
Haussarftnct.

CELLVL A XII.

De panibus tartareis ταρταράσιοι.

I.
Esculenta:
Weinstein
brodt.

III.
Euporista.
Rauhbarschi.

IC ex tartaro, vini recremento, peculiaris panis contemperari posset, mundificans, abstergens, ventremque soluens, si recte pistetur. Sed hi sunt medicati pro ægris rectius quam sanis cibandis. Sic tartaro vini, brassica illa communis & caules dulces, à nostris coquis acidi ac vinosi redduntur, tam voluptatis, quam valetudinis gratia: eò quod brassica illius conditæ nobis visitatissimæ malitia ac flatulenta semiputredo, hac ceu præsenti Antidoto corrigatur quam vtilissime.

Tρύξει seu feces vicinum suum sibi habent Tartarum: quod vini recrementum puluerizatum, addita pauca mastiche, saccharoque (pro acrimonia & corrosione eius, et si leui, emendanda) in iusculo carnis recentis vel caponis sumptum, est benignum ventris solutium: quod etiam comitibus Barbyensibus Dominis meis gratioſis, aliquando Dominus Neuius & ego præbuimus cum successu. Sic omnibus solutiuis, vel rhabarbaro vel manaz, senæue adiectum tar- tarum, illorum aliæ benedictissimorum lenituorum vim extimulat atque adauget: vt alij Medici, & singulariter quoque D. Matthiolum attestatur.

SIC

CELLVLA XII.

SIC potus naturæ gratus ex tartaro vini parari potest, non multum absimilis acidulis, seu acidis fontibus, imò salubrior in multis quod mūdificando viscera appetitum ciendo, sitim simul quam conuenientissimè sedare soleat. Potus ut paratu facilimus, ita minùs sumptuosus: & tamen salubris valde, ac satis laudabilis.

Possunt autem tales artificiosæ acidulæ sine maiori labore, & quidem commodissimè præparari, si parum aquæ vel liquoris tartari, dulci fontanæ immisceatur, is erit idoneus potus his, qui à potu dulcis aquæ abhorrentes: acidis assuefacti, in itineribus vel alás, istis carere cogūtur: & profectò hæ nostræ acidæ fontanæ longè salubriores naturalibus, à pluribus iudicantur: quod naturales maligna sàpè & violentia attingant & superfluat mineralia. Quare Deo optimo Creatori etiam pro hisce gratiæ agenda, cù equidem neminem penitus sciam, qui huius inuenti salubris unquam villam fecerit mentionem.

II.
Potulenta.
Weinsteir
tranç.

Nota.
*Nouæ & in-
audita Acidulæ.*

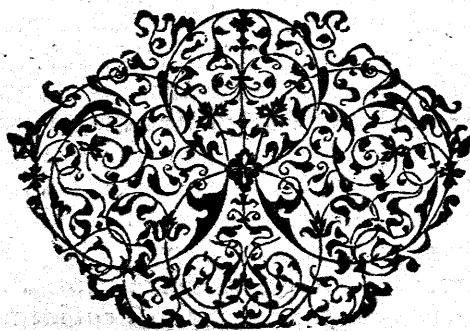
Dd 2 ATQVE

EPILOGVS HORVM.

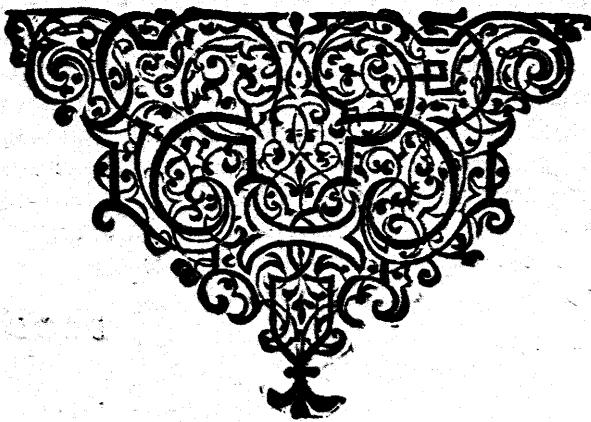
ATQVE hi duodecim ferè sunt panes, poros medicaqz ex li-
quoribus seu fluxibilibus materijs precipuis, (possent n. plures
apponi) quorum omnium quasi extrema sunt, in cibo quidem
solidiore, panis & gleba, in liquido, vinum & aqua: è quibus sanè ul-
tima sitientium anchora est: Reliqui cibi ac potus intermedij, sunt
artificiales, miscellanci, salubres atque necessary, ad laudem

Dei, ac animatorum conseruationem,

A M E N.

V. PENVARIVM
PRINCIPALE
 GENERVM PANIS, POTVS,
ET EVPORIST^ωN, QVÆ FIVNT EX
 animantibus varijs, tam quadrupedibus,
 quam aquatilibus & volatilibus, co-
 rumq; partibus ac recrementis
 vtilibus, &c.

Dd ; EX

CELLVLA I.

De carneis panibus, σάρκισι.

I.
Esculenta.
Fleischbrodt.

Carnis recen-
tis asseruatio-

Aucupium
frugi et iu-
cundum.

X carnibus assis, vel tostis, vel elixis, vel fumo
siccatis fit panis: sic panis ex ferinis rite scilicet
aparatus commode subigitur omni farinæ.
Non tantum ut visitatae hodie pastetæ, sed ut ipsa
panis vulgaris forma.

Cæterum asseruantur etiam per æstatem diutiùs carnes
recentes, vel sale conditæ, in olla vitrea frigido loco, vel cum
sale & iuniperi bacca sapidissimè conditæ.

Huc referri possunt illa domesticalia θηρευτικα, præter la-
borem capturæ, parum constantia, videlicet: de aceruatim ca-
piendis feris: item anatibus & anseribus agrestibus, perdici-
bus, coturnicibus, turdisque. Cicuratas enim ipsas ex suo
quaque genere, præcisæ alis, iuxta aquas, valle circumducto,
alere oportet copioso iucundissimoque cibo, sicuti est forgi,
seu panicum Indicum, Welsch Hiersen, vel mel frugum, vel si-
milis esca grata, aquæ vel alijs incocta: atque tum cicuribus
noctu conclamantibus vel colludentibus, agrestes quo-
que accident, & per retia coopertoria, vel alijs
modis capientur, non sine fruge & re-
creatione, &c.

BRODIA

CELLVLA. I.

RODIA verò seu iuscula carnium omnium, an non salubris potus, tam et gris, quam sanis? Alijs autem præpingua iuscula conferunt, alijs macro, quibus vel solis plurimi ex morbis deploratis refocillati sunt, ac restituti, praesertim si brodia ex capis, seu præpinguis gallinis, tufis coctisque, vel de stillatis etiā cum saccharo, cinamomo, similibusq; cuiq; sauz vel ægræ personæ appropriatis, parétur. Atq; sic aquæ vitæ & Perlarum, quas inopes soluere nequeunt, vicem completere poterunt.

Porrò cum caponum & gallinarum mentio fiat, etiam hoc ignorare matresfamilias nolo, quod optimè saginentur, tam pane in cereuisia infuso, globulisq; ex farina pistis, quam oculis consutis. Allio deuorato animosiores multò reddūtur, & calculosis ac cacheoticis, itē aduersus venena prosunt. Sic deplumati capones, vrticisq; affricti, pullos à matribus esógyo; derelictos, ne pereant, excludere valent: quod ipsum economia quoq; seruiet, ad speciei conseruationem prohibendamq; internectionem. Deniq; in anserum sagina solent quidam, sicuti & Iudæi, anum parte media filo duplice cōsuere, atq; hinc maxima epata anserina. De alijs quæ ad carnes pertinent consule Corolarij cap. proprium.

II.

Potulenta.
Fleischbrüe.
Specksuppe.
Kraffbrüe.
Cappaun,
wasser.

Caponum &
anserum sa-
gina, et pro-
pagatio arti-
ficiosa.

CELLVLA II.

Hic est quoq; vñus ex reseruatis , profectò admiratione dignissimus panis potus, medicamentaq; ex re etiam in speiem vili, imò sàpè ad plurimos annos abiecta.

CELLVLA III.

Piscini panes, ἵχθυώδεις ἄρτοι.

PANIS piscium, tostorum vel assorum, in puluerem attritorum, & suba&torum cum farina, peculiaris est, vt in Eappenland/Seel&dt/Irlandt/ Nordwegen/ & omnibus locis maritimis, alijsq; regionibus, piscinis & piscibus affluentibus, vbi sàpè vna captura multa millia extrahuntur, & ad littus in magna copia abiecta etiam non raro corrumpuntur.

Caterùm cùm de piscinis panibus ambigerem , fortè priscos consulturus, apud Plinium libro 7. ex Chiarcho citatū vidi, de Oritis ad Indiā populis, quod nullū cibum noscāt, quam piscium, quos dissectos sole torreant, panemq; ex his faciant. Imò & principes etiā Electores crudos salpas comedisse constat, idque etiam voluptatis gratia: quomodo ergo absurdum, etiam hodie id in egestate fieri? maximè in locis maritimis, vbi sunt pisces copiosi, & grandes, multis tonnas repletentes: Huiusmodi sunt cæte, die Wallfisch/ item die Sechun, & canes, equique marini.

Porrò ne hoc quoq; vieti necessario desit , præsertim itinerantibus & in bellis, pisces ne corrumpantur diutius asseruati, vel sale debent condiri, vel inter folia lauri aut myrti, sale aspergi, prius in vino vel oleo frixi, wie in Pasteten. Aut etiam fum&torreantur, instar ezocis & luporum aquatiliū. Nota, pro copia piscium cōparanda, arundineti extirpationem artificiosam, nempē, vt die decollationis Ioannis, vide-licet 29. Augusti, vel in ipso nouilunio canicularium, resectio profunda fiat: nam tum aqua pōst incidens, illud extirpat, vel circa natuitatis Mariæ: tum enim maturæ sunt.

SIC

I.
Esculenta.
Fischbrodt.

Nota.
Piscium as-
seruatio.

Nota.

CELLVLA III.

IC iura piscium, pluribus etiam ægris, nedum sanis optimè conferunt, scilicet aluum laxando, nauseantibus appetitum mouendo, abstergendoque.

Porrò ne hīc ceconomia vel etiam militia defim, vel quoq; recreationi ac voluptati, pisces copiosissimè & artificiosè capientur pluribus quidem modis, sed hoc potissimum experto: R. Baccarum oriental. vulgò cogolum dictarum, similiūm laurinis ferè, sed maiorum & rotundiorū 3ij. cymini & aquæ ardētis ad 3j. vel fecis vini veteris optimæ, casei, vel sanguinis suilli vinciam, farinæ panis triticei 2ij. digerantur contusa in pastillos: sed & papiliones adhibentur, potissimum fului: nā & cū hamis magni pisces hisce capiūtur, ut vidi. Mit dem Angell sic calthæ flos seu calendula per totum ferè annum florens, illa cum luteo flore attonitos reddit. Sic nux vomica, & similia, quæ hīc adiūcere volui, infrā in Corollario plura verbosiùs & iucundiùs.

EX piscibus verò varia medicamina parantur, sicut ex lapillis carpcionum, percarum, cancerorum contra calcum, colicam: ex stomachis seu œsophago quappiorū, der östroppen. Pulus contra colicam & hystericas passiones, ex mandibulis luciorum pukuerem exiccatem in sclirosi & similibus, quæ omnia hīc prolixius attexendi nec locus, nec tempus datur, sed Deo dante singula pleniùs,
ac pro voto vtilitateque Lectoris,
paulò post.

Ee Alij

II.
Potulenta
Fischbrüne.
Fischsuppen.

Nota.
Captura pi-
scium.

III.
Euporista.
Hauparken.

CELLULA III.

Cibi vbique obuij, à μφοι β.νοι.

I.
*Eculenta,
 Fröſche/
 Schnecken/
 Hirschre-
 cken /
 Kasen.*

LH cibi ευπόρειαι ex carnibus, vbiis obuij & gratuiti sunt: vt ex ratis illis salubrioribus, sed non rubetis, excoriatis, anteriore parte abieciatis: quod Galli, Itali, & nostri Belgæ, atque alij apprimè nouerunt. Sic alij locutas vino submersas, butyro, instar fundulorum aut auicularum, fritas vorant. Alij maiores testudines nemorales, mures alij, coruos alij: Hispani & Itali felibus etiam præpinguis delectantur. Quibus omnibus nos sanam porcinam, ferinam, bubulam carnem, fumo etiam tostā, imò salpas & abiectissimos quoique cibos nostrates, præferimus, & verissimum sit, quod vulgò dicitur: Lex & Regio. Sic conchæ etiam communes pluribus locis in esum assumuntur, & quidem à voluptuarijs atq; apitrijs: potissimum tamen ostreæ, quibus maritima abundant: quarū ego Franckofurti in electione Imperatoris nostri, à clarissimo ac nobili Domino Iulio Alexandrino, tum Protomedico Cælareo, aliquot ex culina Imperatoria ipse accepi.

Cæterū sunt & aliæ his similes conchæ, in comitatu Rupeſortano Generosissimi Domini mei König teinenſis, &c. quæ ſimul magnas margaritas fouent: quod ſanè non ſine summa delectatione ipfe vidi. Eas ergo conchas certè alijs longè ſalubriores, quod medicam antidotum ſecum in ſinu gerant, ac proinde præ alijs notandas iudico.

Postremò ne locutas annumerans errare alicui male dico videar, conſtat ex Historijs, illas Parthi in cibo gratas eſſe, &c. Imò ex Sacris patet, lege Mofaica illarum esum probatum eſſe. Sic Diuus Ioannes Baptista in deferto illas cum melle aſſumpsit. Vnde nulla eius loci alia interpretatio affingenda eſt.

Leuit. vi.

Iura

CELLVLA III.

VR A sapida ex his faciunt illi apitij, varia quidem, sed & ipsis grata. At nos brodum cum canibus præferimus, illis peregrinis, haud grauatis ista concedentes, pro illorum palato ac consuetudine: quæ tamen ipsa, præsertim ostreata, haud respuerem.

Cæterum similem omnino cocturam ostreis Illustriss. Princeps meus Georg. Landgrauius ex viuis cancris decorticatis, in vino & aromatibus ceu pipere & gariophyliis pulchre coctis in vsu habet.

Horum verò omnium, vt sunt diuersæ species, ita diuersa quoque auxilia medica mortalibus subministrant. Nam de ostreis hoc solenne referunt: (vt *δελτία* tandem aliqua pro saturis quoque attingam,) quod frigidis & male feriatis præsentem manum, penè instar satyri, vulgo manus Christi dicti, porrigant. Ad hæc bene tabidos nutrit humectatio- ne sua, sicuti & ranæ, cancrique fluiatiles. Quibus omnibus tamen nostratia non inferiora reputanda. Et plura de his & cognatis proximè in maiori exemplari, &c.

II.
Potulezze.

III.
Euporista.
Hauskartnel.

Ec 2 PANIS

CELLVLA V.

I.
Esculentia.
Eyebrodt.
Eyerkuchen.

Ouei vel oueati panes, & iivol.

PANIS ex ouis, vt aliâs in festis præcipuis visita-
tus est, saluber satis, & propter varietatem atq;
præstantiam hîc non obliuiscendus est, præser-
tim cùm magis quoque, quâm reliqui panes sa-
cietatem inducat, laudabilissimumque corpo-
ribus præbeat nutrimentum; maximè quando fece cereuisia
mclioris fermentatus aut subactus fuerit, quod hæc rario-
rem exhibeat placentam, sicuti hîc Franckofurti Mœni, &
multò præclarius in vicina Vvetterania nostra matres fami-
liâs omnes, etiam pauperimæ hebdoatim in magna copia
pinsere solent. Et profectò hæc placenta trita & recoctæ
seu bis coctæ, paucis bucellis longè largius alio
vulgato pane faciunt.

ETSI

CELLVLA V.

TI non sit vſitatus potus, ex ouis, iuſcula tamē & ſorbiſones, ex ijsdem quām ſaluberri- niē parantur, omnes ἀgros ferē & ſanos refi- cientes quām ſuauiſſime.

Cæterūm dum ouorum mentionem facio, hoc neutiquām celare omnes debo, (Reipublicæ eaīm pror- fūs nunc ſeruire iſtituo) quōd cūm oua parua etiam ætate corrumpantur, illa diligenter colligi & afferuari debent, quæ à nouilunio mensis Auguſti pariūt. Alij decrēſcentem Lu- nam präferunt, & tempus vtriusq; Solſtitij: forſitan quia ſu- perfluuitates corruptioni idoneæ, tūm naturaliter magis de- ficiant, & teſtae corticesq; ſint firmiores.

Porrò ſeruantur diutiūs oua recentia, vel palea ſicca, vel furfure ſicciore Quōd tām propter ἀgros, quām ſanos & vo- luptuarios, präterire nolui, imo & hoc propter multiplicem ouorum neceſitatem vſumque, attingere non grauabor, quōd per totum annum gallinæ oua plura parere poſſunt, ſi vrticis maturo iam ſemine collectis, puluereque furfuribus vel farinæ mixtis cibentur, vel alij ſimilibus calefacentibus, beneq; nutrientibns. Hyeme enim ſapè triplo cariūs emun- tur, imo vix habere poſſunt: ſic & reliqui gallinarum ci- bi calidi ipsiſ præbeantur, ſicut aqua calida, vel rectius cereuſia calens.

II.
Petulenta.
Ehetrūc.
Eyerſauſſen.
Nota.
De ouorum
copia et cu-
ſtodia.

Ee 3 PANIS

CELLVLA VI.

De lacteis panibus, γαλακτιοῖς.

I.
Esculenta.
Milchbrodt.
Gene. 13.
4. Reg 19.

III.
Euporista.
Haußarknei.

PANIS fit ex lacte αλγυ, vel fermentatus: optimus & valde nutriēs, & quidem parua quantitate magis quam alij, estq; tabidis item in astu versantibus, longè utilissimus. Sicut etiā Diuus Abraham, Angelos Dei cibauit, lacte, simila, seu subcineritio pane, quo etiā Elias vna vice pastus, 40. diebus & noctibus, faciatus & seruatus fuit diuinitus, scilicet tosto pane, & aqua pōst infuso, vel superbibita, de quo suprà in secundo canone.

Hic notetur, quod multò magis hi lactei panes faciant, si laridum frixum addatur, vt fiat Specfuchen, in Wetterauia vīstatissimi, sic in Holandia, item in Heluetijs etiam extra famem, caseum recentem seu presi copiam lactis ipfis Zieger, cum pane interunt: & raro vix etiam dominicis diebus, pane puriore & vino fruuntur: etiam ij qui ex rusticis ditionibus sunt, quorū censuſ 5000. fī aestimatur, vt illius terrorij & alij homines mihi fideliter retulerūt. Quid ergo absurdum, si in tempore caritatis ista in vsum trahantur?

LAC etsi secundum Hippocratem, febrentibus & caput dolentibus malum: tamen pluribus alijs ad multorum morborum curationes est aptissimum, & probatum euporiston. Nam præterquam quod ritè præparatum, vt cum sale, vel saccharo, vel femin. anisi, &c. optimè nutrit corpora, & pinguefacit: simul etiam crebro, pecto- ri aspero confert, itemq; Venerem auget, ardori vrinæ succurrit, aluumque reddit foliata, &c.

OPTI-

CELLVLA VI.

 PTIMVM potum præbet lac per seſe, quod quidem Heluetij & alijs apprimè nouerunt, qui pro potu totas ollas, amplaque vasa exhauriut. Qui quidem potus, quòd largè nutriat, illorū validissima, proceraq; corpora testantur. Cùm ergo uniuersum cibum potumque præbeat, hic nequaquam fuit obliuiscendus: idque eò magis, quia multùm inflando hypochondria, multùm faciat. Sed cocta cù ouis longè salubriora sunt omnia laetificinia: aut saltē cum simila & croco pultes, quarum una tot personæ, quot mensa capit, saturari possunt. Sic serum optimum potum præbet, vt omnibus notum est. Vbi & hoc memorabile de lactis vsu, quòd Philinus, vt Plutarchus & Athanæus ex Aristotele & Theophrasto referunt, nullo alio cibo vel potu, quam lactis alimonia toto vitæ curiculo vñus fuit. Poteſt enim lac vtrunq; præſtare, imò omnia tria, cibum, potum, & medicamenta domestica pluria & saluberrima, quod Heluetij robustissimi & viuaces populi, ipsare atque experientia didicerunt.

II.
Potulenta.
Mischtranc.
Molden.
Jem/Brey.

Nota.

Ee 4 PANES

CELLVLA VII.

De caseatis τυριοι ἔργοι.

I.
Esculenta.
Käffbrodt.

Caseorum cu
stodia.

ANES multum faciantes (sicut Plinius de Hippacis, id est, caseis equinis & alijs, testatur) ex caseis recentibus fiunt: item ex veteribus contritis, & farinæ aspersis vel subactis, ut sit in Helvetijs, ita etiam iura caseo parata. Käffsuppen.

Eodem enim creditur, vel seorsim edere panem & caseum, vel simile mistum. Vbi notandum, quod Zoroastes Magus, annotante Plinio, annos 20. in deserto, solo casei esu vixit, tali artis industria temperato, ut vetustatis acorem non sentiret. Neverò etiam hoc capite quicquam quod mortalibus proficit, deesse videatur nostræ fidei, addam & hoc: caseos è putredine ac teredine custodiri ac præmnniri, si succus foliorum betulæ, vel aquæ eiusdem, coagulo immisceatur, vel ferulæ eius infigantur: vel si caseus recens siccis Dracontij folijs involuantur: vel sale sufficiente probè condiatur. Actum tuum erit esus casei, præsertim si aliquid butyri saliti addatur: cum qua conditione & Domino Melanchtoni præceptoris nostro calculoso à D. Langio fuit concessus.

Vide autem Hippacem Dioscoridis, &c.

SED

CELLVLA VII.

SED quid vſitatiuſ eſt ſanis & ægris, quām iam caſeis expreſſiſ, ſerum lactiſ per ſe, vel cum ſe- mine carui, ac paſſuiliſ, vel ouo recenti coctuſ, contra ſitim conſertim haurire? Et vix alia re magiſ nutriuntur & ſuſtentantur tām urbani, quām pagani, etiam extra tempuſ famiſ, atq; pulmentiſ ex lacte & pane factiſ, quæ noſtri vocāt, Milchſuppen. Nec enim tantū saturant facilē, ſed ſic præparata ſapiunt benē cum larga ſimul nutritione. Quantum verò ad ſera, præſertim ca- prina attinet, annon omnes propè Maiales, vt vocant, potio- neſ ex hiſce parantur; ſcili: pro benigna annua euacuatione, ſanguiniſq; mundificatione, præſertim ante uſum phlebo- miæ? In quo uſu maior eſtitatia erit, fiſ pro diuerſitate homi- niſ euacuandi, vel ſenæ folia, vel rhabarbi: in bilioſiſ quidem hoc, in melancholicis alteruim, infundantur: ſed in phlegma- ticis copioſo aromate eſt præparandum, cum ſe: anifi, carui, paſſuiliſ, polypodio, maiorana, zz. & cinamomo, quæ ho- mines indigentes hic obiter monuifſe ſufficiat, ne vel hic fi- dem debitam queruli deſyderent.

Domestica ex caſeis medicamina varia ſunt. Nam caſeus recens cum oleiſ, vel butyro, vel polline, vel mucilagi- niſ ſe: aut radicum, dolorofiſ paſſionibuſ vario modo im- ponitur: ſicut & in podagra. Sic ad ſuggillata, item ad phleg- monas oculorum & aliarum partium adhibet Diſcorides. At nobis hic uſus laudabilior, quod recentes ſine ſale ſumpti, optimè conueniunt & benē nutriunt: ſicut econtra vetus & ſalitus corpora imminuit, aluumq; ſiſtit. Sed plura poſt- hac, quia pro diuerſitate lactiſ diuerſarum opera- tionum caſei ſinguntur, ſicut caprilli, laſciui.

II.
Potulentia
Räſtmoldeſen

III.
Euporifta.
Hauſartneſi

CELLVLA VIII.

De butyrosis panibus, *Boutrūsive oria.*

I.
Esculentæ.
Butterbrod.
Buttertuchē

Butyrosus panis optimè saginat & satiat, & quidem in parua quantitate. Prætereà subitò & ubiuis de facili panis butyrosus parari potest, in calidis cineribus, estque naturæ gratus, ut nec multo ligno nec furno opus sit. Est autem butyrū, sicut caseus solidus, item panes bis cocti, & similia, de citò saturantibus esculentis. Fiūt verò tales panes etiā in festis à plebe, caseo & butyro asperso, sicut & in azymis. Sic quoque olei & adipis deficientis vicem pensat quam optimè butyrum: cui propterea peculiare repositarium fuit attribuendum, quod multū non sint τυρόφαγοι, & hisce convenientius se faciasse possint.

NVL

CELLVLA VIII.

VLLVM verè iuscum, ientaculumque, aut offula absq; butyro (solis carneis & lacteis oftis cembris) sapidè paratur. Imò quid sitim infensissimā salubriùs sedabit, quām cereuisia butyrosa? quæ sanè præterquām quòd sitienti satisfacit, etiam plurium morborum medicina præsens, naturæq; gratissima est, vt suprà in tractatu de cereuisijs nonnihil dictum est.

Ad quot quæso morbos atque passiones, butyrum felicissimo successu adhibetur, ab extra & ad intra corporis. Nullum enim penè enema, absque butyro lubrificante simul cum nutritio, conglutinatione, atque doloris sedatione, iniicitur. Ad hæc gratus antidotus est, invenienti suspicione, vnde illud Saxonicum: Botter vor / botter nach / Mânsle vergîß der bottern nicht. Denique butyrum wentzikofer est, & sarkawitzkofer.

II.
Potulenta.
Buttersuppe.

III.
Euporista.
Haußbarschnei

C E L L V L A IX.

De equinis & similibus inusitatoribus.

I.
Esculentia.
Specie.

Sic in bellis & obsidionibus equina deuoratur, sicut & asinina. Qui cibi etsi abominabiles sunt apitijs & nauseabundis: catis tamen, felibusque, quibus Hispani & alij vescuntur, præferuntur. Qua de re vide pluribus iam subsequentem Cellulam 2. sustentat^s. distinctiones.

III.
Euporista.
Haußarznei.

LA C ex equis, asinisque pluribus morbis auxiliatur: præfertur tamen caprillum, humanū & postea ouillum, bubalumque. Sic ex equis alia domestica sumuntur, ut saliuæ equi phtisicos, lichenes equorum & alia curant. Imò succus fimi equini, cum aq. hordei, saccharo & alijs, an non pleuriticis præsenti sàpè auxilio est? Vnde thesauri diuini in natura reconditi suspiciendi & inquirendi, ad Dei laudem, creaturarumque eius felicitatem. Plura de Hippo, vide apud Dioscoridem & Plinium.

EX

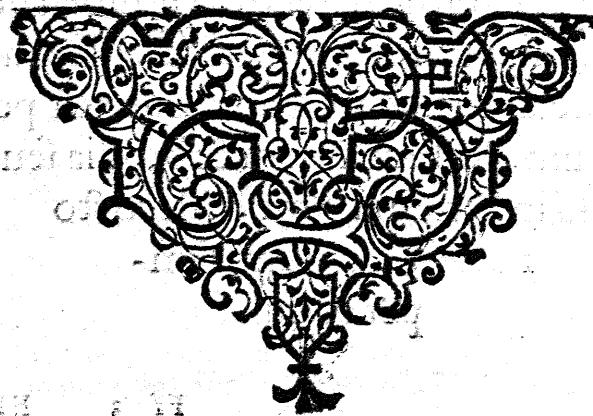
CELLVLA IX.

EX equis, imo & asinis, præsertim sanis & iuuenilibus potulenta hæc parantur, quod illorū animalium lac sitim optimè restinguere potest. Nec enim carne tantum nonnullis in locis, vt in Moschouia, Lituania cum voluptate yescuntur: sed etiam lac illorū portant: salubrius futurum, si cum sale, aut aromate, aut saccharo, passulisque sit percoctum. Possunt autem & brodia seu iura in extrema fame ex decocto harum carnium semper coqui.

*II.
Potulenta
Getrand.*

EPILOGVS HORVM.

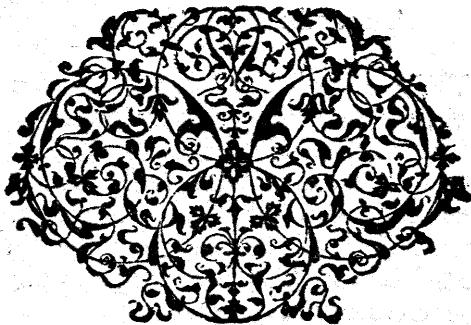
ATQUE hac nunc fuerunt præcipua,
(plura enim addi poterant) circa quin-
tā vitæ mortalis sustentationem, in casu nece-
sitatis, pro victu medicinisq; expendenda, at-
que usurpanda, in gloriam Dei, & vita
animantium prorogationem,
Amen.

V. PE-

VI. PENVARIVM
D E P A N I B V S
P R A E T E R N A T U R A L I B V S,
SEV INVSITATIS, TAM IN MATRE
terra latentibus, quām ex eadem enatis:

Ethic verē ~~κατὰ ἀδύνατον~~ quasi, ex spinis
 vuas, & ex tribulis ficus collige-
 re cogimur, Matthæi
 septimo.

Gg

vo.

VI. SVSTENTATIO VITAE,

CELLVLA I.

HYPERANTHUS

De corticeis panibus.

I.
Esculenta.
Baumische,
lenbrodt

II.
Sägemspän
speiß.

VOLVN T etiam nonnulli (fames enim multa docet, ut proverbum habet) ex corticibus salubriorum arborum farinam frumentaceæ misceri, præsertim ex interioribus illis cordicibus dulcium arborum, ceu queruum iuniorum, pomorum, pyrorum, betularum maximè, quarum succus seu liquor cortice emanans, sapidissimum sitis restinctoriū est, & pluribus morbis præseruatuum & curatuum præsens, ut suprà breuius, & mox prolixius dicetur.

CELLVLA II.

De panibus scobinis.

STEM ex scobibus ac limaturis arborum, fruticumque, & similiū lignearum materiarum, saltem extra casum necessitatis, etiam pro pescudibus faciandis, ut quod suibus & alijs dabatur, in cibum hominum hoc transferatur; sed hanc necessitatem Deus paternè auertat, in porcorum enim saginam recte & fructuosè siliquis & vinaceis scobes miscere solent homines œconomici industrij.

Cæterūm etiam ex scobibus & limaturis, vel certè bicos, ligni sancti seu Indici, panes, potusque ac medicinæ, felicieuentu parabuntur, præsertim pro podagricis, scabiosis & catarrhosis: itaque probetur & notetur.

SIC

CELLVLA III.

De panibus abietinis, pineis, piceis, &c.

SIIC quoque in desperata fame, possunt & solent homines, ex integris comis, seu fructibus abietum, & pinorum, farinam suam adauge-re, quò largius cibet. Præstiterant tamen pinorum fructus, item cupressi odori & salubres, qui suis vbi proueniunt locis re-linquuntur, nobis Dei fauore nostra-tia alia benigniora, Natura haud negauit.

III.
Danzapfle
vnd Fichten
brodt.

G 2 NOTA

VI. SVSTENTATIO VITAE,

CELLVLA III.

De arboreis & cinereis panibus.

III.
Aschenbrodt.

NOTA, in hoc genere panū, quòd innauigatione Indica, panem nō naturalem planè comedent, videlicet ex cineribus radicum, item arborum, quos cineres cum aqua subegerunt, ut sic fese à famelica morte vindicarent.

CELLVLA V.

De glebaceis seu terrenis panibus.

V.
Erdenbrodt.
Etimenbrodt.
Plin.lib. 10.
cap.370.

POSTREMO fieri potest panis, ex salubriore terræ gleba, qua dictione Sclavi, etiam ipsum panem appellant: Si enim bolus Armenius & terra sigillata, vel pro Bezaar & antidoto præbentur, cur non in hac summa penuria, illam ipsam vel cognitam farinæ miseri cōneniret? Etsi enim plus repleteat, quam nutrit, quod vel bestiales lupi homines edocuere, qui in ultima fame, terra fese replent: aber auffleimen oder ledet/quia pinguidiora sunt, facilius parabuntur: Tamen ineuitabilis penuria etiam horrendum vitum sapidum reddit, ne chara vita quis defungatur.

SIC

CELLVLA VI.

Furnini & lateritij.

SIC in finibus Sueviæ hodie pauperes ob intolerabilem famem glebam illam furnorum vorat: aliqui etiam de laterum materia simile referre volunt: quæ cum prima maledictione diuina utique conueniunt: terra ac puluis es, & in eadem reuerteris. Quam horrendam iram Dominus Creator paternæ mitigare, & nostri clementer misereri dignetur, in fame ista plus quam lupina, pesteque corporum & animarum, nec non bellorum facibus gliscentibus, per Christū vnicum Mediætorem nostrum.

VI.
Bactofen
brodt/vnnd
Bacstein.

Gg. 3 QVIN

VI. SYSTENTATIO VITÆ.

CELLVLA VII.

De panibus cretaceis.

VII.
Kreidenbrod

VIN & cretam farinæ pro extre-
ma anchora immiscere licebit, vt
Plinius quoque testatur. Potest
autem vel propter colorem, nigricātibus
farinæ massis, vt suprà dictū est, addi: idq;
eò magis, quòd pituitam & ventris ver-
mes curet.

CELLVLA VIII.

De alijs absurdis panibus.

VIII.
Feder.

Ræterea quot quæso homines,
lora & coria deuorant in tali fa-
me: item cadauera etiam argen-
to redempta: sicuti Moschouitæ & simi-
les, equina libentiùs vescuntur, quàm bo-
uina, imò & in bellis diutinis illa sàpè ac-
cidunt. De quibus plura suprà cap. prop-
rio.

POTVS

CELLVLA IX.

POTVLENTA EX HIS
omnibus non conte-
mnenda.

PO T V S autem medicati, præsertim ex Guaïaco. & similibus, in diuturnis morbis proficuè coquentur. Sic saluberrimus potus, & quasi antidotarius contra plurimos morbos celebatur, liquor ex laceratis, vel perforatis maximè in vere, item crescente luna, corticibus betularum, copiosè defluens, iucundique saporis. Sicuti ex Generoso Domino ac nobili milite Lazaro de Schvendy, propter Turcica bella optimè de Germania merito, coram audiui affirmante, Tar taros & alios propter vsum huius potus minùs morbidos esse: quod etiam nos in experimentum facile trahere possumus, eò quòd, vel D. Matthiolo, & alijs senioribus testibus, plurimis morbis auxilietur, præsertim vero renum & vesicæ calculos ejiciat, & citra controversiam similibus viscerum quorumuis obstructionibus succurrant, siue pulmonum, siue epatis aut splenis vitiorum, quæ sua specifica proprietate, ac dote sibi diuinitus attributa emundat abstergendo, non secus ac faciei maculas abolendo, formam inducit huma niorem: qua eadem virtute, etiam viscera, oris præsertim, & his similia, sanat mundificando simul & conglutinando: qua vi etiam caseorum putredinem, vermes & teredinem arcet.

I.
Holtwasser.

II.
Birkenwas ser.

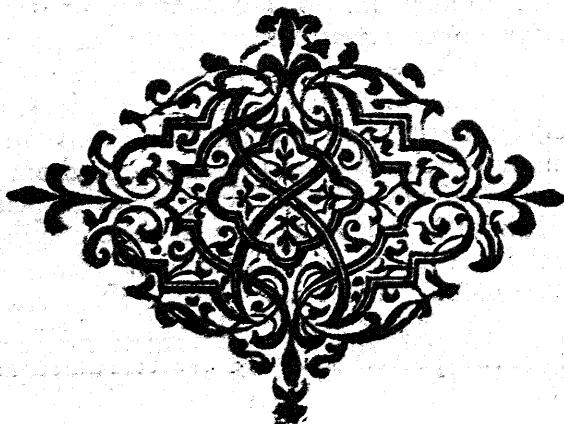
VI. SVSTENTATIO VITAE.

III.
Ignis necef-
itas.

Et quia potissimum œconomij honestis hoc tenui labore meo, ac fortuitò incidente meditatione seruire studeo, etiam alia domesticalia non præteribo : Nec enim cibo potuue & medicinis domesticis tantum, mortalium corpora seruantur, sed igne, æquè ac aqua aut aëre, ad vitæ protogationem est opus: Itaque hæc arbor etiam saluberrimū ignem pro aëre impuro, imò & candelas ac faces, instar tædarum ferè, pauperculis exhibet, & carbones ad metallica fundenda peridoneos.

Hunc potum gratum & gratuitum, simulque medicum, omnes pauperes, item milites sibi obseruent: vbi & hoc notatu dignissimum, quod hæc aqua, pro annuo vsu potest reponi, cocta præfertim forma syrapi cum saccharo: vel sola per se se destillata & reposita pro vsu.

POTVS

CELLVLA X.

DE AQVIS NATVRALIBVS

potabilibus, Item medicatis tractatulus.

PO TVS de liquore terra, videlicet, aqua fontana, extrema hominum siticulosorum anchora saluberrima est, pro quorū fontium copia merito gratias agent Creatori omnia animantia, etiam irrationabilia, quod sane in prima mundi aetate Patriarchæ tantam fontium affluentiam non habuerunt. Et profectò in penuria omnium potuum aliorum, sola fontana sitim explere potest. Multò enim melius ac tolerabilius homini, cum anseribus potari, quam ijsdē cibari, vt nostrum est vulgatum proverbiū. Malitia vero aquarum seu cruditas, facilimè alterari potest pluribus modis, vel coctura, vel dilutione, vel impositione crustæ panis, & similibus. Quæ preparatio, si alicui desit, fontanam purissimam, limpidadam, omni sapore & odore expertem, quæ quidem saluberrima est, eligere expediet: quæ ipsa in intolerabili siti, quoq; minus in obseruationem cadere conceduntur.

Cacterūm (pro dominis & ditioribus præsertim) de facili aquæ rectificari pro protu salubriori poterunt, si parum sacchari ac cinnamomi, aut Rad:ireos vel galanga immisceatur, vel incoquatur: vel species tragearum communium, aetate quidem ex diarod: diation: santal: aromat: roso: hyeme ex dianisi diaireos sal: diacinnamomi, singula proportione personarum.

Tandem ipse comperi ex fide dignissimo nobile, Domino Casparo de Schönb erg, legato Gallico, quod inclytif-

Hh simus

III.
Brunwasser.Fontana pri-
ma potuum
omnium.Correctio in-
salubritatis
aquaarum.Medicata
aque.

VI. SVSTENTATIO VITÆ,

simus rex Galliarum præfens à vino propter valetudinem abstinenſ, fontanam cui peculiarem puluerem seu tragæam inspergit, bibat, idque alij nūc quōque utilissimè faciant: sic quoq; Imperator Turcicus, potum quotidianum ex fontana & tragæa haurit.

*Cardanus.
Alix emen-
dationes in-
ſalubrium
aquaſum.*

Deniq; non ſolūm pifces, ſed aquam iam corruptam folia lauri emendant, innoxiamq; & benè olenem reddunt, imò aduersus venena, præſenti auxilio ſunt. Coctio quoq; aquas inſalubres emendar quadrantenſ, ſed magis ſi aliqua radicula herba, vel ſemē antidotarium аſſumptum ſit, vt pimpiñellæ, gariophyllatæ, angelicæ, tormentillæ, ſcordei: parum calcis etiam, aliqui infectæ aquæ addere volunt, cui ego bolū præferrem & lenniam pro ditioribus: pro pauperculis ſu- riūſ relata ſimplicia & ſimilia, ſed lauri folia præſtat, & in penuria horum baccæ proſunt: imò radix & baccæ noſtratis odori ligni iuniperi, quo aliæ aromaticæ regiones deſtituntur, aliæ illaſtres, id præſtabit exili ſumptu. Corruptitur autem aqua tūm à cadasueribus iniectis, tūm, ſi non fluant, iuxta hoc Poëtæ:

Nam capiunt vitium, ni moueantur aquæ.

*N.
Vitruius.*

Inficiuntur quoq; ab iſpis mineris & metallis, ſuper quibus deſfluunt, ſicut hydrargyratæ aquæ iusto tempore potæ, ob argenti viui malitiā, bronchoelas seu ſtrumas, ac gutturis hernias, ceu palearia ad ſternum ſæpè pendula, pariunt: quod montorum incolarum vitium (imò iſpis ornamen- tum, in quo gloriantur) proprium eſt. Sic ligna imposita etiā tubereſcere dicuntur: vnde qui uſuri ſunt thermarū & acidularum potu, attendendum, ne temerè, ita vt à vulgo fieri quotidie videmus, quæuis medicatæ aquæ à quoquis hauriantur. Et eruditè Vitruius colligit, ex formoſo ac deformi hominum habitu, naturas aquarum iſtius regionis explorari: temperamenta enim, vt plurimū nutrimenta ſequuntur: actiones temperamenta. Id quod neceſſarium monendis im- pruden-

prudentioribus θερμοφίλοις ac ὑδρωπότοις, ne quis valetudini aut formæ ob sit, hic at texendum duxi.

Optimæ autem & salutaris aquæ indicia sunt, vt celeriter feruescat, & celerius aëri exposita frigescat. Ad hæc vt legumina, præsertim pisa, citius asparagis, quod aiunt, decoquat, nullamq; in fundo sui vasis maculam aut limum relinquat, neue linteolum in ea demersum, labe aliqua inficiat: debet insuper esse limpida, leuis, omnis qualitatis expers, & hypochondrijs minimè grauis, ex sententia Hippocratis & Galeni: eò quod idem Hippocrates, de acut: aquam communem, ventrem turbare, lienem augere, & tardè meare, & non nisi in morbis acutis prodesse, dicat, sicut Galenus idem affirmit: quod etsi per se veritati & experientia consonet, & aqua sola parùm corpora nutriat: tamen nutrimento commixta, fluxibilitate sua illud per corpus distribuit expeditius, vt in substantiam assimilari commodiùs queat. Itaq; ex hac nostra cella, præsertim pauperum, ceu insalubris, neutiquam excludenda saltem cibi adsint famelicis destinati.

Aqua falsa aut marina hoc pacto dulcis reddi potest: Ef-funde aquam falsam in aliquod vas, in eoq; iuxta ignem ebulliat, postea fluat per alembicum, vt aqua rosacea, & sal in fundo relinquetur. Vel quod minoris laboris erit, reiteratis vi-

cibus per arctæ texturæ pannum percoletur. Vel etiam aliquid post dulcedinis imbuatur, melle saccharoue, ac viscera, sua falsoidine atq; acri-

monia erodat.

*Nota.
Optima fons
tana.*

*Nota.
Vt falsa aut
marina aqua
sit salubrior
or potabilis.*

CELLVLA XI.

DE CVRA FAMIS
externa.

I.
*Per habitum
et vestitum.*

Postremò, ne quicquam huic curæ deesse videatur, Phauorinus refert apud Aulum Gelliū, Scythas, si quando rei cuiuspiam causa inediam ferre cogerentur, latioribus fascijs ventrem cohibuisse: quod nulla relîta inanitate, fames eos minùs infestaret: nam propter nîmâ ventris compressiōnem, tolerabiliorem esse inediam. Ex quo hodie factum videas, ut qui liberalius cibari volūt, diploidem laxent, & tibia-
lium ligulas soluāt. Idem Gellius Erasistrati scriptum prope-
modum verum esse affirmat, vbi inquit: Esuritionem faciunt inanes patétesq; intestinorum fibra, & caua intus ventris, &
stomachi vacua hiantia; quæ vbi aut cibo complétur, aut ina-
nitate dilutina cōtrahuntur & cōfuent, tūc loco in quē cibus capitur, vel stipato vel adducto, voluntas capiendi eius defy-
derādiq; restinguitur. Erasistrati verba hæc sunt: ἐλογιζόμεθα
διηρ πάχα την ἵχυρα σύμπτωσιψ τῆς κοιλίας ἔνας τὴρ φόβος
ἀστείας, καὶ γέρος τοῖς ἐπιπλέον ἀστιλοῦσικατὰ προσεισθε, ἐν τοῖς
πρώτοις χρόνοις οὐ πᾶντα παρακολοῦθε, οὐεροὶ δὲ δικέται. Dein-
de paulò suprà: ἐθισμένοι δὲ ἐστὶ καὶ οἱ Σκύθαι ὅταν διά τινα
καιροῦ ἀναγυγήζονται ἀστεῖη, λύγας πλαθέας τὴν κοιλίαν δικ-
εφίγουσι.

Consi-

Consimilis conseruatio certorum Indiæ populorum est, qui ore carentes, odoribus tantum suauibus ac nutricantibus vitam agunt, vnde fragratiſſima quoque ſecum ferūt. Quæ etſi noſtratibus nouiſſe, (vt videtur incogitantibus) parūm proſit: id tamen hinc addiscere licet, in hiſce caſibus (a me ipſo ſex dies iejuno proh in lethali nuper decubitu experte) vbi nihil cibi potuſue affumere poſſibile, vel propter anginam, vel aliud œſophagi, ſtomachiue pathema phlegmonodos, ne naturam victus odoriferus, ratione ſpirituum vitæ dominorum deſtituat, hec & similia externa ~~etiam~~, ac reſectoria citò ad manum affumenda, ne corpora exhauſta euaneſcant.

SIC rore, & liquoribus aluntur pleraq; Infecta, apes, muſcæ, cicadæ, & ſimiles, quibus extremis, denegata iam alia omni nutritione, homines quoq; refici queunt atque recreari.

VI. SVSTENTATIO VITAE.

III.
Per crysteria

IV.
Per inunctio-
nes.

VI.
Per sangu-
inem anima-
lium.
Suprà ad li-
quores.

SIC etiam per Enemata seu crysteria nu-
tritiua, vt scis, & notū est in certis mor-
bis. Item per inunctiones & fatus nutrien-
tes naturæ debili & exhaustæ, feliciter sæ-
pè succurrimus, donec Deus per crisim
meliorem eam respiciat. Et hæc longius
extēdi possent, at hoc loco satis sit, ne plus
quam necessitati ac inopiæ hominum vi-
dear seruire voluisse.

HOC vnicum adjicias, quòd theatrum
orbis in Tartariæ descriptione habet:
Tartari, inquiens, equis alijsqué animali-
bus quoquo modo interemptis suauiter
vescuntur, demptis suibus (instar Iudæo-
rum) abstinent: suntque inediæ patien-
tissimi: sin equitantes fames, sitisue mole-
stior inuaserit, equis quibus insident, ve-
nas incidunt, eoqué sanguine famem pel-
lunt,

lunt. Vel cum farina sanguini permista, ephippijsque subposita panem pinsunt, sicuti & carnes eodem modo sub subselijs istis coquunt. Sed hæc intra corpus pertinent: quæ dum annoto optimus amicus dominus Cellarius nobis refert, hoc Iunij huius septuagesimi tertij anni mense, homines lacti incoctas vrticas, tangenti alias infensissimas, pro pane aduersus famem commedisse. O inhumana fames. Attamen hæc naturaliora sunt cocturam & contemperationem huius cibi examinanti.

*Supràad ber
baceos.*

Hh 4. Postre-

VI. SVSTENTATIO VITAE,

Cura famis externa.

*VII.
Per somnum
et persuasio-
nem.*

POstremò tollitur, vel saltem tolerabiliùs fertur fames, propter somnum largiorem corpora nutriētem: sicut enim laboribus dissipatur nutrimentū, viresq; exhauriuntur, sic quiete, otio, ac somno, firmiores permanent. Eodem modò ferè & persuasio ad tempus eximit inædiam, quam tamen fortem valdè, imò staicā planè, esse oportet. Sic coqui odore semifatu ri, minùs esuriunt. De quibus vide suprà clausa seu regula sexta.

EPILOGVS.

ETHEC septem nunc quoque sufficient pro nostris famelicis conuinis. Sic ergo sex vita sustentationes corporales attigimus, exceptis nonnullis secretis reseruatis: quibus omnibus Dominus Creator omnipotens, paternè in Christo dilectissimo filio, benedicere porrò dignetur, Amen.

VII. PE-

**SEPTIMVM ET
VLTIMVM PENVARIVM, SCI-
LICET SACRVM, EST DE ALIMEN-
tis corporum & animarum in fa-
me Spirituali.**

SVNT AVTEM PRIMVM CIBI,
ET SECUNDO POTVS IN FAME SPIRI-
tuali septem præcipui, per verbum Dei &
Sacramento, fide & oratione
apprehensi.

TERTIO EVPORISTA, SVNT
regeneratio, beatitudoque tem-
poralis atq; æterna.

VII. SVSTENTATIO VITÆ,

PROMPT. VARIVM

ET si haud ignoro, non modò ridiculum, sed & probrosum esse, in alieno choro pedem ponere: tamen, cum aliud sit in choro pedem ponere, aliud chorū monstrare:putauī mihi hīc vitio verti non posse, si & hoc caput præcedentibus subiungerem: in quo ad quærēndam in primis Dei benedictiōnem, sine qua omne humanum contra famem, morbos & bella, subsidium euāndum ac nullum est, lectorem hortarer. Ut enim initio cum solum ἀποτέχνιοι, idque pro pauperibus, contra præsentem famem instituisse: videns potus quoque consueti atque salubrioris caritatē subsequi, ad coniungendum ὠροτέχνιοι. ab ipsa necessitate compulsus sum: ac deinceps haud dissimili occasione, cum epidemicium morborum, qui ex cacochymia, famis præfertim tempore, sequi solent, initia gliscere cernerem: ad interserenda passim remedia,

N. Dicitum
Amoss.

VLTIMVM ET PRIMVM.

dia, diætetica illa quidem: quæ, quòd domestica sint, & à tenuioris fortunæ hominibus minimo sumptu parari possint, ~~ut~~ gis^s dicūtur: pio erga pauperes affectu sum permotus, (sicuti tandem & de bellis.) Ita consideratis initijs, ac causis tantorum flagellum, ira videlicet diuina, grauissimis nostris peccatis succensa, cui occurri non alia via possit, nisi cōuersiōe supplici ad illum ipsum percutiētē nos, teste grauissimo Prophetæ Esaia, & ab ijsdem oraculis admonitus, non tantum contra Dominum, sed etiam sine ipso, omne consilium infelix esse: ne infidelis pater familias, & improbus œconomus atque inuidus haberer, qui quod maximè necessarium est, à domesticis abscondere vellem: omnino de ratione, qua fons & origo illorum malorum auerti possit, aliquid dicendum mihi putau. Quò & hæc me ratio impulit, ne ad mensam, salutaribus ferculis instructā,

Esaie.

Ii 2 porco-

VII. SVSTENTATIO VITAE,

PROMPTVARIVM

porcorum instar, sine consecratione precum, domestici nostri in Ecclesia admittantur: atq; ita fructu laboris, tūm nostri, tūm sui propria culpa, defraudentur.

Sciant ergo, ac certò sibi persuadeant omnes homines, maximè verò Christiani, inter quos cū primis iudicia sua Deus conspicivult: neq; hanc nostram, neque ullam aliam artem, aut ingenium humatum, nullum laborem, nulos conatus, vim ullam habituros, contra has aliasque angustias ac flagella Dei: nisi cum seruo illo ad eiusdem Domini Dei pedes proiecti, nostraque debita confessi, ad solā gratiam ac misericordiam ipsius configiamus: multa paucis hisce verbis monuisse volo. Neque enim vel professionis, vel officij, vel instituti mei est, hoc loco prolixè concionari, quomodo peccata nostra deleri, Deus placari, eiusq; benevolētia nobis reconciliari, & benedictio reduci possit:

Matth. 18.

ULTIMVM ET PRIMVM.

sit: quò sublatis pœnis exitialibus, rerum, ad benè traducendam in hoc mundo vitam, necessariarum, copiam reddere nobis dignetur. Neque hoc à me flagitat par necessitas rei, qua potissimum ad ~~enotriæ~~ inuestigationem fui excitatus: cùm quotidie in omnibus templis ac scholis, ab innumeris pijs doctoribus, qua via, modoq; id fieri conueniat, sedulò ac diligenter inculcetur: cumq; librorum, eadem in memoriam nobis reuocantium, tanta hodie sit abundantia, vt nō bibliopoliorum, ac bibliothecarū parietes solummodo, sed & singularum ferè domorum, adeoqué viarum publicarū pauimenta, in quibus hi pedibus conculcantur, idem illud planè resonent. Denique cùm nemo (nisi si qui sunt eximij, vel potius execrandi diuinæ prouidentiæ contemptores) Catechismi vel summaria quadam cognitione careat: è cuius prima parte, DECALOGO,

Ii 3 tum

*Summaria
doctrina Chri-
stiana, eiusq;
verus ad salu-
tem hominis
opus.*

I.

VII. SVSTENTATIO VITÆ;

PROMPTVARIVM

tùm peccatorum nostrorum magnitudo,
& incredibilis totius humanæ naturæ de-
prauatio:tùm iræ Dei immensitas , eiusq;
iusta per tales plagas executio,intelligi po-
test. Quibus intellectis,iam latere non po-
test modus , perueniendi ad primam pœ-
nitentiæ partem:quæ in dolore, in metu,
in humili submissione,in studio emenda-
tionis,vel,vt Christi Domini nostri verbis
breuiùs dicam , in abnegatione sui ipsius,
consistit. Ex altera, quæ SYMBOLOVM
Apostolorum dicitur , quomodo fiducia
Mediatoris Iesu Christi Dei filij mens eri-
gi:consolationemque expectare : Deū re-
damare:legis ardua præcepta implere:bo,
na conscientia in secunda & aduersa for-
tuna frui: & certam ex omnibus malis
ereptionem , nec non temporalium pœ-
narum mitigationem petere & obtine-
re possit,ac debeat , cuius discere prom-
ptum est.

Quod

Mattb. 16.

II.

ULTIMVM ET PRIMVM.

Quod posterius in hoc rerum nostrorum statu maximè necessarium mem-
brum , Dominus in sua PRECANDI
formula , quæ tercia Catechismi pars est,
magis etiam nobis explicuit , ac confir-
mauit : dum & petenda hæc esse , & quo
animo , quaque fide petenda sint : & quòd
eiusmodi petitio , non vana , irritaue , sed
ETIAM atque AMEN sit , (modò nos
non pigeat obsequi Domino , & precan-
di laborem suscipere) breuissimo quidē ,
sed absoluto compendio docuit .

III.

. Cor. i.

Quarta pars , quæ VTRVMQUE SA-
CRAMENTVM continet : Deum ipsum
per filiū nobis reconciliatū , & iam ad pre-
ces nostras ore propitio , tanquā è cœlo re-
spōdentem , tantūm nō intuendū oculis ,
& vlnis complectendum exhibit . Quid
enim BAPTISMVS agit , nisi quòd singu-
lis gratiā patris in Christo testatā facit , &
in eius rei pignus , Spiritū sanctū confert ?

III.

II 4 SACRA

VII. SVSTENTATIO VITÆ,

PROMPTVARIVM

SACRA COENA quid agit, nisi quod singulos in Testamentum filij Dei hæredes recipit, & ab æterna morte, in carcere Sathanæ legis vinculis constrictos, per Christi passionem, mortem & satisfactiōnem solutos iā ac libertati restitutos, ipsa Christi voce denunciat & confirmat: In quibus iam vtriusq;, ligantis, inquam, & soluentis CLAVIS, vis conspicitur. Qui enim sibi non deesse ipse: qui Christū veracem, vt sentit, ita constanti FIDE sequitur: nunquid non ab omni crimine solutus ac liber, in filiorum Dei numerum receptus & asscriptus est? At qui adhuc, ob duritiam cordis sui, FIDEM Domino habere, & iugum eius suauissimum susciperre nequit: eum meritò primis vinculis ligatum, & ira Dei oppressum vsque teneri, cùm præter Christum redemptor alias nusquam inueniatur, nunquis dubitet, aut iure miretur?

Quin

VI.

VII.

Matth. n.

Ioan. 3:

VLTIMVM ET PRIMVM.

Quin potius mirandum est, quenquam adhuc reliquum esse, qui causam dubitandi ac diffidendi, sibi fingere audeat: quam Dominum hac ipsa, quam dixi, promissionum & pignorum suorum cœlestium liberalissima, per usum Sacramentorum, ad singulos applicatione, data opera, omnibusque viribus remouere, & ex animis hominum penitus extirpare velle, satis appetet. Quæcum ita sint, quid opus fuerit multis declamitare, de ratione querendi Deum, placandæque iræ eius, & consequendæ, post eternarum, etiam tempora- lium pœnarum remissionis? Audiat unusquisquepios in Ecclesia Christi doctores: legat, si legere didicit, celebratorū ob veritatis studium virorum monumenta, in primisque ipsam sacrām scripturam: si nō datur ultrà, saltem dictam *κετύχοιη* diligenter perdiscat, & ducem vitæ sibi eligat. Hæc si quis pertinaci studio continuaue-

Kk rit,

VII. SVSTENTATIO VITÆ,

PROMPTIVARIVM

rit, is ita ad plenitudinem fidei ædificabitur, vt apprehensa in Christo omni diuina potentia & bonitate, minimè dubitet, se, quicquid petierit, à cœlesti, suiq; amantissimo patre, accepturum, quicquid impedimenti, quicquid aduersi remotum voluerit, vno verbo procul abigere posse; & denique montes quoque, si res ita postulet, transferre valere.

*Nona obe-
dientia, no-
nauis vita.*

Ex quo per se sequetur nouum, & ad Spiritus s. nutum compositū, ac proinde non coactum, sed spontaneum vitæ institutum: cuius ex vero zelo perpetuum exercitium, adeò nos Deo commendabit, vt projectis propter Christū in abyssum maris, omnibus delictis nostris, iræ, plagarūque suarum, vbi semel à nobis abstulerit, nullam amplius memoriā admittat. Sin aliquando à patre cœlesti, malis angelis tentandi nos copia detur: momentaneū tamen ac leue id esse, nec quicquā damni infer.

VLTIMVM ET PRIMVM.

inferre, sed ad maiorem corporis & animę nostrę salutem, & per hanc ad insignem Dei gloriam, at diabolorum, & omnium hostium, turpissimam ignominiam, per Christum cedere: nostra verò contra eosdem consilia & subsidia felicissima, efficacissimaque esse, necesse erit. Vnū tamen memori mente semper tenendū est, quod Dominus monuit: ad profligandos astutos & veteratorios nostros in extremo hoc seculo, & incredula natione hostes, ieiunijs ac precibus, nunquam non opus esse: quod videlicet, per crapulam & securitatem, maior illis ad nos, nostraque accessus pateat: & plus ad excitandum nos è verno carnis licentiæ permittatur. Qua in re, vt alijs nō modo hortator sim, sed etiā qualicūq; exēplo meo, praeeam: Te DEVS æternæ, omnipotens, sancte, bone, misericors, clemens, patiens, multæ miserationis, pater omnis misericordiæ, Deus o-

Matth. 17.

*Epilogus per
precationem
& rerum hu-
manarum de-
plorationem.*

Kk 2 mnis

VII: SVSTENTATIO VITÆ,

PROMPTVARIVM

mnis consolationis, per nomen dilecti filij tui, Domini & Seruatoris nostri IESV Christi, in uoco, tibi confiteor, tibi cordis contriti hostiā offero. Peccauimus Deus, peccauimus, & iniquè egimus cum patribus nostris: nec id solūm, sed quod omniū est deterrium, nemo peccatorum magnitudinem agnoscit, nemo dolet, nemo desistit: sed omnes in via impoenitentiæ pergunt securi. Contēnitur tām ira, quām bonitas tua. Pro te timentur homines: coluntur idola: adoratur mammon: blasphemiae nominis tui, periuria, incantamenta, iam non clām peraguntur: non fuso aliquo pietatis teguntur: sed palām omnibus in vſu sunt, & ludus iocusq;uc habentur: verbi tui veritas ab alijs corrupitur, ab alijs premitur, à plerisque negligitur: Qui parentibus, magistratui, & similibus obedientiam debitam præstent, rari cernuntur: vt vicissim illi in officio lenti sunt:

Dissi-

VLTIMVM ET PRIMVM.

Dissidia, odia, Iatrocinia, homicidia, omnis denique violentia impunè passim grassantur: Fornicationes, stupra, incestus ridentur: Furta, expilationes, usuræ, & omnne genus fraudis summum hodie culmen tenent: Delationum & calumniarū, nullus neque modus neque finis est. Postremò omnibus vbiique cupiditatibus omnes habenæ laxantur: Hinc iræ tuæ, tot tantaque flagella, pestes & alij noui ac inauditi morbi, fames maxima, eaque inopina: bella continua, vastationes terrarum, Imperiorum & Rerum publicarum ruinæ: & omnes ferè maledictiones tuæ in nos sœuiunt grauissimè, & indies magis, magisque multiplicantur: meritò id quidem & iure optimo: verùm ô Deus, rerum omnium conditor, & conseruator benignissime, cuius bonitatis nec initiū, nec finem reperire est, O pater, ô unicum

Kk 3 refu

VII. SVSTENTATIO VITAE,

PROMPTVARIVM

refugium generis humani miserrimi ac perdidissimi, noli pater, noli respicere peccata nostra: noli pro meritis nostris agere nobiscum: sed Filium tuum charissimum, in quo est omnis delectatio tua, in conspectum tuum pone: per eum nos intuere, per quem & condidisti ac redemisti: in eo nobis luceat lux vultus tui: in eo miserere nostri: Quò enim sumus miseriōres, tantò magis misericordia tua opus habemus: quò plus in nobis culpæ inuenis, tantò magis abundas materia exercendæ bonitatis & gratiæ tuæ. Tolle igitur, ó summe pater, à nobis plagas tuas: transfer & effunde iram tuam in gentem, quæ non nouit nomen tuum: Nos autem, memor pacti sancti tui, in gratiam recipe: verbo tuo reuiuifica, ab omni malo libera, & benedictionibus tuis omnibus abundè cumula, ut quicquid conamur, cùm tibi placeat, tūm felices habeat.

beat successus. Ita fac Deus: in his enim consistit vera laus, & gloria maxima nominis tui. Exaudi nos ô Deus: exaudi & serua nos propter dilectissimū filium tuum Iesum Christum, quem tute nobis dedisti Mediatorem ac Seruatorem vnicū & æternum, Amen, Amen, Amen.

EPILOGVS.

AT QVE bac cursante calamo, πρακτικῶς tamen pleraque CANDIDE LECTOR, extempore quasi, ob neceſitatem in opere incumbentis, posita, modò satisfaciant: paulò post pleniora, DEO propitio, sequentur. Quicunque autem vir bonus, similia aut meliora habet, fideliter addat, cum id inuentis sit per facile. Sicq; pro tām imp̄scrutabili bonitate ac affluētia diuina, Deo misericordi, aternoq; ac omnipotenti Creatori, per Iesum Christum ix̄itq; ῥημ̄ μεσίτην μεδy, in sancto Spiritu, (in QVO Sumus, Viximus, et Moxemur) gratie agantur immortales, quōd tām homines, quām cuncta animata reliqua, largo adeò ac vario vietu, hic obiter nunc adumbrato, à nemineq; satis usque huc, quod equidem sciam, explicato, aut perpenso, ati ac conseruari voluerit. Idem pater misericordiarum, Deusq; veritatis, omnis bonifons, et author, pabulū quoq; animalium nostrarum, in hac mundi planēa rurundinea, nec non cœcutientia senecta, nobis clementissimè incorruptum atque illibatum tueri, nobisq; in se confidentibus sacrum septenariū largiri dignetur, ad sui æterni ac sacrae sancti nominis gloriam, omniumq; saluandorum salutem, per et propter Iesum Christum Dominum nostrum, Amen.

O. N. P.

Kk 4 Ex

Ex Diuo Bernardo.

Vnguentum preciosum primum.

I.

Vilissimæ sunt species de quibus conficitur: & magna earum copia intra nostros hortulos poterit inueniri, Peccata enim nostra plâtata in conscientijs nostris, quorum immensitas præ multitudine numerari non potest, sunt species eius. Ipsa igitur in mortariolo pœnitentiæ, macerationis pistillo contusa, & respersa discretionis oleo, doloris igne supposito, & in aheno disciplinæ cocta, vnguentum exhibent preciosum & acceptum pedibus Saluatoris,

Vnguentum preciosius alterum.

II.

In cuius compositione prioris conspersio est vilis pendenda: eius species sunt de cœlesti Paradyso allatæ, & in terra filiorū hominū nequeūt inueniri: virtutes enim diuinitùs collataæ, & in mortariolo pectoris, pistillo diligentissimæ meditationis cōtritæ, & exaltationis oleo superflua, suffuso igne iustitiae, & humilitatis aheno decoctæ: faciunt vnguentum & odore & virtute admirabile, quod solum super caput Domini recumbentis possit effundi, & exhiberi reuerentia Mæstatis.

Vnguentum preciosissimum tertium.

III.

Hoc est pietatis, & est super omnia aromata, morbis omnibus & periculis salutare, quodq; nulli vñquā pesti inuenitur inefficax: Vniuersæ miseriæ, tam animarum, quam corporū, oculo pietatis inspectæ, species eius sunt: istæ ergo in mortariolo largitatis, dulcedinis pistillo confractæ, & definitæ charitatis oleo, succensæ cōpassionis igne, & in aheno perseverantia despumatæ, vnguentū faciunt ipsis etiam Angelis admirandum. Hoc toti corpori Christi debet impendi.

OCCASIO CO- ROLLARII OECONOMI- ci nunchicannexi.

 VONI AM, Candide Lector, ordo paginarum ac distri-
butio materiarū nunc quidem
pro nostro instituto proposita-
rū, tam Lectorem, quam Typo-
graphum perturbare potuisset, si res pro sua
diuersitate, ubertate, & iniquali usu, cōfuse-
& disproportionabiter fuissent exhibita: ne-
cessitas & ratio ordinis, lectorisq; commodū
flagitare videbantur, ut, quantū fieri posset
dilucida natura conueniens, & grata rerum
simplicium in hac adumbratione utraq; ac cēn
proportio à me obseruaretur. At verò ne or-
dini ac voluntati paucorum seruituris, rerū
in vita communi utilium simul & voluptuo-
sarum, cum proximi incōmodo atq; molestia
praterirem: appendices saltem, imò argumen-
ta & indices tantum materiarum breui adij-

COROLLARIVM.

cuendarū superioribus penuarijs utiles & iocundos pariter, attexere visum fuit, ne etiam hoc loco vel proximi ingratā egestati, vel grata recreationi uspiā defuisse viderer. Quare qui expetit, & meliora nescit, suis locis appropriatis singula adaptabit, ut hortēsia prima, secunda & tertia clasi, quae de sustentatione vita per semina fructus & plantas est: sicq; porro de alijs. Cui verò istud Philosophorū, et aliorum proborū & economicorū studium displicet, feliciori Minerua utiliora his substituat, nosq;
& alios illis eruditat, quo in tanta omnium virtutialium caritate, nec non tristis rerū perturbatione sepius in vita recurrente, non solū victus necessaria, sed etiā reficientia voluptuosa quedā adipiscamur: utrumq; cū sapientū sapientiss. à Deo petentes, ne paupertate, ad mendicationes aut furtā adacti, nec diuitijs affluentes ac faciati, datorem illorum bonorum haud recte agnoscamus, aut securi contemnamus. Idq; omne ad ipsius almi Creatoris laudem, et nostram omniumq; alendorū salutem, Amen.

CAPVI

CAPVT PRIMVM EST
de hortensibus.

Priora autem quinque Corollarij capita hortensia seu ad Georgica, tria priora penuaria, seu tres vitæ sustentationes pertinent.

ADuersus vredinem, per cancros tres crematos in arbustis.

Item aduersus tempestates, per rubetam nouo fictili in medio segetum obrutam.

Contra formicas, per lupinum cum fracibus tritum, & circum linitum. Plinius ad aues à segete arcendas sic vtitur.

Contra rubiginem, per palearum fumum, si frigus verno sit tempore.

Vt fructus quamuis figuram exterius præ se ferant, per figuratum internè typum aliquem ligneum vel alium inclusum & deligatum, ad iustum maturitatis usque tempus.

Plantæ pulcherrimæ compositio, per diuersa semina in caprillum stercus intrusa, pingui simo oblitum, scrobe profunda sepulta, superiniecta latamine, & oportunè rigata.

Lactucæ odore næsentur, si cum se; citrij ante sationem semina macerentur.

I

II

III

III.

V.

VI.

VII.

COROLLARII CAP. II.

CAPVT II.

I.

Per artem naturæ æmulam multa quasi miraculosè fieri posse, vt flores & fructus temporius adducere: si tempore anticipato circiter Octobris calcem, interfictilia vasa ferantur, in terram cribro succretam, admixto stercore bis in die calida foveantura aqua, & si tempestas vel pluviâ erit, in contextam inferantur domum, nec noctu sub dio relinquantur, soli quotidie exponendo. Hoc non vni sed omnibus fere conuenit simplicibus &c.

II.

Cucumeres & cucurbitas valde præmaturas habebimus, si vere nondum ineunte, semen inplantetur in locum subactum, & crebris irrigationibus excultum, scrobibus effosisis vas frangatur, & labro tenus abdatur, donec summæ terræ coëquetur, & luxuriantibus adhuc virgultis sublatis, longè celerius fructus edent: non enim satis tutò in hortis & subdialibus locis relinquuntur ob temporis sauitiem, commodiùs autem cubicularibus rhedis confitæ in occultis & specularibus munitis locis immorantur, vt sicheyemis rigor arceatur.

III.

Fructus & flores maturiores omnes habiturus, maximè rosam, post vindemiam plantabis, seres & putabis.

III.

Lilia vt vicissim flores pariant, ferantur bulbi, alijs duodecim, alijs decem, octo, vel quatuor digitorum altitudine.

V.

Ficus præcoce & maturiores habebimus, si columbaeum sterlus, oleum & piper indideris & linieris. Vel:

Truncus fici scarificandus, quo lacte turget, nam uno humore affluente, reliquus agiliter concoquitur.

VI.

Cerasa præcoccia facit calx radicibus admota.
De quibus & alijs omnibus proximè yberiùs.

Iam

CAPVT III.

IAm diximus quomodo prēcōces fructus & prēcōcissimos efficiamus: nunc supereft, vt ferotinos doceamus, quos efficere à contrarijs disce, vt quæ priùs calefaciebas, nunc refrigerā.

Cucumeres & fructus omnes
ferotinos efficere.

SEmina in æstate plantabis, lätamine circum aggerata, sic frigori maximè obſtabunt, nec ab eo necabuntur. Vel apud puteum ferantur, & iam tempestiuos in puteos dimitte, ac ſuprà rectè operi, ne ſolventiq; noxam exiccando defērant.

Sic quæ edimus æstate fragra, ſi hyemali vel verno optamus tempore, cum candicant, nec exacto purpuræ colore rutilant, cum folijs in arundines immittimus, pingui oppletas ore lätamine, & obruiimus, ſi tempore quoq; rubefcant cūpimus, ſoli oſtendimus.

At ſi quam voles ficum ferotinam facere, cum erunt iam minuti grossuli eos decutito: ſic alterum edens fructum in hyemem diſſert ſeram maturitatem, dum modò tempus ſuf- feeturum partui ſuperſit, & generare aliàs poſſit.

Cerasa ſi tardiora quærimus, in vindemijs horum furculum in cerasum inſerimus mala producentem, quæ ab in- grato, inſignijs amarore, amarendulas dicimus. Si hoc ter quateruè denuò effeceris, fructus dabit ferotinos, & ſi nimio

L 3 tunc

I.

II.

III.

III.

COROLLARII CAP. III.

tunc acremento respuuntur. priores oblita succos, nunc aci-
dulo sapore iucundiora euadet &c. Sic diuersi flores, fructusq;
diuersis anni temporibus impartitur Deus, quibus pro vo-
to vtare.

Quomodo fructus exos &
enucleatus euadat.

V.

S inserendis surculis, vel viuis radicibus medullam auriscal-
pio vel osse abstuleris cultro, fructū exossem ac sine li-
gneis nucleorum putaminibus proditurum. Naturali enim
spiritu omne alimentum viuentis, quasi quedam anima per
trunci medullam, veluti per sihponem hauritur &c.

Nux tenella & sine pu-
tamine.

VI.

P erfectæ iam nucis utrinque; frangantur carinæ, vt integer
nucleus quadripartito distinctus, & lignea intercursan-
te membrana distrahatur, illæsa carne, sic vellere, papyro, vel
vitigineis folijs obuolue, ne à formicis nudus erodatur &
nelloς dabit fructus. Vel arborem quoq; penitus perforans,
duras & masculas nuces, friabiles facies &c. Africanus.

VII.

Sic de auellana nuce, & amygdala, antequam florem
producerit, ablaqueatis radicibus, per dies aliquot calida in-
fundetur aqua, & teneras dabunt nuces, vt nudum nu-
cleum, & friabilem testam afferat, vt non puta-
mine, sed verius integatur cute, adeò
tenella, vt simul mandatur.

Fructus

CAPVT IIII.

Fructus dulciores, odoratores & maiores, quinam fiant.

Nonnullæ sunt arbores, aquæ caudicis fissione, mutilationeq; aliqua subito aëris, aduenaq; caloris intrusu pereunt: corruptione enim ad imam descendente, contabescut, & exarescant illico: sunt præterea multæ, quæ non solum plagam, sed caudicis fissionem, terebrationemq; sustinent, & ex paucis feris, multiferæ redduntur: vti punica, amygdala, malus, quibus maximè utimur: vulnerata enim meliorem suauiorē que deferunt fructum. Radice quatuor digitis vndiq; circūfossa, imam arboris partem terebrato, sic continuò defluet pituita, siue incoctus humor quo turget & dulciorem reddit, & citius poma matura defert, sed luto vel argilla plagam obtura. Vel: Palmitem crassiorem cædes, & in palmi altitudinē excauabis, mel super instillabis, & stramine, cratibus, imbricæ cæterisq; id genus integes: dum soles & aquas arcebis, cum planta vniuersum mel hauserit, aliud rursus infundes, & radicibus lotium affundes.

Fructus, flores suauiores & odoratores.

Reddere, sic possumus, vti melopeones, cucumeres, cinarae, medica citria, pyra, vt odoratoria euadant. Semina vel grana triduo mulso, lacte ouillo, vel aqua vbi Sacharon eliquaueris, quod veteres præstare existimarunt, sunt macerada & insolata ponenda, & maiorem fructus contrahent suavitatem.

Si vinum vel vuam odoratam facere iubes, aut vnguentarium, quæ multam redoleat: fermentū obruendū scindimus ac odoriferū omne coniçimus, vel vnguentum, quod volumus vuam olore, & aliquantulum maceretur eiusdem odoris aqua.

CAP V T V.

Fructus omnes augere.

I.

VNde si eos voles, & maximè punica fieri maiora: fictilis olla aquæ plena circa radices obruatur, in ea flos cū ramo sequaci flexu imponatur annexus, neue dimoueat, arctè ligetur: ollam in terram conijcet, & obteres circa ramum, ne extrinsecus afflet spiritus &c.

II.

Si vis cucurbitam crassiorem facere: semina è ventre legas, & inuerso cacumine seras: si exilem, ex earum ceruice: si latas, exfundo.

III.

Rosam facere cuiusvis co-
loris.

Rosam viridem, luteam, vel cæruleam reddes, si eius caudicem iuxta radices findas, vel terebres, & fissuram, foramen menue, quo visum tibi fuerit colore, impleas, verbi gratia, æragine, si viridem rosam habere satagis: indico lapide trito vellazuro, si cæruleam: crōco si luteā, & ita de reliquis. Tum demum fissura est deliganda, & vt decet emplastranda, obturandumque foramen, & contra externas iniurias armandum.

III.

Florum & fructuum conditura.

Ne tām celeriter eorum depereat gloria, cœlique improbus variantis motus tabefaciat, & exanimet, sic constantes reddes contra tenorem algoris, æstusue. Plurimū ad hoc confert loci situs. Fenestras ergo patentes Septentrioni dirige: claudendæ enim sunt, quæ ad Austrū vergunt &c. Plura in posterum, quæ ob instantes Nundinas, iam præcindere oportet.

poma

Poma in vigore diu maneant: item
consimiles fructus.

Præcoccia pyra, mala, cotonea, sed mustea spernenda, ficus tuberes, & zizipha cum suis frontibus legitio, omnia immatura, non tamen percruda, caduca sunt separanda, vndiq; diligenter inspicio, sint ne integra, nec manibus quaf-sentur, incisos eorum tenaces calida cures amburi pice, paru tangendo: inde canabi, stupauè inuoluendo, feruenti cera circum line, & circumlita melle demergantut, vt sint omnia submersa, operculatumq; vas pellicolato, & per annum viridia semper habebis: & sic omne pomum in melle seruari potest, quod in vetustatem reponitur.

Virides fucus, pruna & fructus similes, seruare docet Afri-canus: ex viridibus cucurbitis è lateribus eximoto partes, quæ splenijs existunt similes, & ex caua velut loculos, & vaginas, inde in singulis, singulas fucus appones cum petiolis, & ut du-rabilitius integræ sint allatae quippe quæ diutiùs durent integræ, inde obturato, & vmbroso suspendito loco, ne ignis vel fumus inspiret.

Vas quoq; immarcescibiles sic habebis: si singulis fictilia vascula pensilia apposueris occlusa, intimo verò pertusa & imposito cespite pluviā, arcebis, muniens ne vel truncō mutuò rumpatur, vel alio munimine ambito.

Vt poma congelata ad suam redeant naturam.

Poma congelata si in frigidam aquam demergantur, ad naturam suam redeant, totaqué illa glaciata concretio liquefcit, ac resoluitur. Sic partes animantium frigore affecta, modoue prorsus rigescant, subsitq; sanguis aliquis, aqua gelida immersæ & subindè rigatae, sensim calefcunt. Autor Leuinus Lemnius.

V.

VI.

VII.

VIII.

CAPVT VI.

De vinis eorumque cura.

Vino acido mederi.

Supradic.
penuarium
appendix.

I.

Vino quod acorem conceperit medetur olla aqua bona plena ut tradit Tarentinus, modò operta sit diligenter, & in dolium vini demergatur. Post triduum enim si primitum robur resumpserit, aqua obolebit, vinum perlacebit.

Vinum vitiatum reparare.

II.

Vinum vitiatum reparabis, si in aliud dolium illud transfundas, quod prius derasum & à fecibus detersum fuerit, nec non decocto valido foliorum lauri, myrti, horminij hortensis, quæ nostra est orualla, iuglandis aut rad: ireos, vel baccarum iuniperi, probè ac diligenter elotum, vbi in usum voles depromere, colorem, odorem, ac saporem sanè quam gratum exhibebit.

III.

Liquores à putredine vindicare.

Oleum vino vel alterius generis liquori super infusum, præpedit ne vapescat, aut corrumpatur. Nam omnes halitus qui putredinem inferre possent, vna cum exterrimo aere, veluti quodam rectorio, excludit.

III.

Ex debili vino generosum facere, &
ex turbido clarum.

Ex vino debili sic facies generosum: accipe foliorum calitrichi & semenis apij ac foeniculi, quantum potest manus capere, & dolio immitre. Si turbidum erit sic clarum reddes

reddes: sume sex aut septem albumina ouorum, quæ vino in-
iecta baculo diligenter moue & coagita. Ex secretis peritici
iusdam & diuitis œnophylacis Aureliani.

Vinum corruptum & pingue emendare.

COrruptum vinum pingue & pendulum restauratur, in-
fuso lacte bubulo modicè falso. Lemnius.

V.

Vinum fœtidum & corruptum emendare.

VInum fœtidum & corruptum emendatur, si pro vas
magnitudine iusta portio mundi tritici ex sacculo in eo
suspendatur & exinde retrahatur. Pictorius.

VI.

An mustum aquam habeat: Aquam à vino discernere.

Si volueris experiri, an musto remixa sit aqua. ouum im-
ponito: si statim descendit, aquosum est: si contra, purū:
alijs pomo idem efficiūt. Sanguis gallinacei galli siccatus, pul-
ueratus, & vino aquæ diluto mixtus aquā supernata cogit.
Præterea si vini in dolio feruentis impetum frangere
voles, minimam casei particulam in illud proijce,
vel immittit videbis rem mirā. Georg:
Valla Placentinus.

VII.

CAPVT VII.

DE CARNIBVS ET VARIIS
domesticalibus, voluptuosis si-
mul & vtilibus.

Edulia à putredine vindicare.

IN præseruandis edulijis, si sal, acetum, aqua vitæ vel falsugo
ad id oportuna, defuerint, puluis cymini aut carui, vt vo-
cant, prætentaneo erit auxilio, si illo defridentur, & recōdan-
tur. Proderit etiam, mel sed non ita efficaciter. Aestate etiam
milio impositæ à putredine conseruantur carnes.

Suillam & ceruinam

SIClauus ex ære chalcitide conflatus, suillis, ceruinisq; car-
nibus infigatur, eas à putredine illibatas stiptica exiccan-
di facultate diu conseruat. Plutarcho autore. Langius.

Carnes coctæ quomodo vene-
natæ euadant.

SI carnes quævis, dum adhuc calent, inter duas patinas
suffocentur, & mantili nequid exhalet inuoluantur, ve-
nenatorum naturam subeunt. Eadem etiam mala adferunt
morticinæ carnes esitatae: nec non eorum animalium quæ à
venenatis, aut rabidis bestijs icta vel demorsa fuerūt, aut ful-
mine tacta interierunt. Lemnius.

Oua absq; gallina incubari.

Tradunt Aristoteles & Auicenna, ex orbiculari, breuiq;
ovo marem gigni & excludi: ex oblongo vero & acuto,
fœminam. Si autem voles oua incubari absq; gallina,
repido fimo illa sepeli, ita vt turbinatior pars sursum vergat,
quintoq; vel sexto quoq; die, nouum substitue fimum.

DE

Ad quintum
penuarium
appendix, ad
rictum du-
rabilem &
salubrempo-
tissimum re-
quisita.

I.

II.

III.
Abstine.
O. N.

III.

CAP V T VIII.
DE PISCIBVS EO-
rumq[ue] captura.

Piscium agmina ad se allicere.

Sivrica & pentaphylon teratur cū succo semper viui, seu saizoi, & ex eo manus inungantur, proiectaturque magna in aquam piscofam, missæ manus in eam, piscium agmina ad se allicient. Idem fiet si in piscatoriam fiscellam, vel sagenam, aut reticulum imponantur huiusmodi miscellanea.

Vt pisces turmatim retia sequantur.

Pisces turmatim sectabuntur rete hisce miscellaneis comitatum, semine scilicet rosa, cum seminibus finapi & pede mustelæ.

Vitanda sunt oua barbatuli piscis: nam si largius sumantur, adeò venenata sunt, vt magnum minentur periculum. Lemnius.

Piscium mors.

Pisces qui semen hyoscyami ederint non multo post tempore moriuntur. Itaque pisces hisce capti, & iam attoni, aut quam citissime exenterentur, aut antidoto hyoscyamo medenti coquantur, aut penitus abijciantur.

Alia secretiora piscaturæ artificia ingeniosa & libera priuatim reseruata, qualia in aulis Saxonis & Hassiacis obseruauit hic omnibus ingratissimis forsitan & sannionibus temere prostituere displicet, &c.

Quoque sup
pra ad quin-
tum penuar.
additamenta
utilia & io-
cunda.

L

IL

III.

III.

V.

CAPVT IX.

DE AVIBVS ET AVCVPIO.

Aues ad quampiam arborem
congregare.

Viscum quercinum sylphio coniunctum, & ad arborem
quampiam cum hirundinis ala suspensum, aues ad se
congregare fertur.

Ne alites sata semina attingant.

Aduersus improbitatem alitum sparsa semina de pascen-
tium, coctum allium, ne posthac renasci possit, mirum
in modum prodesse fertur, si illis projiciatur: nam quæ deuo-
rabunt, manu capientur. Alia in eam rem auxilia multa, leges
in Mizaldi hortorum secretis.

Vt carnes volatilium tenerescant.

Ficus arbor vaporem adeo acutum & incisuum spirat, vt
carnem gallinæ in ea suspensam masuret, coctuque per-
facilem reddat. Plutarch. & Aristoph. IDEM continget,
si sublatis ex volatilibus pennis, aut detracta pelle ex animan-
tibus, illas in tritici aceruo, vnum alterumue diem diligen-
ter consepielueris.

Aucupia alia.

Variæ narrantur artes & instrumenta Astronomica, qui-
bus capiuntur, & in vnum locum coguntur aues, quæ
proximè pleniùs adscribentur.

DE

Narrantur.

CAPVT X.

DE VENATIONE.

Ceruos in vnum locum congregare.

CVM volueris alicuius nemoris ceruos congregare in vnum locum, fac è cupro, ascendeante prima facie Leonis, im aginem cerui, quasi coéuntis cum cerua, & dum illam facis, & formas, dic: Ligo & cōstringo omnes ceruos, qui sunt in isto nemore, per hanc imaginem, & vbi sepulta fuerit ad eam omnes conueniant & non recedant. Deinde sepelias in medio nemoris & miraberis effectum: Ex manu scripto Ptolomæi commentariolo de imaginibus, quæ alijs iudicanda & probanda relinquo.

Lepores in vnum locum congregare.

SVCCUS hyoscyami cum sanguine iuuebis leporis mistus, & in leporina pelle consutus, fertur omnes lepores congregare, qui fuerint in eo tractu vbi sepultus iacuerit: non secus quam matrix canis, alias canes. Ex vetustissimo quodam commentario.

Vt omnes canes conticefcant.

SI in sinistra manu habueris cor caninum, in cuius centro sit defixus dens canis, te præsente, omnes canes conticebunt: maximè si vtrumque sit ex nigro cane acceptum, quod pro vero & comperto traditum volunt.

Suprà ad pe-
nusriū quin-
tum.

L

II.

III.

CAPVT XI.

DE EQVIS.

CVm œconomia, (maximè verò agriculturæ, ad vitæ sustentationem vnicè requisitæ,) sine equis institui nequeant, etiam illorum meminisse oportet.

Equos agiles ac tractabiles reddere.

AIunt equorum soleas factas ex ferro, quo aliquis occisus fuit, equos agiles reddere. Et si ex eodem morsus ephippiorum concinnentur, tractabiles & obsequiosi fiunt, etiam si rebelles essent, morosius ac mordaces. Rhafis & Albertus.

Ne lædantur equi, dum ferreas accipiunt soleas.

Pllosella quoquis modo equis administrata, hoc illis affert præsidij, ne lædi possint, dum ferreas soleas à fabro recipiūt. Hinc à nōnullis clauorū herba nuncupatur. Diosc. Ononis decoctum, yrinam iumentorum illicò promovet, si impedita fuerit vel suppressa.

Equi anhelosi curatio.

EQuoram asthma & spirandi difficultas curabitur, infestatoris radicula eius herbae, quam veterinarij consiliginem vocant: Aut radice eiusdem naribus, auriculisue impacta: si quidem has in partes omnis morbi vis, noxiūque virus elicetur. Author Pelagonius Malomedicus. Sunt qui vires easdem tribuant radiculis Ellebori nigri.

Vt equi infatigabiles fiant ad cursum.

LVporum dētes maximi, equis adalligati, infatigabilem cursum illis conciliare traduntur. Plinius.

Alij de radice ostrutijs varia referunt, quæ proxime.

DE

CAPVT XII.

DE VESTIMENTIS.

CVm vestitus quoque ad vitæ conseruationem pernecessarius sit, de vestitu durabiliore cogitandum, videlicet quis nam & vter durabilior, & ex qua materia, vt vrsi corium, vel alcis corium pro diuitiis: at pro pauperibus, Ein wirken gewachster Kittel. Item coriaceæ vestes.

I
Luxuria circa vestitum nocivus.

SIc etiam Indorum simplicium, aroma tumq; preciosorū abusus potius, quām usus cohercendus, vt rebus sic stantibus, domi natis cum gratiarū actione, ceu presentissimis & salubrioribus corporibus nostræ temperaturæ antidotis (cuiq; enim naturæ propinquiora & familiora, etiam salubriora existunt, vt ex multiuera rerū sympathia & antipathia apertissimè constat) gratis perfruamur, relictis & reseruatís exoticis illis, pro principum ac magnatum aulis, &c.

II
Itemque aromatum non semper necessariorum.

Nn Quæ

COROLLARII CAP. XII.

III.
Lanificij et
moneta cura.

QVæ duo certè haud leue, imò maximum ad leuandam rerum caritatem, & precia illorum imminuenda subsidium exhibebunt, præsertim si lana nostras, in patria seruaretur, vñà cum moneta præstantiore.

III.

VESTES A TINEIS inoffensas custodire.

Clrium pomū scrinijs impositū, vestiariā suppellectilem à tineis inoffensam custodit. Quod etiā præstat ex sincero arietis sepo candela, ijsdē scrinijs tenui linteolo inserta.

V.

Scribunt M. Varro, & Cato, quòd si amurcam ad medium coxeris, & ex ea fundū, angulosq; ac pedes arcæ inunxeris, vbi aruerit, vestes, aut res alias in ea conditas à tineis vindicabis.

VI.

Albertus tradit ad compendium rei familiaris calceos optimos, & penè dixerim incorruptibiles fieri ex corio asinino, ea parte tergi, qua clitellas seu onera baiulare solet asinus.

VII.
Beuwerct.

Sicut per vigilias vestitus, ita in somno & omni meliori quiete lectorū vsus requiritur, qui cum propter plumas valde caras vbiique haberi nequeant: nunc alia paratu facilia necessitas excogitat, vt si stramina desint, & foenum, aliaque his cognata, pro delicatioribus & ægris præsertim, in itinerationibus & belligerationibus, lecti parentur, expilosis arundinum fructibus deplumatis, vulgo roßfolben, & sunt vt iuñō piso, ita & molles lecti: yel si quis habeat, pellis vrsina sufficiet.

De

CAPVT XIII.

De comparcendis lignis,
Holzsparkunst.

Quoniam tām ad panis pisturā, quām
ad salis, & cereuisiæ, omniumq; pe-
nē victualium cocturam, pro vitæ conser-
uatione, animantibus omnibus pariter
necessaria est ignis luculentia, & ad hanc
lignorum vsus: Operæ premium fore duxi,
cūm illius domesticæ reipenuria plurimis
locis homines vrgeat, etiam in hac parte
inopiæ illorum succurrere.

At hisce meditationibus iam occupato
in mentem venit priuilegium, illis tribus
honestis ciuib; us Argentinensibus ευλογε-
riū assertoribus, ab Imperatore largitum:
quare cum illis super hac re prius delibe-
randum fuit. Etsi forsan alij etiam modi,
aliæq; ad ignes materiæ, præter ligna, mon-
strabūtur, Deo iuuāte: alibi enim terrā, &

Nn 2 cespites

COROLLARII CAP. XIII.

cespites, alibi stipulas vrunt, & stramina, nec non abiectos calceos, & iumentorum sterquilinia foetentia, alibi alias de quibus, sicuti & de artificiosa fornacum extructio ne, itemque de singulari lignorum sectione posthac: Nobis nunc haec sequentia culinaria sufficient.

I. Caprifici caulinuli, vna cum bubulis car nibus elixati, magno lignorum compendio, eas celeriter coqui adiungunt.

II. Cochlearia ex ficalneo ligno facta hoc habet peculiare, quod carnes ad celerem coctionem adiungunt, si elixationi earum sapienter admoueatur, vel cum illis vna elixeretur.

III. Quod & alicuius vitri fragm ento multi adscribunt, de experientia, sed aiunt vitrum illud debere esse conflatum ex cinere foeni, vel silicis.

Alij nucem moscharam incoquunt. Et alia complura, tam circa ignis, quam coquendorum artificiosos modos, non contemnendaproxime adiificantur aperte, συνέργοις καὶ συμβάσισι fidelibus, Indicem enim potius, quam opus, adumbrationis subjicere nunc volui.

DE

CAPVT XIII.

DE PARSIMONIA OECO-
nomiarum nutrice.

TAM sacra, quam prophana doctissima
 morum ac prudentum monumenta,
 hinc inde almæ frugalitatis, ceu domestice
 matris, alumnæque laudes, encomiaq;
 nobis præcinunt atque sanctè commen-
 dant. De cuius infinitis, innumerisque ad
 rei familiaris felicem proficuamq; admi-
 nistrationem, vtilitatibus, declamatiuncu-
 lam iam institueram, ad doctū aliquem
 eloquentiorem prouocandum, quo tan-
 ti boni præconium graphicè diserteque
 depictum, œconomijs mortaliū ob oculos
 poneret acutè contemplandum, atq;
 gnauiter imitādū. At hæc sicuti & alia plu-
 ra, nunc instituta, saltem adumbrationis
 ratio, legesque haud admiserunt, præter-
 quam quòd exemplar fortè vltra cōpen-

COROLLARII CAP. XIII.

dij decus in maius creuisset. Quare, quemadmodum in omnibus hac vice factum, etiam hoc ultimo nunc capite, paucissime de hac tota virtute regulę quasi, encomiaque sacra & prophana attingentur, quibus ad illam maximi usus virtutem, exosculandam atque colendam inuitati, Dei nutu œconomijs nostris felicius, fideliusq[ue] præsimus.

Marcis.
Ioan. 6.

Sic autem ipse Archiœconomus omnipotēs nobis præcipit: colligite quæ superfuerunt fragmenta, ne quid pereat, &c.

Proverb. 5.

Item Salomon Proverb. 5. Fontes tui deriuentur foras, sed tu Dominus illorum maneto &c.

Item: Non FVRTVM facies, sed haec ex Sacris nunc satis sint, proximè enim Dei voluntate plura.

Quan-

Quantū ad prophana, omniū ferē Philosophorū & doctorum libri his frugalitatis præceptis referti sunt, vt videre est in Ethicis monumentis omnibus.

Sic Aristoteles, sic plurimi alij Græci, sic Cicero exclamat in paradoxis: O Dij immortales, nō intelligūt homines, QVAM MAGNUM VECTIGAL SIT PARSIMONIA, &c. Et possessio quæ suis se viribus sustinet longè profectò meliore est, maiori possessione, quæ plus ad fese tutandam requirit.

Sic Seneca ex Catone: EMA S nō quod OPVS, sed quod NECESSÆ. Et notæ sunt Græcæ admonitiones:

Σώματα πολλὰ τρέφει, οὐδὲ ματαία τελεῖ ἀνεγέρσει,
εἰς πενία γόηματος εἰς τοιμοτάτη.

COROLLARII CAP. VLT.

*Aedificare domos, et corpora pascere multa,
Ad paupertatem proximus est aditus.*

Item illud Hesiodi:

*Εἰ γέρη καὶ σμικρού ἐπὶ σμικρῷ καταθέο,
καὶ θάμη τοῦ διεδειστέχειν μεγά καὶ τὸ γένοιτο.*

*Adde parum paruo, paruo superadde pusilliū,
Fiet ergo hoc magnum, sapē si feceris illud.*

Sic intemperantiam grauiter accusat
scriptura sancta: Ebriosi non possidebunt
regnum cœlorum: De qua notum est il-
lud Germanicum: *Wir menschen fressen uns
arm/franck/vnd verdampt.*

Sed hæc nunc quoque, pro adumбра-
tione saltem perficiēdi adhuc operis, tam
ad necessitatem, quam recreationem ho-
minum sufficient: In laudem Dei Crea-
toris omnipotentis, & omnium
nostrum salutem semper-
uiuam, Amen.

F I N I S.

ARGV.

ARGUMENTVM CVM Indice locuplete

140

AD finem iam iam properante, ac deficiente vniuersa rerum creatura, vires, virtutesq; omnes, cum ætate simul indies remittuntur: atq; ita decrescentibus, in omni bono rebus mortalium, crescēteq; econtrā hominum malitia atq; peccatis, etiam pœnæ diuinæ, præsertim publicæ tantoperè multiplicantur, vt non solùm pestes quasi continuæ, morbiq; alij inusitatissimi: nec non bella horrenda, eaq; ferè vniuersalia: verum etiam sterilitates' crebræ, famesq; (& quidem in mediocri rerum copia) inauditæ ac insperatæ, sibi manum quasi porrigit mutuam. His tot ac tantis malis, medicinam idoneam & quidem antidotum geminam, sacram tritirum seu spiritualem & externam, naturalē, causæ scilicet ac effectui respondentem querere, necessitas ceruicibus nostris incumbens coëgit. Hincq; occasio vtriusq; anchoræ famis, puta spiritualis ac naturalis, orta est. Sicut & de pestis cura vtraq; in altero tractatu: tandemq; de bellorum causis, tertio scilicet Dei flagello publico, eadam methodo post hac agetur, cooperante Deo, cui laus & gloria in æternum, Amen.

I.
*Tria Deiflaga
gella extre
ma.*

II.
*Antidota an
titrimastiga.*

OO INDEX

INDEX SINGULARIS

INDEX SPECIALIS
contentorum in hoc.

In prolego-
menis.

F Amemori esse miserum.

Homines ne fame interirent, absurdissima
et praternaturalia quaque edisse, ceu cadaue-
ra, liberos, simumque et similia.

Precatio ad Christum de utroque cibo, spi-
rituali et corporali.

Paraphesis ad lectorem Christianum, in qua
difficultas presentis materia, hactenus minus
tractata ab alijs ostenditur.

Item priuilegium Cesareum de coherven-
do abusus eiusdem.

Obtestatio ad alios Medicos hodie cele-
briores, ut hac studia propter Rem publicam
et pauperum indigentiam adiuvent.

Parem esse cibi potusque salubris in corpo-
rum nutritione necessitatem.

Prafa-

Prefatio ad Imperatorem & status Christianos, de tribus flagellis Dei publicis, ac universalibus, fame, peste, & bello. I

In prefa-
tione.

De causis illarum publicarum pœnarum diuinarum, puta peccatis & sceleribus hominum, illorumq; emendatione. I

Tam cibum & potū, quam medicamenta domestica Deum non ex uno atque altero, sed ex pluribus medijs misericorditer monstrasse, paucis tamen id expedientibus. 2

Objectionum Epicurearum & Ironicarū confutationes: nempe quod hac victus & medicinarum ratio inusitator: ubi quod hac non opulentis, sed famelicis scribantur: ubi & de inuentione frumenti prima, & de arte panificia & molitoria, & quomodo prisci glandibus sint nutriti, nec uniatati Deū omnia contulisse beneficia. 4 5 6

Refutatur, hunc victum nouum, non aquæ salubrem esse, nec hic pro pisce serpentem exhiberi. 7

Oo 2 Hanc

I.

II.

INDEX SPECIALIS

III.

Hanc victus & medicina rationem non
valde laboriosam, aut aquè sumptuosam esse
demonstratur. 8

III.

Has orationes & orationes, item in temporibus me-
ditationes Medicum dogmaticum nō dede-
re: ubi simul de excusatione imperfecti adhuc
operis, & hortatoribus ad eiusdem matura-
tionem, ob urgentem necessitatem. 9. 10

Item de effectu caritatis rerum, nempe ca-
cochymia & morbis epidemialibus inde pro-
gnatis. 10

Hunc laborem non pro uno anno, sed extra
rerum caritatem etiam semper utilem fore,
tam pro hominibus quam pro iumentis, ac in-
sperata fame futura. 11

Vnde hunc laborem pijs magistratibus gra-
tum, eorumq[ue] subditis necessarium, iure remu-
nerandum. 12. 13

Regulæ in hoc victu, & in tempore
obseruandæ.

Quod cibi potusq[ue] & medicina ex fru-
ctibus primo tempore in usum sumenda, ne pro-
pter

In Canonibus
et Non oportet ex
victu in tempore
obseruandæ.

pter sui humiditatem corruptantur: Reliqui
sicciores reponendi: Illam vero humidiorum
putrefactionem arte praecaueri posse. 14

De cibis durabilioribus, semel et bis coctis,
ubi eis de cibis famem sitimq; citò sedantibus,
tam nauticis quam domesticis. 15

In fame, equalis ratio saturandorum cor-
porum habenda, ac nutriendorum: unde soli-
diora requiruntur eis torrida, que famelica-
men, laborantes præsertim, possunt euincere:
quodq; semina illa cerealia, vel pultis forma,
vel pollinis, farinæ misceri queant. 15 eis 16

Diligentiam summā tam in pistura, quam
coctura panis requiri, quod optima etiam fa-
rinam male præparando corruptatur. 16

In penuria furnorum eis lignorum, quomo-
do cibi subcinericij in bellis mariq; fiant. Ubi
de his qui farinam crudam comedunt. Item
qui sub ephippijs panes parant, Item de forna-
cibus ac furnis extemporaneis, Item curruli-
bus. 17

Homines paulatim ad illos minūs usitatos

Oo 3 cibos

II.

III.

III.

V.

VI.

INDEX SINGULARIS

cibos assuefaciendos, ne ex ijs infirmentur. 18

VII.

Si quauis de causa panes fieri nequeant, tūm ex ijsdē materijs, iuscula, pulmenta largissima, cito parari poterūt, ex pauca dosi multū nutrientia salubriter: presertim si talia polenta, ex bis cocto, vel exiccato etiam pane parentur, velex vetustis caseis, vel Hippace, quo viētu plurimum comparci posset: Sic ex piscibus torridis, ut salpa & ezoce. 19

VIII.

I. vini.
Succedanea
victuum.

Panes medicati ac aromatizati, penuriam vini & plenioris cereuisiae rectè pensare possunt, cū plenior potus semper haberi nequeat, & ne ipsa etiam cruda aqua ne quicquam bibenti noceat. 20

IX.
II. Aromatū

Aromata cariora paucō vino vel aqua macerata, leniterq; cocta, et optimè tecta, maiorem eorūdem copiā facile supplere possunt, farina nimirum subacta, ut sine sumptu sic panes aromatici & vinosifiant, ubi et de succedaneis aromatum, ex nostratis calidiortibus simplicibus Acoro, Iride & similibus. 20

Hanc

CONTENTORVM IN HOC.

143

X.

Hanc victus rationem, in meliorum affluentia, utilissimè in usum agrorum, & saginam pecudum transferri, ubi simul de coronatione diuina totius anni, alio tempore alia affatim producentis.

21

De facili satione, & plantatione materialium huius peniarum, quod pleraque semel seminata, ultra hominis memoriam permaneant, etiam sine cultura: ubi & de opulentiorum cura aliqua.

21

XL

III. Satie
spontanea.

De correctione panum, ciborum & potuum, si vel sapore, vel colore offendant, vel aromate aliquo, vel vino aliquo, vel saccharo, vel alia mundiore preparatione.

23

XII.

V. Rectifica-
tio ignobi-
liorum.

De molendinorum generibus varijs, artificialibus, ingeniosis, minusq; simul sumptuosis, aut laboriosis.

23

XIII.

VI. Molen-
dina artifi-
ciosa.

Tandem de distributione huius errorum in unam faciem eiusdem simplicis materiae.

29

XIII.

Oo 4

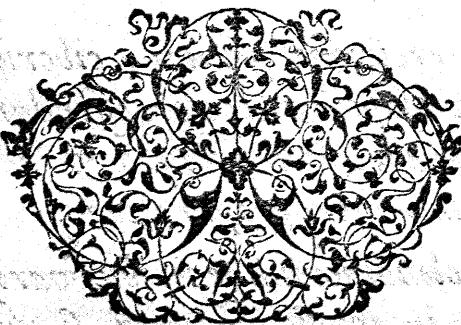
De

INDEX SINGVLARIS

VII.

Ratio ordi-
nis.

De ordine materiarum huius agitatio[n]e et viae,
et medicinarum domesticarum eiusdem, in
septem penuaria digesto, secundum septem heb-
do ad dies, atque sex mundi milenarios: nem-
pe Primum cibi et c. ex seminibus. Secundū ex
fructibus. Tertiū ex radicibus, herbis et aro-
matis. Quartū ex succis et liquoribus. Quin-
tū ex carnibus, et his annexis. Sextū
ex inusitatoribus. Septimum ex
cibis Spiritualibus,

PRI-

CONTENTORVM IN HOC.

PRIMVM PENVARIVM,

De conseruatione vitæ ex se-
minum generibus. 28

I. De secali seu farre, qui
panis multiplex est, deq; eius
salubri confectione atque vsu:
Item de potibus ex eadem far-
ragine, vbi breuiter de potu-
lentis, & similibus liquidiori-
bus esculentis ac medicamen-
tis. 29

II. Extritico & similagi-
ne panes, potus, & medica-
menta. 30

III. Ex zeæ seu spelta. 31

III. Ex hordeo. 32

V. Ex auena: vbi tracta-
tus de cereuisijs, & aquis hor-
deatis, eorumque auxilijs do-
mesticis: vbi & collatio Para-
celticorum medicamentorū
& nostrorum. 34.35

VI. Ex frumento Sarace-
nico. 36

VII. Ex pisis. 37

VIII. Ex ciceribus. 38

IX. Ex pisis Italicis, oro-
bis &c. 39

X. Ex smilacibus. 40

XI. Ex fabis. 41

XII. Ex Aphace seu vi-

cis. 42

XIII. Ex frumento Indico
seu Turcico. 43

XIV. Ex tritico Indico seu
Turcico. Quæ semina longè
frugifera, & à tempestatibus
securiora, optimè notanda.

XV. Ex lentibus, eorum-
que vsu & correptione. 45

XVI. Ex milio, eoq; cor-
recto. 46

XVII. Ex oryza. 47

XVIII. Ex panico & mijo
agresti. 48

XIX. Ex amylo. 49

XX. E lolio. 50

XXI. Ex seminibus sim-
plicium: videlicet lacpapaue
rinum, vinū Alkekengi, aqua
anisi, &c. 51

XXII. Expolline. 52

XXIII. Ex furfuribus. Vbi
de tenui ceréisia, &c. & ca-
ponū &c. anferū sagina. 53.54

XXIII. Ex siliquis cereui-
starijs. 54

XXV. Reserati. 55

Pp II.PE.

I.
Cibi, potus,
et evadipas
ex seminibus.

INDEX SPECIALIS

II. PENVARIVM.

De conseruatione vitæ per cibum,
potum & medicamina ex
fructibus varijs.

II.
*Cibi, potus,
& medica-
mina ex fru-
ctibus.*

I. Ex pomis	55	XVI. Ex vuis, vbi & de vi- nis varijs, naturalibus, & arte factis.	70
II. Ex pomis exoticis.	56	XVII. Ex vinaceis, Vbi ite- rum de lora.	71
III. Ex pyris, vbi & de potu pyrorum, lora & alijs.	57	XVIII. Ex passulis, dacty- lis, pineis, pistaceis.	72
III. Ex prunis sylvestri- bus.	58	XIX. Ex myrtillis nostra- tibus.	73
V. Ex cerasorum varijs generibus.	59	XX. Ex mororum gene- ribus.	74
VI. Ex mespilis, sorbis, ci- tonijs. Vbi & de facili modo parandi vina aromatica & herbacea.	60	XXI. Ex spinetis fructi- bus.	75
VII. Examygdal. Vbi de lacte amygdalino.	61	XXII. Ex iuniperis & lau- ris.	76
VIII. Ex castaneis.	62	XXIII. Ex sambuci fructi- bus.	77
IX. Ex iuglandibus.	63	XXIII. Ex persicis pomis.	78
X. Ex auellanis.	64	XXV. Ex cucumeribus & cucurbitis.	79
XI. Ex glandibus, vbi & de laridi & butyri promptua- rio, eorumque præstantia, at- que succedaneis.	65	XXVI. Ex xyloceratio seu filiqua.	ibid.
XII. Ex nucibus fagi.	66	XXVII. Ex fungis seu tu- beribus terre, præsertim Neis- sen / Morchælen.	80
XIII. Ex fructibus rosa- rum.	67		
XIV. Ex sicibus.	68		
XV. Ex prunis varijs.	69		

III. PE-

CONTENTORVM IN HOC:

III. PENVARIVM.

De sustentatione vitæ, ex herbis, radicibus & aromatibus, &c. 81

I. Ex aromatibus.	81	VI. Ex herbis ipsis varijs, imò mille speciebus.	85
II. Ex sale.	82	VII. Ex frondibus & folijs arborum, &c.	86
III. Ex radicibus varijs.	83	VIII. Ex herbis exiccatis & similibus, vt lupulis.	87
III. Ex reseruatis.	84		
V. Ex acoris, gladiolis, arundinibus, &c.	ibid.		

III.
Cibi, potus,
medicamen-
ta, ex herba-
cetis, &c.

III. PENVARIVM.

Sustentatio vitæ ex succis & li-
quoribus. 89

I. Ex vīnis.	89	rum maluafia.	sbid.
II. Ex acetis	90	VIII. Ex vinis peregrinis.	97
III. Ex cereuisijs.	91	IX. Ex oleis varijs, Item butyri vicarijs.	98
III. Ex melle: vbi & tracta- tus de mulsis seu methis.	93	X. Ex aquis sublimatis seu stillatitijs.	99
V. Ex Manna.	94	XL. Ex fecibus viai, cere- uisique.	100
VI. Ex saccharis: vbi de vi- nis saccharatis & claretis, a- lijsque medicatis potionи- bus.	96	XII. Ex tartaro: vbi & de fontibus acidis artificialibus, seu arte factis, &c.	102
VII. Ex vino sublimato			
seu stillatitio: Item de rustico			

III.
Cibi, potus,
& euporista,
ex liquori-
bus.

INDEX SINGVLARIS

V. PENVARIVM,

Sustentatio vitæ ex carnibus animalium, eorumq; recrementis, &c. 103

I. Excarnibus quadrupedum & volatiliis: De earum afferuatione, Item ferarū & avium captura.	103	chis, ostreis, &c.	105
II. Ex referuatis.	104	V. Ex ovis, deq; illorum custodia, ac procuranda co-	106
III. Excarnibus pisciū, de eorū capturā ingeniosa.	104	pia.	106
III. Ex reptilibus salubribus, vt ranis, testudinibus vtrisq; felibus, muribus, con-	109	VI. Ex lacte.	107
		VII. Ex caseis.	108
		VIII. Butyro, itemque se- ro, eiusq; vsu multiplici.	109
		IX. Ex equis, & similibus inusitatoribus.	110

VI. PENVARIVM,

Sustentatio vitæ, ex rebus minùs naturalibus, &c.

I. Ex corticibus &c.	112	bus.	114
II. Ex scobibus nostratiū lignorum, pro sagina potius suum, ex exoticis verò pro ægris.	112	VII. Excreta, quæ in Campania Galliæ prouincia vberimè habetur.	114
III. Ex fructibus abietū, pinearum, & picearum.	113	VIII. Ex alijs absurdis, vi- delicet corijs, cadaueribus.	114
III. Ex cineribus arborū & fruticum.	113	IX. Postremò de aquis.	115
V. Ex glebis seu ipsa terra.	113	X. Fontana, &c.	116
VI. Ex furnis & lateri-	na.	XI. De cura famis exter-	118
		VII. PE-	

V.
*Cibi, potus,
& euporista,
ex animan-
tibus.*

VI.
*Cibi, potus,
& medica ex
alijs.*

CONTENTORVM IN HOC.

VII. PENVARIVM,

De Sacra cura famis Spiritualis
septiformi, &c. 120

Cum precatione & epilogo. 127

COROLLARIVM. 128

De alijs artibus domesticalibus,
utilibus & iocundis.

I. Caput, de secretis hor-	piscatura. 134
tensibus 129	IX. Caput, de auibus &
II. Caput de ijsdem. 130	aucupio. ibid.
III. Caput eadem tractat.	X. Caput, de venatione.
ibid.	135
III. Caput de ijsdem lo-	XI. Caput, de equis & hip-
quitur. 131	patrice. ibid.
V. Caput, continet quo	XII. Caput, de luxuria in
que Georgica ad tria priora	vestitu. 136
penuaria pertinencia. 132	Item circa aromata & lani-
VI. Caput, de vinorum cu-	ficia. 137
rationibus. ibid.	XIII. Caput, de compar-
VII. Caput, de carnibus	cendis lignis. 138
& edulijs. 133	XIV. Caput, de parsimonia.
VIII. Caput, de piscibus &	140

F I N I S.

Agl̄sω ΘΕΩν ὁ ἔξα.

Pp 3 EYXA.

EYXAPISTIA, KAI EYXH.

Commoda quod vita nobis alimenta dedisti,
Maxima debetur gratia Christe tibi.
Insuper oramus, qui corpora pascis, ut idem,
Cognitione tui pascere corda velis.
Sicut enim corpus potuq; ciboq; fouetur:
Sic animi vires, cælica iussa fouent.

A M E N.

Psalm. 34.

Divites eguerunt, & furierunt: Inquirentes autem DOMINUS, non indigebit omni bono.

Psalm. 25.

Quis est homo qui timet DOMINUM,
docebit eum in VIA, quam elegit.

Proverb:

Εὐδεα πάντα διδάσκε, &c.

Eurip:

Πενία δὲ σοφία γέλαχε &c.

Verg. i. Georg.

— Labor omnia vincit.

Improbis, ET DVRIS VRGENS IN REBUS EGESTAS.

Venitur exiguo melius, NATURA BEATIS,
OMNIB. ESSE DEDIT, SI QVIS COGNOVERIT VTL.

THEATOR.

CORRIGENDA.

Quisquis hæc leges, si inter cudentum, ut sapissime euenire videmus, aliqua mutia immutatæ conspexeris, festinanti id adscribas, candideque emendes. Alia obiter deprehensa sic restituito:

Pag. 55. 1. Alimentorum. Et ibid. 2. ad Glauconem, &c.

Pag. 68. possunt: si cum farina &c.

Pag. 77. ad margi. III. Euporista. Haushargney.

Pag. 80. Restant tamen adhuc mihi aliqui, dele tringinta, &c.

Pag. 81. ex stipibus, lege stirpibus.

Pag. 83. adhuc reseruatis, lege usque huc, &c.

Pag. 128. seruiturus, deest notationem rerum, &c.

Reliqua ipse pro eruditione pia, & candore bonos decente, complebis. Vale.

*Impressum Franckofurti Macni, per Mar-
tinum Lechlerum Typographum, im-
pensis ipsius Authoris.*

*Cum speciali Priuilegio Cesareo
Decennali.*

*Anno per Iesum restituta salutis nostra,
M. D, LXXIII.*